

**SRPSKO UDRUŽENJE ZA KRIVIČNOPRAVNU
TEORIJU I PRAKSU**

**INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA
ISTRAŽIVANJA**

REV IJA

ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO

BEOGRAD, 2014.

Savet časopisa

Prof. dr Božidar BANOVIĆ- Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Dr Marina BLAGOJEVIĆ- Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Đorđe IGNJATOVIĆ- Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Mr Miroslav IVANOVIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Branislava KNEŽIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Leposava KRON - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Ljubinko MITROVIĆ- Panevropski Univerzitet „APEIRON“ u Banja Luci, Prof. dr Ivana SIMOVIĆ-HIBER - Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, Dr Momčilo TALIJAN - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Prof. dr Vid JAKULIN - Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani, Janko LAZAREVIĆ - sudija Vrhovnog kasacionog suda Srbije, Akademik Igor Leonidovič TRUNOV - Ruska akademija nauka u Moskvi, Milomir GOVEDARICA, Dr Zlatko NIKOLIĆ, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Mr Dušan DAVIDOVIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu.

Redakcija časopisa

Prof. dr Claus ROXIN - Pravni fakultet Univerziteta u Minhen, Prof. dr Stanko BEJATOVIĆ- Pravni fakultet u Kragujevcu, Prof. dr Miodrag SIMOVIĆ - Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Prof. dr Vojislav ĐURDIĆ - Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Dr Danilo NIKOLIĆ- Ministarstvo pravde Republike Srbije, Prof. dr Drago RADULOVIĆ - Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici, Dr Jovan ĆIRIĆ - direktor Instituta za uporedno pravo u Beogradu, Dr Ivana STEVANOVIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Zoran STEVANOVIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Sanja ĆOPIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Vladan JOLDŽIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Olivera PAVIĆEVIĆ- Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Dr Jelena ŽELESKOV-ĐORIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Glavni i odgovorni urednik časopisa

Prof. dr Zoran STOJANOVIĆ, Pravni fakultet u Beogradu

Urednik časopisa

Dr Zoran STEVANOVIĆ - Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Sekretar redakcije časopisa

Dr Ana BATRIĆEVIĆ – Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

ISSN 1820-2969

Časopis izdaju: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

---

Časopis izlazi tri puta godišnje. Radove i ostalu poštu u vezi sa časopisom slati na adresu:
REVIJA ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO,
Beograd, Ulica Kraljice Natalije br. 45. E-mail: sukp@sezampro.rs
Rukopisi se ne vraćaju

U troškovima izdanja časopisa učestvovalo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog
razvoja Republike Srbije, Ministarstvo pravde i državne uprave Republike Srbije
i Prvosudna akademija u Beogradu

Štampa i priprema: „KULTURA PRINT“ Beograd.
Tiraž: 500 primeraka

Editorial council

Professor Božidar BANOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Kragujevac, Marina BLAGOJEVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Đorđe IGNJATOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Belgrade, Miroslav IVANOVIĆ, MA – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Branislava KNEŽIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Laposava KRON PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Ljubinko MITROVIĆ, PhD – Pan – European University „APEIRON“, Banja Luka, Ivana SIMOVIĆ-HIBER, PhD – Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Momčilo TALIJAN - Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Professor Vid JAKULIN, PhD – Faculty of Law, University of Ljubljana, Janko LAZAREVIĆ - Judge of the Supreme Court of the Republic of Serbia, Academic Igor LEONIDOVIĆ Trunov – Russian Academy of Sciences, Moscow, Milimir GOVEDARICA, Zlatko NIKOLIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Dušan DAVIDOVIĆ MA – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade.

Editorial board

Claus ROXIN Professor Claus ROXIN, PhD – Faculty of Law, University of Munich, Professor Stanko BEJATOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Kragujevac, Prof. dr Miodrag SIMOVIĆ - Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Prof. dr Vojislav ĐURĐIĆ - Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Dr Danilo NIKOLIĆ - Ministry of Justice and Public Administration of the Republic of Serbia, Professor Drago RADULOVIĆ, PhD – Faculty of Law, University of Podgorica, Jovan ĆIRIĆ, PhD – Institute of Comparative Law, Belgrade, Ivana STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Zoran STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Sanja ČOPIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Vladan JOLDŽIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Olivera PAVIĆEVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Jelena ŽELESKOV-ĐORIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade

Editor in chief

Zoran STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade

Editor

Zoran STEVANOVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade,

Secretary of the redaction

Ana BARIĆEVIĆ, PhD – Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade

ISSN 1820-2969

The Review is issued by: Serbian Association for Theory and Practice of Criminal Law
and Institute of Criminological and Sociological Research in Belgrade.

The Review is published three times a year.
Send scientific articles and other papers relevant for the Review to the following address:
REVIEW OF CRIMINOLOGY AND CRIMINAL LAW,
Belgrade, No. 45, Kraljice Natalije Street, or via E-mail: sukp@sezampro.rs
Manuscripts are not returned.

The Ministry of Education, Science and Technological Development The Ministry of
Justice and Public Administration and Judicial Academy in Belgrade participated in the
coverage of this Review's publishing costs.

Printed and arranged by: "KULTURA PRINT", Belgrade
Number of prints: 500

REVIJA
ZA KRIMINOLOGIJU I KRIVIČNO PRAVO

VOL 52. BR. 2.

BEOGRAD

MAJ-AVGUST 2014.

UDK 343

ISSN 1820-2969

S A D R Ź A J

Č L A N C I:

1. Zorica MRŠEVIĆ: Rituali sportskog nasilja 9
2. Robert KERT: Zloupotreba položaja odgovornog lica prema članu 234 Krivičnog zakonika Republike Srbije 35
3. Velimir RAKOČEVIĆ: Krivična djela protiv životne sredine i uređenja prostora u Crnogorskom krivičnom zakonodavstvu (novi oblici) 43
4. Ivan JOVANOVIĆ: Oštećena strana kao učesnik u istrazi i izmenjeni zakoni o krivičnim postupku u zemljama regiona (Srbija, Hrvatska, BiH i Crna Gora) 67
5. Nataša MRVIĆ-PETROVIĆ: Zaštita oštećenog u prekršajnom postupku 109
6. Biljana SIMEUNOVIĆ-PATIĆ: Domašaj i perspektive naučnog znanja u prevenciji maloletničke delikvencije 121
7. Svetlana NENADIĆ: Načelo ne bis in idem u evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i primena načela u praksi Evropskog suda za ljudska prava 141

**REVIEW
OF CRIMINOLOGY AND CRIMINAL LAW**

VOL 52. No. 2

BEOGRAD

MAJ-AVGUST 2014.

UDK 343

ISSN 1820-2969

C O N T E N T S

ARTICLES :

1. Zorica MRŠEVIĆ: Rituals of sport violence 9
2. Robert KERT: Abuse of position of responsible person according to Article 234 according to Criminal Code of Serbia 35
3. Velimir RAKOČEVIĆ: New forms of criminal deeds against environment, and organization of space in Montenegrin criminal legislature 43
4. Ivan JOVANOVIĆ: Injured party as participant in reformed criminal procedure laws of countries in the region (Serbia, Croatia, BiH and Montenegro) 67
5. Nataša MRVIĆ-PETROVIĆ: Protection of Injured Party in Misdemeanor Proceedings 109
6. Biljana SIMEUNOVIĆ-PATIĆ: The reach and perspectives of scientific knowledge in prevention of juvenile delinquency 121
7. Svetlana NENADIĆ: Ne bis in idem principle in European convention on human rights and implementation of the principle in jurisprudence of European Court of Human Rights 141

Dr Zorica MRŠEVIĆ,
Institut društvenih nauka,
Beograd

Originalni naučni rad
UDK: 343.97:(343.343.3:796.093)
Primljeno: 15. juna 2014. god.

RITUALI SPORTSKOG NASILJA¹

U ovom tekstu autorka polazi od shvatanja da su se određena ponašanja koja sva spadaju pod zajednički naziv sportsko nasilje, tokom procesa dugog više decenija, ritualizovala, odnosno formirala od sporadičnih, spontanih pojava, u dobro organizovane društvene rituale. Originalan pristup sportskom nasilju kao jednom od vidova rituala današnjice, omogućava pre svega uvid u postojanje društvenih interesa koji ih, sa stanovišta društvene prihvaćenosti i funkcionalnosti, čine opravdanim i prihvatljivim za mnoge, kako one vidljive, tako i one manje vidljive ili nevidljive aktere koji deluju iz senke. Izlaganje o ritualima sportskog nasilja autorka je podelila u tri grupe: 1) ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja: Ritualni nasilničkog navijanja, Ritualno podržavanje nasilničkog ponašanja sopstvenog tima, Ritualno vređanje i provociranje protivnika, Ritualne masovne tuče policije i navijača na tribinama, Ritualno sučeljavanje rivaliziranih navijačkih grupa, dogovorene masovne tuče, organizovanje „vrućeg gostoprimstva”, Ritualno „dokazivanje” na protivničkoj teritoriji izazivanjem incidenata, Ritualno samoekspaniranje, egzibicionizam; 2) rituali nasilja unutar navijačke grupe: Ritualno funkcionisanje navijačke grupe, Ritualno funkcionisanje vođe navijačke grupe, Ritualni inici-

---

1 Ovaj tekst je nastao kao deo projekta na kome je autorka angažovana: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-4, br. III 47010.

jacije novih članova navijačke grupe, Ritualna teritorijalnost navijačke grupe; i 3) rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama: Ritualna podrška klubova navijačkim grupama, Ritualna podrška medija „svojima“, Ritualno političko instrumentalizovanje navijačkih grupa, Ritualno ujedinjavanje rivalskih navijačkih grupa. Autorka zaključuje na kraju da pošto su svi aspekti sportskog nasilja zapravo rituali, i kao takvi neraskidivi deo društva, da su potrebne adekvatnije društvene politike od trenutno postojećih.

Ključne reči: sportsko nasilje, rituali, navijačke grupe, funkcionalnost rituala, ritualiziranje kao privilegovanje, spoljni akteri podrške.

„Nekada su ginuli oni u arenama, a zaradjivali oni na sedištima, a sada ginu oni u publici, a zaradjuju oni koju su na terenu.”²

1. Pojam, vrste, karakteristike i društvena funkcija rituala

Ritual³ je niz aktivnosti koje uključuju pokrete, reči, stvari, pevanje ili muziku, koje se izvode na određenom mestu, i vrše se u skladu sa propisanim scenarijem sekvenci. Ritual može proisteći iz sekularne ili religiozne tradicije jedne zajednice, i redovna je pratnja ljudskog društva od početaka ljudske civilizacije do naših dana. Sva ljudska društva poznaju rituale kao vrstu upečatljivog performansa koji se sastoji od niza, svečano izvedenih radnji, propisanih i utvrđenih tradicijom, religijski ili dogovorno⁴. „Propisivanje” je ponekada nametnuto učesnicima rituala od strane višeg autoriteta, a nekada ga treba shvatiti kao vrstu dogovora između aktera ovlašćenih, (samo) nominovanih da kreiraju koreografiju, scenografiju i kasting (podelu uloga) rituala. I iz jednog ili drugog izvora, naredenog ili dogovorenog, proističu rituali kao kompleti simboličkih radnji koji se zasnivaju na pravilima koja determinišu ponašanje aktera. Inače, društva sa jakom grupnom i mrežnom povezanošću, obeležena su i karakterišu se postojanjem, bogatstvom i razgranatošću više ritualnih aktivnosti u poređenju sa onima koji su grupno i organizaciono slabi. Već i te početne,

---

2 Anastasovski, I., Nasilje u sportu kao zlo jednog društva, Savremeni sport. com.

3 Ritual kao temin, prvi put je zabeležen u engleskom jeziku 1570, a stupio u upotrebu 1600, i znači „propisani redosled vršenja verskih obreda” ili tačnije zapis scenarija pojedinih rituala.

4 Bell, Catherine (1997). Ritual: Perspectives and Dimensions. New York: Oxford University Press. pp. 138-169.

osnovne informacije omogućavaju shvatanje sportskog navijanja, i onog sa i onog bez elemenata nasilja, takođe kao vrstu savremenog rituala. Analize ponašanja navijača npr. ukazuju na postojanje tih rituala, npr. da navijačke grupe imaju svoj način navijanja, tzv. koreografije na stadionima, svoj način kretanja kroz grad, svoje pesme, način odevanja i tip oznaka koje nose, i naglašeno emotivno postupanje ako im se bilo ko suprotstavi, pri čemu za njih suprotstavljanje može da predstavlja i sam taj dres suprotnog tabora, ili šal, koji i te kako mogu da budu povod za nečije prebijanje⁵.

U krajnjoj liniji, svi rituali, i sekularni i religiozni, i svečani i svakodnevni, predstavljaju u suštini obrede zajedništva, potvrđivanje pripadnosti manjoj ili većoj socijalnoj zajednici, od nacije do kluba navijača.

Rituale karakteriše formalizam, tradicionalizam, invarijantnost, zasnovanost na pravilima rukovođenja, prisustvo sakralne ili kvazi sakralne simbolike i performansi⁶. Rituali uključuju posebne gestove i reči učesnika, navođenje tekstova, postojanjem određenih muzičkih elemenata, pesama i igara, formiranje i kretanje povorki, upotrebu određenih stvari, korišćenje specijalne odeće, konzumiranje posebne hrane, pića, ili narkotika i još mnogo toga. Ritual često koristi ograničenu i kruto organizovan skup izraza koji su antropolozi nazvali „ograničeni kod“, kojim se označava ritualna praksa koja je u suprotnosti sa otvorenim ili „kodom koji se može razgrađivati“. Takvi rituali ograničenog koda podrazumevaju postojanje striktno obaveze učesnika da koriste razne formalnosti kao što su npr. formalni oratorski stil, određene intonacije, sintakse, vokabulare, glasnosti i utvrđenosti redosleda.

Svrha rituala se najbolje objašnjava funkcionalnim pristupom prirodi rituala koje sadrži shvatanje o njegovoj funkciji u društvu. Funkcionalno objašnjenje ritualnog ponašanja naime, definiše njegovu prirodu kroz cilj njegovog postojanja, razlog zbog kojeg su rituali uopšte prisutni u društvu⁷, koju ulogu imaju u tom društvu. Najkraći odgovor funkcionalista je da ritual predstavlja zadovoljenje individualnih socijalnih potreba, ali i socijalne ravnoteže. Ritual se tako posmatra kao specifičan odgovor, prilagođavanje manje grupe ljudi opštoj društvenoj i fizičkoj sredini, ili pridruživanja toj sredini⁸. Funkcionalistički

---

5 Ekipa Press-a, 2011, *Huligani zavode teror po školama, Decu biju zbog Zvezde i Partizana!*, Press, 19. februar.

6 Bell, op. cit., pp. 152-53.

7 Penner H, *Functions of ritual*, Encyclopaedia Britannica.

8 Funkcionalni pristup objašnjenja rituala su smatrali najadekvatnijim načinom da se objasni ritual, Bronislav Malinovski, A.R. Redklif- Braun, Evans-Pričard, Klajd Kluckhon, Talcott Parsons, i Edmund Leach, kao i svi engleski ili američki antropolozi, u: William A. Lessa, Evon Z. Vogt eds (1979), *Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach*. New York: Harper & Row. pp. 36-8.

pristup tumačenja rituala shvata ritual kao homeostatski mehanizam (mehanizam koji održava unutrašnju stabilnost i koherentnost društvene zajednice), uprkos spoljnih i unutrašnjih izazova i tenzija. Rituali po tom shvatanju služe npr. za regulisanje i stabiliziranje društvenih institucija, koordiniranjem socijalne interakcije, održavanjem grupnog etosa, reuspostavljanjem harmonije posle sporova. I funkcionalistički i „neofunkcionalni” model pristupaju ritualu kao načinu regulisanja ambijentalnih sistema jednog društva.

Dok je većina funkcionalista pokušala da tumači ritual kao nedvosmisleno sredstvo održavanja društvenog poretka, južnoafrički funkcionalistički antropolog Mak Glukman⁹ je u istom pravcu formulisao termin „ritual pobune“. Naime, on je uočio da se neki rituali odvijaju sa „obrnutim” podelama društvenih uloga, npr. u njima mladi „naređuju” starijima, žene muškarcima, „kralj” ceremonije je lopov ili otpadnik, a „kraljica” prostitutka ili notorna svadnica i sl. vrlo slično evropskim karnevalima. Takve rituale je nazvao „ritualima pobune“, jer privremeno prezentiraju predstavu obrnutih odnosa od onih koji inače postoje u društvu. Ritual pobune uglavnom funkcioniše da zasmeje i zabavi, ali i kao insitucionalni ventil pražnjenja postojećih društvenih tenzija. Naime, iako na prvi pogled ti rituali sadrže aktivnosti suprotne društveno prihvaćenim modelima ponašanja, izgleda i odnosa, oni su dozvoljeni i štaviše, poželjni jer kontrolisano prazne razne društveno nagomilane energije sukoba. Njima se u krajnjem ishodu osujećuju stvarne pobune. Funkcionalistički pristup ritualizacije društvenih konflikata omogućuje održavanje društvene ravnoteže, uz pomoć više strukturnih modela, simbola i rituala pobune koja je naravno samo tobožnja, odglumljena pobuna, performativnog, privremenog karaktera.

Francuski antropolog Klod Levi-Stros, smatra sve društvene i kulturne organizacije ritula, „neobuzdanim svečanostima kojima se omogućava izlazak iz perioda liminalnosti”. Oni služe da se probiju društvene barijere i da se oni koji su još u liminalnoj, dakle prelaznoj životnoj fazi, konačno pridruže grupi u jedinstvu sa društvom odraslih koje više ništa ne odvaja od njihovih momaka, ni njihovi različiti statusi, srodstva, i položaji, ni imovinske razlike, niti pripadnost vlastima, sekularnim rangovima¹⁰. Rituali kao društvene drame su dinamičan proces kroz koji se obnavlja osećaj zajedništva i pripadnosti zajednici, jer se kroz ritual stvara celina „communitas-a” i izlazi se iz margine i geta „liminalne faze“.

Ovo shvatanje otvara vrata dubljem razumevanju i sportskih rituala. Naime, rituali su prisutni i u savremenom sportu, pa i sam sport generalno može

---

9 Gluckman, Max (1963), *Order and Rebellion in South East Africa: Collected Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.

10 Bell, Catherine (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press. pp. 42-3.

da se smatra jednim nizom rituala današnjeg vremena. Sportsko nasilje je takođe visoko ritualizovan, prateći elemenat sportskih zbivanja, sa svim navedenim osobinama i funkcijama rituala. Neki mediji, posebno film, sport i televizija, doprinose da se taj nasilan obrazac ritualnog ponašanja upoznaje i usvaja pre bilo kakvog ozbiljnijeg životnog iskustva. Mediji svojom ritualnom fascinacijom nasiljem takođe ne malo doprinose stvaranju te iste fascinacije nasiljem kod sportske publike, kao publike koja ne samo da nesvesno očekuje, već i svesno priželjkuje da se desi neko nasilje.

Karakteristika savremenog sporta je da je nasilje ugrađeno u sam sport i u njegovu organizacionu nadgradnju. Dok se na jednoj strani sportisti obučavaju za agresivnu igru, na drugoj se organizaciona struktura kriminalizuje, u smislu da kriminalci preuzimaju pojedine klubove, ili da oni koji vode klubove postaju kriminalci. Zbog toga je na stadionu dozvoljeno mnogo toga što se, na drugim javnim mestima, kažnjava: najvulgarnije pogrde, pretnje sakaćenjem i smrću, pljuvanje, gađanje, rasistički i nacionalistički slogani; pozivi na tuču, nasilje, rušenje, paljevine, ubistva, teror – sve to spada u sportski ambijent današnjice.

Rituali sportskog nasilja mogu se najlakše uočiti u koreografijama navijačkih grupa koje se odnose na način navijanja na stadionima, ali i na unutargrupnu dinamiku, ponašanje navijača pre i posle mečeva, njihov izgled, pesme, pokreti. Navijanje predstavlja tipičan obred zajedništva, pripadnosti navijačima jednog određenog kluba, određene grupe iz određenog kraja, ali i pripadnicima određene generacije, klase i nacije. Sadržina ritualnog performansa nasilja navijačkih grupa obuhvata bodrenje svoje ekipe, zahteve da se pobedi, postigne gol, da „svi krenu u napad“, isterivanje loše sportske sreće, („baksuza“), ili vređanje protivničke ekipe, njihovih navijača i funkcionera, sudija, zahtev da se „pokida“, „rasturi“, „pregazi“ protivnička ekipa, ali i vređanje i isterivanje uprave kluba za koji se navija, vređanje sopstvene ekipe ako izgubi meč ili se po mišljenju navijača, ne trudi dovoljno. Promene postojećih rituala, uvođenje novih pesama u repertoar koreografija i novih scenskih pokreta, odobravaju se u strogo hijerarhizovanom nizu odlučivanja unutar navijačkih grupa.

Saznavanje suštine funkcipnisanja rituala sportskog nasilja pomaže otkrivanju njegove suštine. Jasno je da spolja vidljiva funkcija rituala navijanja i rituala pratećeg nasilja nije samo da se podrže sportski uspesi „svojih“ po svaku cenu, već da se omogući ostvarivanje raznih finansijskih, političkih, klasnih, pa i kriminalnih i raznih drugih vansportskih interesa iza glavne scene, koji su često nevidljivi na prvi pogled. Politika je u srpskom fudbalu stalno prisutna, na šta ukazuju i pojave npr. ko je ulagao u Zemun, ko je ulagao u Smederevo, BSK u Batajnici, jer je jasno da su oni svi imali političku podršku, pozadinu i

novac za svoje postojanje¹¹. Na njih ukazuju izveštaji medija i pojedine naučne analize, ali većina zbivanja iza glavne, vidljive scene, ipak ostaje prikrivena, ili barem, teško dokaziva validnim dokazima.

Poznati izlivi navijačkog huliganizma¹² i vandalizama¹³ kao pravi rituali destrukcije i rušilačkog besa s pravom se smatraju u potpunosti negativnim i destruktivnim. Ipak, mogu se tumačiti s referencom na rituale pobune, jer taj pristup omogućava uvid i u one funkcije sportskog nasilja koje služe pražnjenju društvenih tenzija, njihovim prenošenjem na duštvne margine sukoba navijača. Ritualizirani huliganizam i vandalizam navijača naime, može da se sagleda i u funkciji omogućavanja izlaska iz liminalne zone mladosti i prijema momaka u svet odraslih, punopravnih članova društva u procesu stvaranja muške zajednice odraslih, specifične za patrijarhalni *communitas*.

2. Rituali sportskog nasilja

Rituali sportskog nasilja se mogu podeliti u tri grupe: 1) ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja, 2) rituali nasilja unutar navijačke grupe i 3) rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama.

2.1. Ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja

Rituali nasilničkog navijanja

Po nekim mišljenjima, nasilje na stadionima nije sporadičan, neočekivan slučaj jer su stadioni postali mesta na kojima vlada režirano i institucionalizovano nasilje¹⁴. Primeri stalnosti prisustva nasilnog ponašanja su npr. upotreba pirotehnike, koreografije bakljama koje izazivaju eksplozije i požar na tribinama i terenu i koje ugrožavaju bezbednost svih prisutnih, i sportista i publike; naročito pripremljene scenografije za slučaj pobede (npr. trijumfalne procesije koje često namerno ili kolateralno vandaliziraju javnu i privatnu imovinu), poraza (namerni prekid utakmice upadima na teren), vređanje uprave sopstvenog ili gostujućeg kluba; talasi na tribinama, napadi na protivničke navijačke grupe, i sl.

---

11 Dosije navijači, Požari na stadionima.

12 Huliganizam je grupno nasilno ponašanje na koncertima, utakmicama i drugim masovnim manifestacijama.

13 Vandalizam je uništavanje stvari s predumišljajem.

14 Simonović, Lj, 2013, Prilog „navijačkom pitanju“: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija“, Crvena Kritika, 11. februar.

„Bio je to 113. „večiti derbi”. U dvadesetom minutu, kada su crno-beli postigli gol, s juga su poletele brodske signalne rakete prema Zvezdinim navijačima na severu. Bio je to direktan i nameran napad „grobara“ na „delije“. Jedna od raketa zabola se Aleksandru u vrat i presekla mu aortu. Vrh rakete, malen kao čep, počeo je da varniči, da mu bukvalno kida grkljan i pali garderobu.”¹⁵ To je opis pogibije navijača Crvene zvezde Aleksandra Radovića koji je ubijen signalnom raketom ispaljenom sa južne tribine u dvadesetom minutu derbija na stadionu JNA. Utakmica je nastavljena kao da se ništa nije dogodilo. Navijač Partizana koji je ispalio raketu je uhvaćen kao i njegovi pomagači. „Na svakih 136 dana u Srbiji smrtno strada po jedan navijač, pokazuje istraživanje Udruženja sportskih novinara Srbije, koje je u 2008. godini sprovedeno u saradnji sa Ministarstvom za omladinu i sport, a ubijeni i napadači najčešće su stari između 18 i 26 godina“.¹⁶

Ritualno podržavanje nasilničkog ponašanja sopstvenog tima

Nasilje između samih učesnika određenog sportskog događaja, sastoji se najčešće od nasilnog ponašanje učesnika u igri (u fudbalu su tako npr. uobičajeni grubo ili „pogibeljni“ startovi, koškanja, različiti primeri nedisciplinovanog nepridržavanja pravilima igre). Tu su i incidenti koje izazivaju igrači, treneri i funkcioneri suprotstavljenih ekipa, verbalnim ili fizičkim napadima na protivničke igrače i sudije. Navijači često dočekuju ovakve situacije oduševljenom podrškom sa tribina i spremnošću da se lansiranjem raznih predmeta, iniciranjem tuče na tribinama ili tzv. talasa, ili upadima na teren, umešaju u incident.

Ritualno vredanje i provociranje protivnika

To što se takmičenja odigravaju između klubova iz iste zemlje, čiji su i igrači i navijači u većini slučajeva pripadnici iste nacije, nije prepreka za nadmetanje u razmeni pravog vatrometa uzajamnih uvreda, kako za vreme utakmice, tako i van nje. Pojedinaac, nalazeći se okružen gomilom na stadionu, dobija nesavladiv osećaj moći koji mu dopušta da se preda nagonima koje bi, da je sam, sigurno obuzdao, smatrajući da niko ne može da bude odgovoran za izgovorenu reč u masi koja skandira. „Gomila je bezimena, a dosledno tome i neodgovorna”¹⁷. Primeri su npr. uvredljiv slogan navijača Zvezde upućen navijačima Partizama: „Ajmo crno beli, umro je Tuđman Franja, ćutaćemo jedan minut predsedniku Partizana”, objavljena umrlica u dnevnoj štampi fudbaleru koji je prešao u redove „većitog rivala“, istaknuti natpis na sajtu navijača

---

15 B92 blog Radović Aca.

16 Ministarstvo omladine i sporta, (2010), Akcioni plan za rešavanje nasilja u sportu.

17 Čurguz Kazimir Velimir, Brzi, prilagodljivi i nemilosrdni, Nasilje u sportu i mediji.

Partizana, „Ima li života posle smrti, saznacete pre nas, Grobari Jug¹⁸, koji svakako spadaju u ekstremne primere pretećeg, simboličkog nasilja.

Ritualne masovne tuče policije i navijača na tribinama

Kada se tok utakmice ne sviđa organizovanim navijačkim grupama, zato što njihov tim gubi, zato što sumnjaju u nameštenost utakmice ili pristrasnost sudija, zato što ne igra njihov omiljeni igrač ili ga je povredio protivnički igrač, ili njihov tim igra defanzivno, počinje nasilno izražavanje nezadovoljstva, vandaliziranje mobilijara na stadionu, napadi na protivničke navijačke grupe, izazivanje nereda po svaku cenu. Reagovanje policije, obično može da dovede do masovnog okršaja na tribinama.

Konačni ishod 112. većitog derbija govori sledeće, podatak je predstavljen kao svedočenje jednog od navijača Zvezde: „Tu negde počinju incidenti na južnoj tribini. Ceo sukob je počeo kada je jednog momka iz mlađe grobarske ekipe pogodila stolica u glavu. Tu oni kreću ka gore ne bi li utvrdili ko je bacio tu stolicu. Ljudi počinju da beže, a počinje i lomljenje stolica. Kada se sa tim krenulo, uleću žandari, kojih je bilo zaista mnogo i kreću da biju po jugu. Iako sam delija, moram da kažem da je ono bilo veoma brutalno. Tada dosta ljudi bukvalno beži sa juga, neki preskaču na zapad i istok, a zbog velikog broja pandura nastala je ogromna panika na jugu, tako da su se talasi i komešanje nastavili narednih 5-6 minuta. U jednom trenutku grobari su pokušali da napadnu žandare, ali u tome nisu uspeli. Bilans 26 povredjenih navijača, 4 žandara.”¹⁹

U ovu vrstu ritualnog nasilja spada i nasilje neizazvano takmičarskim rivalitetom, kao vrsta ritualnog nasilja radi nasilja. Kad navijači po svaku cenu žele nasilje, onda i prijateljske utakmice prvoligaša s treće-ligašem postaju rizične, i što dokazuje da navijačko nasilje nije uvek i ne mora uopšte ni da bude, uzrokovano sportskim događanjima.

Ilustrativan je primer iz Hrvatske: u oktobru 2009. prijateljska utakmica u Baškoj Vodi između domaće Uranije i Hajduka, prekinuta je u 30. minuti pri rezultatu 0:0. Prvo su navijači Hajduka „bengalkama” zasuli unutrašnji prostor igrališta, verovatno da impresioniraju domaću publiku, i da im „pokažu” kako se ponašaju „pravi” navijači, a nakon toga su stali bacati boce u teren. U tučnjavama na stadionu i oko stadiona ozlijeđeno je 324 osobe, 54 policijska službenika, a 32 osobe su teže ozlijeđene. U neredima je oštećeno 38 autobusa, 31 službeno vozilo MUP-a, 141 osobni automobil.

Sledeći primer je iz Srbije: incidenti su izbili na utakmici nižeg ranga između FK Proletera sa Slane bare (Novi Sad) i Zemuna, održane 2009. Ona je

---

18 Grobari, Alkatraz, Dvadeset najvećih navijačkih nereda.

19 Zvanični portal FK Crvena Zvezda.

tretirana kao utakmica niskog bezbednosnog rizika, jer FK Proleter nije imao formiranu navijačku grupu. Uz minimalnu pratnju policije, na stadion su stigli Zemunci. Reagovali su navijači Vojvodine koji su se pojavili da bodre Proleter, dok su Zemunci istakli uvredljive transparente usmerene protiv navijača Vojvodine. Do sukoba je došlo kada su navijači Vojvodine ušli na teren, prekinuli utakmicu i počeli da gađaju bakljama rivalske navijače²⁰.

Ritualno sučeljavanje rivaliziranih navijačkih grupa, dogovorene masovne tuče, organizovanje „vrućeg gostoprinstva”.

Navijačke tuče odavno su postale sastavni deo života u većim gradovima. Do sukoba pripadnika različitih navijačkih grupa npr. obično dolazi pre i posle utakmica, često po samom osnivanju grupe, koja je željna dokazivanja, ali i prilikom događaja koji nemaju veze sa sportom, poput Parade ponosa²¹. Masovne međusobne tuče navijačkih grupa i sa policijom paradigma su rituala sportskog nasilja i najčešće se upravo na njih misli kada se analizira sportsko nasilje. One se dešavaju između navijača različitih klubova i izvan sportskih borilišta, što se takođe smatra ritualizovanim sportskim nasiljem, iako se ne dešava neposredno na, niti oko sportskih borilišta.

U sukobu navijačkih grupa koji se desio aprila 2006. godine u beogradskom naselju Bežanijska kosa u tuči navijačkih grupa²² nožem je ubijen Petar Sedlak, drugi zakazan navijački okršaj desio se u istoj godini između navijača „Crvene zvezde” i „Partizana” na fudbalskom terenu fudbalskog kluba „Žarkovo” tom prilikom nožem je ubijen Panić Aleksandar, u aprilu 2008. godine, u zakazanoj tuči navijača fudbalskih klubova „Vojvodina” i „Partizan” koja se dogodila u Futogu, ubijen iz vatrenog oružja mladić Dejan Dimitrijević²³.

U ovaj tip ritualnog nasilja spadaju i napadi na sudije i gostujuće igrače što je odavno deo pratećeg „folklor” utakmica. Iako ove masovne tuče različitih navijačkih grupa, odnosno tuče grupa i policije uglavnom nisu unapred

---

20 Miljuš, T., 2012, Nasilje u sportu, neobjavljen seminarski rad, odbranjen 2012. na predmetu Fenomenologija nasilja.

21 Ekpa Press-a, 2011, Huligani zavode teror po školama, decu biju zbog Zvezde i Partizana!, Press, 19. februar.

22 Sa jedne strane bili su navijači fudbalskih klubova „Crvena zvezda” i „Rad”, a sa druge strane navijači fudbalskih klubova „Partizan” i „Zemun”.

23 U zakazanoj tuči kod železničke stanice u Futogu dve grupe navijača fudbalskog kluba Vojvodina i Partizan, nepoznata osoba iz pištolja ubila Dimitrijevića. Ovo je bila tuča dve grupe navijača Fudbalskog kluba Vojvodina i Fudbalskog kluba Partizan, a predstavljala je nastavak sukoba koji se u subotu u podne dogodio u centru Novog Sada uoči utakmice ova dva kluba. Navodno je ova tuča bila zakazana i verovatno je „bojno polje” odabrano kako ih u sukobu ne bi sprečila policija, pošto se železnička stanica u Futogu nalazi na samom kraju ovog mesta i prilično je zabačena. Čaćić N, 2008, Dejan Dimitrijević (27) stradao u obračunu dve grupe mladića, Glas javnosti, 16. april.

zakazane, veoma liče na njih po broju učesnika i obično ozbiljnim posledicama, takođe i jer su očekivane po mestu i vremenu dešavanja (pre ili posle utakmice oko stadiona, železničkih i autobuskih stanica na koje dolaze gostujući navijači i sl), i od ranije su poznate kao jedna od dominantnih manifestacija huliganizma.²⁴

Ritualno „dokazivanje” na protivničkoj teritoriji izazivanjem incidenata

Obuhvata vandaliziranje gradskih ulica i vozila, napade na pojedinačne i manje grupe protivničkih navijača, izazivanje nereda na utakmici i provociranje njenog prekida, čime se stiče ugled i napreduje u hijerarhiji navijačke grupe zbog dokazanog „junaštva” na protivničkoj teritoriji.

Jedan od dobro upamćenih događaja takvog tipa bio je sigurno veliki sukob navijača Zvezde i Dinama 13. maja 1990 godine. „Tog dana je više od 1.500 „delija” doputovalo u Zagreb sa željom da pokažu „bed blu bojsima” ko je najjači, a i jedni i drugi bili su složni samo u jednom – da će biti krvavo. Navijači su se tukli međusobno, a policija je tukla sve redom”²⁵. Prepričava se i danas da je jedna manja ekipa Delija otišla u Zagreb veče ranije, poneli su iz Beograda registarske tablice i zakačili ih na zagrebačka vozila, pa su navijači Dinama, ne znajući to, demolirali automobile svojih sugrađana. Na stadionu su Delije smeštene na donjem nivou južne tribine sat vremena pre početka utakmice, srušile ogradu i provalile na gornji sprat gde su počistile sve pred sobom. Sa druge strane Dinamovci u želji da priskoče u pomoć svojim prebijenim prijateljima, provalili su ogradu koja ih razdvaja od atletske staze i žestoko su se sukobili sa policijom. Delije, obavljene posla, sa svoje tribine posmatraju tuču „modrih” i „plavih” na centru terena. Zvonimir Boban u Brus Li stilu obara jednog „plavog” na zemlju. Posto su delegati odlučili da nema uslova da se utakmica odigra, policija je uspela da istera Bad Blue Boyse sa stadiona. Na ulicama Zagreba besneli su neredi.

Junajted fors navijači Rada su posebno sukobljeni sa Ekstremima, navijačima Novog Pazara. Nezapamćeni obračun se desio 2004. godine. Gostujući navijači Rada su napadali ne one organizovane navijače Pazara, do kojih nisu mogli da dosegnu, već običnu publiku, starije ljude, penzionere, žene. Onda su navijači Pazara koji su bili na drugom kraju stadiona, provalili na teren, pretrčali preko, razbili kavez u kome su bili gostujući navijači, da bi odbranili svoje napadnute sugrađane²⁶.

---

24 Dunning, E. The social roots of football hooliganism: a reply to the critics of the 'Leicester school'. In: Giulianotti, R. Bonney N. and Hepworth, M. (eds.). Football, violence and social identity. London: Routledge, 1994, str. 136.

25 Telegraf, 2012, Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf.

26 Dosije navijači 5/7, Samo navijači (2008), 18. novembar.

Te večeri u Đenovi je trebalo da se odigra utakmica Italija – Srbija. Još pre početka utakmice, navijači su napali golmana Stojkovića i pretili mu, čak je ubačena i baklja u autobus u kojem su se nalazili naši igrači. Kratka saopštenja koja su mediji pustili u etar nakon incidenta su uglavnom izgledala ovako: Prekid kvalifikacione utakmice grupe C Italija Srbija nastao je zbog incidenta koji su napravili srpski navijači. Takozvani navijači Srbije prvo su nasrnuli na golmana reprezentacije Vladimira Stojkovića, koji je nakon tog incidenta odlučio da ne brani na utakmici protiv „Azura“, a zatim je na stadionu „Luidi Feraris“ u Đenovi nekoliko huligana počelo da seče zaštitnu mrežu iza gola, pali baklje i provocira navijače domaće reprezentacije. Iako su se igrači oba tima zajedno sa sudijama u predviđeno vreme pojavili na terenu, nakon ovakvih scena oni su se ipak vratili u tunel. Medijski „doprinos“ ovom nasilnom ritualu je izostavljanje neophodne osude nasilja kao takvog, organizovanog nasilništva navijačkih grupa, uz apostrofiranje činjenice da se radi o kriminalcima sa debelim dosijeima, i dvocifrenim brojem krivičnih prijava.

Ritualno samoeksponiranje, egzibicionizam

Primaran cilj ekstremnih navijača je biti viđen, kako u široj javnosti, tako i unutar vlastite navijačke grupe²⁷. Često se to ostvaruje putem nasilja, a nasilje je osnova za izgradnju statusa pojedinog ekstremnog navijača unutar vlastite grupe. To neprestano skretanje pažnje na sebe dokazuje da su događanja na tribinama, pogotovo na delu gde se nalaze ekstremni navijači, često totalno neizazvani i potpuno nepovezani sa događanjima na samom terenu. Ekstremne navijačke grupe grade svoj ugled na nasilju, u njima se izrazito ceni spremnost na žrtvu (još jedan „pokazatelj muškosti“), koju je nemoguće dokazati izvan nasilničkih oblika ponašanja. „Podvizi“ se nagrađuju napredovanjem u hijerarhiji navijačke grupe. Visoko se ceni „hrabrost“, npr. da se tuku navijači protivničkog tima, ili stekne „trofej“, otimanjem zastave od protivničke grupe navijača, navijačkih šalova, obično od pojedinačnih ili mladih protivničkih navijača, i sl.

Sport je postao paradigma „uspeha po svaku cenu“, zabava za publiku koja traži „krv“ i zadovoljenje niskih strasti, produžena ruka kriminalnog podzemlja, mesto gde se „pere“ prljav novac narko kartela, i mnogo štošta negativno. U dodatku, za mlade ljude marginalizovanih socijalnih grupacija, sport i sportski uspeh je jedini put socijalne promocije za siromašne i obespravljene, deo njihovih snova. Uprkos opadajućem kvalitetu sportskih takmičenja u Srbiji, nasilje navijača ne prestaje, već kao da se intezivira upravo tim frustrirajućim odsustvom sportskog, takmičarskog kvaliteta. Sportski nivo i kvalitet kao da zamenjuje sve intenzivnije nasilje između samih učesnika određenog sportskog

---

27 Blog Dnevnik, 2007, Subkultura nogometnih navijača, 15. juni.

dogadaja, nasilno ponašanje učesnika u igri (u fudbalu su tako npr. uobičajeni grubi ili „pogibeljni“ startovi, koškanja, različiti primeri nediscipline), i nasilnog ponašanja posmatrača.

2.2. Rituali unutar navijačke grupe

Ritualno funkcionisanje navijačke grupe

Biti navijač je muški posao. Devojaka ima na tribinama sve više, ali za njih niko neće reći da su navijači, a još manje da bi ih tako nazvali huligani²⁸. Jezgro grupe su ljudi koji se znaju po deset i više godina, koji se druže i mimo utakmica. Dele zajednička sećanja na putovanja, na gostovanja, tuče, obračune, hapšenja.

Navijačke grupe se karakterišu unutrašnjom solidarnošću, skoro vojničkom disciplinom i hijerarhijskim uređenjem, uz naravno, spremnost na nasilje njihovih pripadnika. Kolektivna solidarnost izražena je na 3 načina: vizuelno, akustički i putem nasilja. Važno obeležje navijačkih grupa je i egzaltirana muškost. Naime, navijački stil ponašanja na stadionu i izvan njega obeležen je izrazitom muškošću, koja se može izražavati na više načina, npr. glasnim „muškim“ skandiranjem. Isto tako, oni tu muškost naglašavaju i u odnosu prema navijačima drugog kluba, dovodeći njihovu „muškost“ u pitanje raznim pogrđnim skandiranjima i verbalnim ponižavanjem.

Navijači Zvezde se ugledali na navijače Rome zbog toga jer su iz glavnog grada i imaju gradskog rivala, a dinamovci na navijače Verone. Išli su im u goste, preuzimali koreografije. Red devils preuzeli su engleski tip navijanja po ugledu na Mančester Junajted. Ultras su prihvatili italijanski stil, srce, grlo, dlan. Dobijen je balkanski stil kao mešavina. „I tukli smo se, i trudili se da lepo izgledamo, i smišljali pesme. Ulazili delinkventni tipovi koji su tu pokazivali svoje pravo lice, i jer je na stadionima, za razliku od ulice, sve dozvoljeno. Ulazili su u navijačke grupe zbog svoje agresivnosti i svog ludila, a ne što ih je zanimalo neki klub. Navijačke grupe su bile osnovna škola kriminala“.²⁹

Već osamdesetih postoje podele na grupe u kopovima. Izražavala se pripadnost i lojalnost klubu, ali i grupi. Znalo se kako se ulazi u grupu, kako se napreduje u grupi, mora da se pokaže u tuči, znači mora da bude tuče, i onaj ko pobegne i pokaže se na drugi način kao slab, on više nema šta da traži u grupi. Osim onih koji se dobri u tuči, grupa ima i tzv pametnjakoviće. To su oni koji smišljaju pesme, slogane, koreografije, i njima se toleriše manje odvažnosti u sukobima³⁰. Samo slabe navijačke grupe koje nemaju veliki ugled, pokušavaju

---

28 Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – dosije navijač“.

29 Dosije navijač, Požari na stadionima, 1988.

30 Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – dosije navijač“.

da ga steknu ekstremnim nasiljem. Tako na primer, početkom devedesetih formirana je navijačka grupa Invalidi, navijača Voždovac koja je od početka najviše ličila na uličnu bandu i tako se i ponašala³¹.

U jednom intervjuu datom 2011. godine tadašnji predsednik Tadić u dijalogu sa književnikom Basarom, ističe da su navijački huligani oslobođeni odgovornosti za svaki šverc narkotika, nasilje, prebijanje ljudi na ulicama³². A kada se razotkrije njihov život, kada se na savetu za nacionalnu bezbednost napravila analiza šta oni u stvari rade, vidi se da je reč o gotovo paravojnim formacijama koje pojačavaju svoj uticaj kroz društvene strukture, kroz razne poslovne ljude, kroz medije, kroz novinare koji ne razumeju o čemu se ovde radi... ne da ima političkih partija koje održavaju tesne veze sa tim kriminalnim i paravojnim formacijama, nego ne postoji stranka koja to ne radi.

Ritualno funkcionisanje vođe navijačke grupe

Pojedinci-vođe koji imaju istaknut položaj postoje u svim strukturiranim grupama, kao što su i navijačke skupine. Kada govorimo o vođama možemo ih definisati kao pojedince koji imaju veliki uticaj na ostale članove grupe, koje predvođe, i iz tog razloga su veoma važni kada se govori o huliganizmu³³. Nekadašnji predsednik Tadić je za njih u navedenom intervjuu 2011. rekao da „švercuju narkotike ili učestvuju u drugim kriminalnim radnjama. Zараđuju novac i plasiraju ga kao dominantnu činjenicu u svojim odnosima u navijačkoj grupi.”³⁴ Opšte je poznato široj javnosti u Srbiji, da se u upravnim odborima klubova nalaze i vođe navijačkih grupa, da njihova uloga nije samo marginalna već često njihov glas biva odlučujući u donošenju konačne odluke.³⁵ Oni se često koriste kao pokretačko oruđe za izvršavanje prljavih poslova, npr. neke smene u klubu ili druge promene do koje se ne može doći nekim konvencionalnim putem.

U serijalu Insajder navodi se da je poslednjih godina protiv vođa navijača Zvezde, Partizana i Rada podneto više od stotinu krivičnih prijava za teška krivična dela, ali da godinama nema pravosnažnih presuda, tako da je i očigledno namerna nekažnjivost deo ritualnog funkcionisanja vođe navijačke grupe³⁶.

---

31 Dosije navijači, op. cit.

32 Status, 2011, Razgovor književnika i predsednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, 02. 06. Jubilarni, 100. broj magazina Status, ekskluzivno je objavio razgovor predsednika Srbije Borisa Tadića i književnika Svetislava Basare. Tadić i Basara su razgovarali o raznim društvenim pitanjima pa i o sportskom huliganstvu.

33 Ekipa Vremena, 2013, Bande Beograda – nasilje navijačkih grupa, Vreme, br 1192, 7. novembar.

34 Status, op. cit.

35 Emisija „Insajder” B92,

36 Stanković, B., 2010, Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder, 29. novembar.

Ritual inicijacije novih članova navijačke grupe

Prilikom prijema novih navijača, obično onih mlađeg uzrasta, od njih se traži da izvrše različite zadatke. Navodi se da najmlađi navijači, praktično deca, koja tuku navijače iz suprotstavljenih tabora to rade uglavnom samo kao produžena ruka onih starijih, onih vođa, koji im nalažu da to urade. Da bi pristupili npr. nekoj navijačkoj grupi moraju da urade određene zadatke da bi dokazali da su zaslužili da budu primljeni. Neki su se tetovirali, da bi obeležili pripadnost, a neki su tukli navijače suprotnog tabora. Krađe su takode na repertoaru zadataka, da li alkohola, ili cigareta, pljeskavice ili bureka, ali sasvim je normalna stvar, u okviru navijačke grupe da vođa traži od mlađih da za njega nabave određen predmet, naravno bez trošenja ikakvog novca³⁷. Uglavnom, nasilje je osnova i za prijem u navijačku grupu, kao i dalju izgradnju statusa pojedinog ekstremnog navijača unutar vlastite grupe. Svima, i novim i starim članovima nasilje je način da pokažu da više nisu deca.

U TV serijalu *Dosije navijač*, članovi pojedinih navijačkih grupa su govorili o svojim iskustvima, kao npr.: „Dobiješ zadatke, ako ih ispunjavaš kako treba, tako napreduješ. To je značajan momenat kada napreduješ kao navijač, kada pokažeš dovoljno odvažnosti i hrabrosti. Napreduje se ako se pokažeš da „imaš muda“. Kroz sukobe se iskristalizuje ko je ko, ko je za vođu, veće ili manje grupe, ko je možda infiltriran policijski doušnik. Zato se svi trude da pokažu koliko mrze policiju da ne bi na njih pala sumnja“.³⁸

Ritualna teritorijalnost navijačke grupe

Važna osobina navijačkih grupa je teritorijalnost prostora koji određena navijačka grupa zauzima na tribinama stadiona. I određeni krajevi grada u kojima oni žive i skupljaju se pred utakmicu (npr. Dorćol, „epicentar ludila“ Zvezdinih navijača) se označavaju grafitima i organizovano brane od navijača protivničkih timova, i svih onih, makar bili deca sa obeležjima „pogrešnog“ kluba. U Novom Sadu se npr. desila serija napada po školama na učenike sa obeležjima Zvezde i Partizana. Postoji i mit o „zabranjenim“ delovima grada u Beogradu za navijače jednih ili drugih „većitih“. Navijači FK „Vojvodine“ iz dela grada „Blok“ koji pripadaju grupi „Firma“ krenuli su u svojevrsno „zavodenje reda“ po sistemu „naš klub – naš grad“. Pod parolom, „Budi Novosađanin, navijaj za Vojvodinu! Šta traži neko u Novom Sadu u dresu Crvene zvezde ili Partizana“, oni pokušavaju na sve načine da izvrše pritisak na

---

37 Čomić Marko, 2012, *Nasilje u sportu*, neobjavljen seminarski rad odbranjen u okviru predmeta Fenomenologija nasilja na Fakultetu za evropske pravne i političke studije u Novom Sadu.

38 Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – dosije navijači“.

decu koja navijaju za beogradske klubove, žele da ih zaplaše i da im poruče da treba da navijaju za klub iz svog grada³⁹.

2.3. Rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama

Ritualna podrška klubova navijačkim grupama

Nije nikakva tajna da su navijači Zvezde i Partizana obasuti raznim privilegijama i oni su svoje navijanje pretvorili u neku vrstu profesije. Blagonaklonost klubova i države prema navijačima, dovela je do toga da najekstremniji pripadnici navijačkih grupa često prolaze nekažnjeno nakon učinjenog nasilja. Vladin Savet za borbu protiv nasilja u sportu identifikovao je fudbalske klubove kao glavne krivce za probleme koje prave neki navijači jer, postoji sprema takozvanih navijača sa upravama klubova, koje tom vezom ostvaruju svoje interese.⁴⁰ Takođe se navodi i da je u današnjem srpskom sportu puno „prljavog” novca i da dobrim delom srpskog sporta u zajedničkoj sprezi rukovode mahom političari i „kontroverzni biznismeni” i da ne postoji volja da se nešto radikalnije promeni u skorije vreme. Klubovi su sa svoje strane pak, bili u vezi sa ekstremnim desničarima, predstavnicima DSS-a, tadašnjeg SPS-a, radikala i Nove Srbije, pojedincima iz Crkve, bivših pripadnika JSO-a i pojedincima iz Vojske i Vojne službe koje je ujedinila još 2001. godine borba protiv saradnje sa Hagom. U godinama koje su usledile, te veze su postajale sve jače⁴¹.

Ritualna podrška medija „svojima”

Neki kritičari tvrde da su mediji glavni reprezentanti nasilja i mržnje⁴². Iako to zvuči preterano, mnogobrojni primeri mogu da predstavljaju dokaze da mediji u najmanju ruku tolerišu, ako ne baš i otvoreno podržavaju navijačko nasilje.

Prve posleratne košarkaške utakmice početkom dvehiljaditih, između timova iz Srbije i Hrvatske, Partizana i Zadra bile su poprište masovnih nacionalističkih izliva. „Publika u prepunom beogradskom Pioniru skoro non-stop je skandirala „Ubi, zakolji da Hrvat ne postoji“ i slične šovinističke gadosti. TV komentator je uglavnom hvalio igru Partizana, pune tribine, a sramno skandiranje kao da nije čuo. Tek „uzgred“ bi pomenuo uz opasku tipa „eto, navijači su takvi“. Onda je Partizan otišao u Zadar. Bilo je kao u grotlu, a publika

---

39 Ekipa Press, op. cit. Vesti online, 2011, Teror u školama: Decu biju zbog Zvezde i Partizana!, Press, 19. 02.

40 Dominique, B., Luc, R., Stephane, H., (2007), Sport i nasilje u Evropi, Knjiga Trgovina d.o.o., Zagreb, Str. 75-85.

41 B92, (2011), Ranjen voda grupe „Alkatraz”, 6. februar.

42 Čurgus Velimir, Kazimir, 2007, Brzi, prilagodljivi, nemilosrdni, nasilje u sportu i mediji, Glas javnosti, 09. 05.

je skoro non-stop skandirala „Ubi, ubi Srbina“ i ostale šovinističke gadosti. Komentator, isti onaj iz Pionira, koji nije „čuo“ navijanje beogradskih „navijača“, bio je zgrožen i šokiran i samo je komentarisao sramno „navijanje“ Zadrana.⁴³ Pristrasnost medija nije ništa novo, kao i da su mediji takođe navijačkih i nacionalnih pripadnosti.

Mediji svojim teatralnim izveštavanjem izazivaju kontra efekat i previše daju na značaju nekim marginalnim grupama, dok bi putem istraživačkog novinarstva mogli mnogo više da doprinesu rešavanju ovog ogromnog problema. Sportski novinari koriste militarnu terminologiju koja vrvi od krvi i krvoločnosti, od „metafora“ koje gotovo da zagovaraju fizičku likvidaciju protivnika, a sve to kroz formu zalaganja za *borbenu* igru.

Na pitanje ko je navijačima Čelsija dao naziv *Headhuters*, Lovci na ljudske glave, čuveni navijač tog kluba Džejson Mariner je iskreno rekao da stvarno nema pojma ko je to bio. Dodao je „I da budem iskren, mislim da nijedan navijač Čelsija neće reći: „Ja sam *Headhunter*“, već: „Ja sam Čelsi“. Taj naziv se proćuo zahvaljujuci medijima⁴⁴.

Mediji su jedni od puteva „normalizacije“, pa i legitimisanja nasilja. Oni svojim izveštavanjima dovode do toga da se nasilje smatra nečim uobičajenim i normalnim, a publika se navikava na nasilje. Takav status huliganskog nasilja olakšali su njegova opšta vidljivost, pogodnost za podizanje moralne panike i uticaj koji ima na javnost.

Poseban problem je kada mediji prilikom izveštavanja o sportskim događajima koriste tzv. „jezik mržnje“ koji ima nameru da ponizi, zastraši protivnike ili podstakne na nasilje i predrasude protiv osoba ili grupa na osnovu nacionalnih ili političkih ubeđenja. Za medije i njihove konzumente, ovakvi događaji kao da su postali normalna stvar i ne smatraju se uopšte ni strašnim, niti problematičnim. U saopštenju policije o ovom događaju navodi se kako su intervenisali i uspešno sprečili da izbije veći sukob, kao i da se uništi veći deo tribine. Mediji su jedan od učesnika koji čak i legitimišu nasilje. Oni svojim izveštajima dovode do toga da se nasilje smatra nečim uobičajenim i normalnim, pri čemu se publika navikava na nasilje.

Neki mediji, posebno film, sport i televizija, presudno su doprineli da se nasilan obrazac ponašanja upozna i usvaja pre bilo kakvog ozbiljnijeg životnog iskustva. Mediji stvaraju publiku koja ne samo da nesvesno očekuje,

---

43 Biševac, S., (2012), *Danas*, 31 oktobar, Dobri i loši „navijači“, rubrika društvo, str. 5.

44 Grobari „Zabranjeni“, 2012, Tema: Ostrvo, England, Scotland, Ireland Wales Jason Mariner, Dnevnik jednog navijača, čovek koji je preko noći postao najozloglašeniји engleski navijač, 29. februar.

već i svesno priželjkuje da se desi neko nasilje, novinari veličaju sportski ambijent i svojim ratoborno-huškačkim komentarima otvoreno podstiču na nasilje. Koriste se atributi kao što su: „divno“, „fantastično“, „neverovatno“, „sjajno“... vrši se estetizacija nasilja i uništenja i na taj način mu se pribavlja „kulturni“ legitimitet. Naravno da nijedne novine, a još manje televizija, neće podržati ili opravdavati nasilje. Pogotovo kada su posledice najtragičnije. Strategija medija po ovom pitanju prilično je jednostavna: osuđiće se svaki pojedinačni, konkretni događaj u kojem su navijači ispoljili nasilje, ali će se veoma retko ići direktno, frontalno, u kritici klubova i njihovih navijačkih udruženja. Udruženja i pokreti navijača nisu, naime, nikakvi spontani socijalni fenomeni⁴⁵.

Ukazuje se i na još jedan deo „sportske priče“, a to su novinarski lobiji, koji su samo glasnogovornici mafijaških klanova koji sport drže u svojim rukama radi svojih prljavih računa, ili prikrivaju ili predstavljaju u totalno drugačijem svetlu (onom koje odgovara establišmentu)⁴⁶.

Ritualno političko instrumentalizovanje navijačkih grupa

O neraskidivim vezama fudbala, kriminala i politike dosta je govoreno i u seriji Insajder koja je emitovana tokom 2011. na televiziji B92. Ali dok npr. predsednik FSS-a Karadžić tvrdi da je kriminal prošlost fudbala, dotle istaknuti bivši fudbaler Savo Milošević izjavljuje da je spreman da obriše celu svoju sportsku karijeru ako je to tačno⁴⁷.

Da „politike“ ima u sportu ne može niko da negira. Već na prvi pogled na sajtu neke od navijačkih grupa može da se uoči i slogan „Kosovo je Srbija“, tako da je jasno da niko ne može da tvrdi da se navijači bave samo sportom i navijanjem i da su političke teme za njih irelevantne. Sociolog Ratko Božović rekao je da su problematične navijačke grupe često manipulisane od strane političkih partija, najčešće od onih desničarskih: „Ja mislim da su navijači, ovi koje smo apostrofirali kao problematične, izvođači radova onih koji su hteli da ih upotrebe i zloupotrebe. Nikola Simić, sportski analitičar još je eksplicitniji, i smatra da je ipak najodgovornija država: „Država 20 punih godina dopušta nasilje. Pravila je neke zakone koje nije primenjivala i mislila je da su to marginalne stvari.“

Vlasti, ne samo da su nemoćne da spreče vandalizam, već su i odgovorne za stvaranje ovakvog ambijenta, nečinjenjem, ali i svesnim kreiranjem društvenih odnosa, koji su pogodno tle za ovakve postupke. Čak bi se moglo reći da očekivani, predvidljivi ritualni ispadi huligana u izvesnoj meri odgovara-

---

45 Čurgus, V. K., *Nasilje u sportu i mediji*, Glas Javnosti, 09.05.2007, str. 28.

46 Simonović, L., 2013, Prilog navijačkom pitanju: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija“, Crvena Kritika, 11. februar..

47 B92, 2011, *Kriminal i fudbal, ma ko kaže?* Insajder, 14. april.

ju vlastima jer se time skreće pažnja sa drugih problema. Jasno je da su ljudi u politici zloupotrebili sport. Koketiranje pojedinih partija sa navijačkim grupama, sa jedne, i nespremnost države da se suoči sa huliganima, s druge strane, svakako ohrabruje nasilje. Oni koji bi trebali govoriti protiv mržnje, vrlo često su baš oni koji je raspiruju. Ekstremne desničare, predstavnike DSS-a, tadašnjeg SPS-a, radikala i Nove Srbije, pojedince iz Crkve, bivše pripadnike JSO-a i pojedince Vojske i Vojne službe ujedinila je još 2001. godine borba protiv saradnje sa Hagom. U godinama koje su usledile, te veze su postajale sve jače, a organizovane navijačke grupe njihova snaga⁴⁸.

Vrlo često se navijačke grupe koriste u svrhu glasačkih mašina. Opšte poznata je činjenica da su fudbalski stadioni najpogodnije mesto za ispoljavanje nacionalnih strasti, gde dolazi do sukoba između navijačkih skupina, nenaacionalnih ili nacionalnih, nije bitno⁴⁹. Navijačke grupe odavno su pioniri koji su kontrolisani od strane političkog podzemlja (dakle, vrlo perfidnim metodama), uz prećutnu ili otvorenu podršku nekih vlasti, nekih partija, uglavnom desničarske i nacionalističke orijentacije.

Vreme ozbiljnog navijačkog organizovanja nastupilo je krajem osamdesetih godina i poklopilo se sa evolucijom nasilja, gde su se prvi ozbiljni šovinistički ispadi sa stadiona preselili u političku arenu. Istorija raspada Jugoslavije može se opisati kao priča o evoluciji nasilja u jugoslovenskom sportu, posebno među fudbalskim navijačima huliganima i postepenom prenošenju tog nasilja krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, na teren međuetničkih sukoba i „veliko nacionalne politike” i odatle na bojno polje. Stadioni u bivšoj Jugoslaviji su na kraju, pri njenom raspadu, korišteni u političke svrhe. Stručnjaci, poput Ivana Čolovića, podsećaju da se istorija raspada Jugoslavije može opisati i kao priča o evoluciji nasilja u jugoslovenskom sportu, posebno među fudbalskim navijačima-huliganima, i postepenom prenošenju tog nasilja, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, na teren među-etničkih sukoba i veliko-nacionalne politike i, odatle, na bojno polje. Naime, tada su tribine postale regrutni centri za dobrovoljce koji su ulazili u paravojne jedinice finansirane od strane države zarad upotrebe u ratnim konfliktima koji su početkom devedesetih zahvatili Balkan, tj. ratovi na teritoriji Hrvatske, a nešto kasnije i Bosne i Hercegovine. Jedna od poznatijih jedinica je bila Srpska dobrovoljačka garda, pod komandom Željka Ražnatovića Arkana, koji je čak i bio vođa navijača Crvene Zvezde. Veoma je poznato da su neke od najgorih zločina u ratovima na teritoriji bivše SFRJ počinile baš paravojne jedinice.

---

48 Stanković, B., 2011, *Nasilje uz blagoslov* (2), B92, 29. 11.

49 Štavljanin Dragan, 2009, *Koji su uzroci navijačkog nasilja?* Radio Slobodna Evropa, 11. oktobar.

Navijačke grupe od nastanka su imale veliku ulogu u srpskom društvu ne samo početkom devedesetih, kada su i iz njihovih sastava regrutovani kadrovi za ratne dobrovoljačke jedinice. Navijači su svoju istorijsku rolu imali 5. oktobra 2000. godine, kada su zajedno sa građanima rušili režim Slobodana Miloševića. Vođe nekih navijačkih grupa viđane su u obezbeđenjima raznih političkih lidera, dok su neki i sami postali političari.

Nasleđe devedesetih i ranih dvehiljaditih oseća se i danas. „To nasilje je pre svega političko, pa se onda iz političkog nasilja delegiralo na pravno i na ekonomsko nasilje, da bi smo danas dobili nasilje na stadionima. Ne treba zaboraviti da su stadioni arena društva, preko kojih se preliva i oslikava na društvo ove zemlje sve ono što se u njoj zbiva. Danas imamo mladu generaciju, ili populaciju, kojoj je oko 20 godina, koji su u izvesnom smislu odrasli samo u raznim oblicima konflikata i nasilja. Oni zaista ne znaju za nešto drugačije ili vrednije.“

Osvrćući se na događaje u Đenovi u oktobru 2010.⁵⁰, Zvonimir Boban je rekao da je „između nogometa i politike uvek postojala i uvek će postojati određena veza“.⁵¹ Podsetimo se slike sa stadiona u Maksimiru u maju 1990, gde se Z. Boban kao igrač Dinama umešao u sukob huligana i policije, na strani onih protiv policije, upamćen je kao jedan od najsnažnijih simbola dezintegracije jugoslovenskog društva⁵².

Sport kao ritualni segment vladajućeg poretka, postaje svojevrsna ludačka košulja koja se od malena navlači čoveku koji je, od onih koji poseduju vladajuću moć, proglašen ludim i nateran da se u okviru uspostavljene „borbe pod suncem“ ponaša kao ludak⁵³. U tom zajedničkom ritualu sportskog nasilja, sportisti i publika, posebno strastveni navijači, postaju neposredni instrumenti agresivnog ponašanja i delovanja sportskih organizacija (uprave klubova i trenera), a svi oni, ritualni instrumenti posredovanja moćnih društvenih organizacija sa nivoa globalne strukture društva.

Ritualno ujedinjavanje rivalskih navijačkih grupa

Postoji redak fenomen ujedinjenja navijača radi nekog zajedničkog cilja koji se po pravilu postiže ekstremnim nasiljem udruženih snaga. Jedan od tih poznatih ciljeva je bilo udruživanje navijača radi sprečavanja održavanja

---

50 D. M., 2010, Nova sramota: Zbog navijača prekinut meč Italija – Srbija! Blic, 12. 10.

51 I.G., (2010), Boban: Neredi 90-tih bili su opravdani, ovo je bila čista mržnja, Index Navijači 13.10.

52 Telegraf, 2012, Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf, 13.05.

Nedelja, 13. maj 1990. godine, ostaće upamćena kao dan koji, prema mišljenju mnogih, označava početak oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Tog dana je više od 1.500 „delija“ doputovalo u Zagreb sa željom da pokažu „bed blu bojsima“ ko je najjači, a i jedni i drugi bili su složni samo u jednom – da će biti krvavo. Navijači su se tukli međusobno, a policija je tukla sve redom.

53 Simonović, Lj., (1995), Sport, kapitalizam, destrukcija, Lorka, Beograd.

„Parade ponosa“ pod okriljem desničarskih organizacija, mimo kojih postoji i osnovana sumnja da su neredne naložile i pojedine političke partije, crkve. Razlog udruživanja su i zajednički interesi, zajedničke vrednosti. Poznato je i npr. da su se navijači Partizana pridružili protestima koje su izražavali širom zemlje navijači Zvezde u traženju „pravde za Uroša“. Serija Insajder u dve epizode emitovane tokom 2010. pod nazivom „Nasilje uz blagoslov“ nastavak su serijala „Nemoć države“, koji je izazvao brojne reakcije i pretnje novinarima Insajdera, takođe otkriva korene saradnje, tj. da ekstremni navijači i ekstremni desničari u incidentima učestvuju zajedno, dok imaju podršku pojedinaca iz SPC, ali i pojedinih stranaka⁵⁴.

3. Zaključak

Pristup sportskom nasilju kao nizu rituala omogućava analitičko i kritičko sagledavanje i razumevanje ove pojave ne samo na uobičajen način, u svetlu sporta, omladinske subkulture i klupskih mešetarenja, već omogućava i dodatno razumevanje te pojave kroz osobine rituala, kao što su npr. njegova društvena funkcionalnost, prihvaćenost i stabilnost. Ni rituali drugih vrsta, iz drugih oblasti, ne nastaju slučajno, sporadično ili koincidentalno, u *ad hoc* situacijama (da bi već u sledećim, nestajali), već su rezultat organizovanih, sinergičnih i snažnih društvenih napora da se kreiranjem rituala, odnosno ritualizovanjem nekih grupnih oblika ponašanja, zadovolje određene društvene potrebe. A ritualizacija je „način delovanja koji je dizajniran i orkestriran upravo sa namerom da se razlikovanjem, znatno i vidljivo privileguju ritualizirane aktivnosti u odnosu na druge, obične svakodnevne aktivnosti“⁵⁵. Tom ritualizacijom sportsko nasilje se i razlikuje od recimo sličnih socijalnih formi, npr. od sociodrame kao dramskog odigravanja određenih socijalnih situacija i tema odabranih od strane same grupe, gde cela grupe predstavlja „protagonistu“.

I rituali sportskog nasilja se rađaju, razvijaju i dodatno ritualizacijom nadograđuju i privileguju u odrednom društvenom okviru potreba, karakteristika i interesa aktera, mogućnosti, energija, zahteva, kulture, politike, generacijske i socijalne liminalnosti. Takav pristup sportskom nasilju kao vidu društvenih rituala današnjeg doba, ukazuje na neminovni zaključak da se protiv te pojave ne može boriti samo i isključivo sankcijama protiv učesnika u nekim od tih rituala, tj. onima koji se definišu kao „neposredni izvođači radova“, i eventualnim daljim pooštavanjem kaznene politike.

---

54 Stanković, B., (2010), Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder, 29. novembar.

55 Bell, Catherine (1992), op. cit., p. 74.

U svakom slučaju, treba imati na umu i prihvaćenost i stabilnost svih ritualizovanih formi ponašanja, koje nastaju u društvenim procesima dugotrajnog karaktera, pa ih kao takve, nikakve kratkoročne i parcijalne mere ne mogu efikasno ni umanjiti, a još manje potpuno iskoreniti. Naime, treba imati u vidu da je svim ritualima potreban kontinuirani dotok energije da podrži njegovu stalnu potrebu za napredovanjem ili makar održavanjem postignutog kvalitativnog i kvantitativnog nivoa. Jer ono što se dešava na tribinama možda i jeste, kao što se neki analitičari slikovito izražavaju, prava slika društva u njegovom najgorem izdanju, potpomognuta jeftinim opijatima, domaćom bedom i sitnom kintom?⁵⁶ Ali ako su svi aspekti sportskog nasilja rituali, bili oni dobri, loši, konstruktivni ili ne, oni su neraskidivi deo društva. Zato je mnogo plodniji pristup ovoj pojavi, sagledati kako društvene i političke okolnosti mogu, ne toliko da potpuno onemoguće same aktere pojedinih rituala, već pre da usmere, unaprede i de(re)konstruišu, rituale sportskog nasilja, pa u tom pravcu i kreirati društvene politike.

4. Literatura

- Anastasovski Ivan, (2012), *Nasilje u sportu kao zlo jednog društva*, Savremeni sport. com
<http://www.savremenisport.com/osnove-nasilje-u-sportu-kao-zlo-jednog-drustva.html>
(pristupljeno 21. avgusta 2014)
- B92, (2008), Blog Radović Aca, 13. novembar.
<http://blog.b92.net/text/5359/Radovic-Aca/> (pristupljeno 17.11.2012.)
(pristupljeno 20.08.2014)
- B92, (2011), *Kriminal i fudbal, ma ko kaže?* Insajder, 14. april.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=04&dd=12&nav_category=120&nav_id=505652, emitovano 12.04.2011.
(pristupljeno 20. avgusta 2014)
- B92, (2009), *Emisija „Insajder“*, To nisu navijaci, to nisu huligani, to su kriminalci.
https://www.youtube.com/watch?v=8vKJASLC_z4 18. decembar.
(pristupljeno 12. 11. 2013)
- B92, (2011), *Ranjen voda grupe „Alkatraz“*, 6. februar.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=02&dd=06&nav_category=16&nav_id=490928
(pristupljeno 20.08.2014)

---

56 Stojanović, G., (2014), *Domaće prilike, mentalitet nije genetska stvar*, Blic, 24. avgust, str. 38.

- Bell, Catherine (1992), *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bell, Catherine (1997), *Ritual: Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.
- Biševac, S., (2012), Dobri i loši „navijači”, *Danas*, rubrika Društvo, 31. oktobar, str. 5.
- Čaćić, N., (2008), Dejan Dimitrijević (27) stradao u obračunu dve grupe mladića, *Glas javnosti*, 16. april.
<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-16-04-2008/navijac-ubijen-u-tuci>
(pristupljeno 21. avgusta 2014)
- Čurgus, K., (2007), *Nasilje u sportu i mediji*, *Glas javnosti*, 09.05.
- Čurgus Kazimir Velimir, Brzi, prilagodljivi i nemilosrdni, (2007), *Nasilje u sportu i mediji*. 9. maj.
<http://www.b92.net/info/download.phtml?398238,0,0>
(pristupljeno 21. avgusta 2014)
- Čomić Marko, (2012), *Nasilje u sportu*, neobjavljen seminarski rad odbranjen u okviru predmeta Fenomenologija nasilja na Fakultetu za evropske pravne i političke studije u Novom Sadu.
- D. M. (2010), Nova sramota: Zbog navijača prekinut meč Italija - Srbija! *Blic*, 12. 10.
<http://sport.blic.rs/Fudbal/Evropski-fudbal/186109/Nova-sramota-Zbog-navijaca-prekinut-mec-Italija—Srbija>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – Dosije navijači”
<https://www.youtube.com/watch?v=RPwDFDx3Ro8>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Dominique, B., Luc, R., Stephane, (2007), H., *Sport i nasilje u Evropi*, Knjiga Trgovina d.o.o., Zagreb.
- *Dosije navijači, Požari na stadionima*, (1988).
https://www.youtube.com/watch?v=tso_haoOzjc 26. 10.
(pristupljeno 20.08.2014)
- *Dosije navijači 5/7, Samo navijači* (2008), 18. novembar.
<https://www.youtube.com/watch?v=xmdEt722Drg>
- Dunning, E. 1994, *The social roots of football hooliganism: a reply to the critics of the 'Leicester school'*. In: Giulianotti, R. Bonney N. and Hepworth, M. (eds.). *Football, violence and social identity*. London: Routledge.
- *Dvadeset najvećih navijačkih nereda*, (2012), Sajt Grobari, Alkatraz
<http://alcatrazbeograd1970.blogspot.com/2012/06/20najvecih-navijackih->

- nereda-na-ovim.html
(pristupljeno 20.08.2014)
- Ekipa Press-a, (2011), Huligani zavode teror po školama, Decu biju zbog Zvezde i Partizana! Press, 19. februar.
<http://www.pressonline.rs/info/politika/151618/decu-biju-zbog-zvezde-i-partizana.html>
  - Ekipa Vremena, (2013), Bande Beograda – nasilje navijačkih grupa, Vreme, br 1192, 7. novembar.
<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1149240>
(pristupljeno 20.08.2014)
  - Gluckman, Max (1963), Order and Rebellion in South East Africa: Collected Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
  - Grobari „Zabranjeni”, 2012, Tema: Ostrvo, England, Scotland, Ireland Wales
  - Jason Mariner, Dnevnik jednog navijača, čovek koji je preko noći postao najozloglašeniji engleski navijač, 29. februar.
<http://www.zabranjeni.org/forumV2/index.php?topic=180.15>
(pristupljeno 20.08.2014)
  - I.G., (2010), Boban: Nerediti 90-tih bili su opravdani, ovo je bila čista mržnja, Index Navijači, 13.10.
  - Miljuš, T., (2012), Nasilje u sportu, neobjavljen seminarski rad, odbranjen 2012. na predmetu Fenomenologija nasilja.
  - Ministarstvo omladine i sporta, (2010), Akcioni plan za sprečavanje nasilja u sportu.
<http://www.mos.gov.rs/vesti/modules.php?op=modload&name=Downloads&file=index&req=viewsdownload&sid=1> (pristupljeno 20.11.2012.)
  - Penner, H., Functions of ritual, Encyclopaedia Britannica,
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504688/ritual/66240/Functions-of-ritual>
(pristupljeno 20.08.2014)
  - Simonović, Lj., (1995), Sport, kapitalizam, destrukcija, Lorka, Beograd.
  - Simonović, Lj., (2013), Prilog navijačkom pitanju: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija”, Crvena Kritika, 11. februar.
<http://www.crvenakritika.org/politika/113-prilog-navijakom-pitanju>
(pristupljeno 20.08.2014)
  - Stanković, B., (2010), Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder, 29. novembar.
http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&yyyy=2010&mm=11&nav_id=513342
(pristupljeno 20.08.2014)

- Status, (2011), Razgovor književnika i predsednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, Blic, 02. 06.
<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/257566/Basara-i-Tadic-oci-u-oci>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Stojanović G., (2014), Domaće prilike, mentalitet nije genetska stvar, Blic, 24. avgust, str. 38.
- Štavljanin, Dragan, (2009), Koji su uzroci navijačkog nasilja?, Radio Slobodna Evropa, 11. oktobar.
http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html
(pristupljeno 20.08.2014)
- Telegraf, (2012), Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf, 13.05 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/224692/Secanje-na-Maksimiri-Tucom-navijaca-poceo-rat-u-SFRJ>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Zvanični portal FK Crvena Zvezda, Nema velike Zvezde bez pune Marakane
http://www.oaza.rs/sport/delije/index.php?lang_id=1&page_id=308&id=131
(pristupljeno 20.08.2014)
- William A. Lessa, Evon Z. Vogt eds (1979). *Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach*. New York: Harper & Row. pp. 36-8.

*

*

*

Zorica Mršević, PhD
Senior research fellow
Institute of Social Sciences, Belgrade

RITUALS OF SPORT VIOLENCE

In this article, the author begins by understanding that certain behaviors which all fall under the common name of sports violence, during the long decades, are ritualized. In other words, they eventually developed from sporadic, spontaneous appearance to a well-organized social rituals. Identifying

sport violence as one of the forms of the ritual today, is original approach to it as provides insight primarily into existence social interest to them, in terms of social acceptance and functionality. Thus, sport violence sop being perceived only aspure rime and destruction, but rather social events which is reasonable and acceptable to many people, both those visible, and those less visible or even invisible actors who act from the shadows. Exposure to the rituals of sports violence, the author has divided into three groups: 1) ritual violence related to sports competition: Rituals of violent cheering, Ritual support of own team violent behavior, Ritual insulting and provocation of opponents, Ritual mass beating among fan groups and police in the stands, Ritual confrontation of rivaliziranih fan groups, arranged mass beating, organizing "hot hospitality", Ritual of "proving" at the opponent's territory by provoking incidents, Ritual of self exposure, fans' exhibitionism; 2) rituals of violence within the organized fan groups: Ritual way of functioning fan groups, Ritual way of functioning the fans' groups leaders, Ritual initiation of new members fans' groups, Ritual territoriality of fans' groups, and 3) supportive rituals coming from the outside which enabling sport violence: Ritual of providing support to fan groups by clubs, Ritual media support to "their" fans, Ritual of political instrumentalization of fan groups, Ritual uniting of rival fan groups

Keywords: sports violence, rituals, fan groups, functionality ritual ritualiziranje as privileged, external actors support

Univ.-Prof. Dr. Robert KERT,
Vienna University of
Economics and Business

Pregledni članak
UDK: 343.353
Primljeno: 15. juna 2014. god.

**ABUSE OF POSITION
OF RESPONSIBLE PERSON ACCORDING TO ARTICLE 234
ACCORDING TO CRIMINAL CODE OF SERBIA¹**

1. Introduction

The following short presentation shows the results of an expertise which was written on behalf of the Ministry of Justice and the OSCE in spring 2014. A view from outside on a legal system always depends – necessarily – on information which is given to one, and it is clear that it is not based on inside knowledge on the legal system. However, the study is based on a number of interviews with practitioners, representatives of the Ministry of Justice, and NGOs, who gave an overview on the practice of judicial authorities. Such a comparative view from outside helps to highlight specific characteristics or problems of legal provisions. Therefore this comparative view will be the main focus of this presentation. Solutions of the problems always must be found within each legal system. Thus, it is not the aim to prescribe a certain solution as the best for the Serbian criminal law, but to show possible ways to fight against economic crime while respecting the requirements of the principle of legality.

---

¹ Paper presented at the Fifty-fourth regular annual conference of the Association for Criminal Law Theory and Practice, 19 September 2014. Many thanks to *Peter Komenda* for his support during the preparation of the presentation.

2. Article 234 Serbian Criminal Code: Abuse of position by responsible person

According to Article 234 a responsible person who through abuse of his position or powers, exceeding his powers or failure to discharge his duty obtains for himself or another natural person or legal entity unlawful material gain or causes material damage to another, shall be punished with imprisonment from three months to three years.

Article 234 of the Serbian Criminal Code was introduced in 2012. On the one hand, the reason for its introduction was that Article 359 (Abuse of Office) as an offence which refers to officials after the privatisation of state companies was no longer applicable to heads of privatised enterprises. On the other hand, statistics showed that economic criminal offences foreseen in the Serbian Criminal Code have not or only rarely been applied to such acts committed in private companies. It was regarded necessary to implement a new offence in order to punish acts committed by authorised persons in such privatised companies.

Article 234 is constructed very similar to Article 359. The main difference is that the perpetrator is not an official, but a “responsible person”. After the introduction of Article 234 most of the cases (around 94%), which had formerly been charged under Article 359, have been re-qualified and prosecuted on basis of Article 234 Criminal Code. Only a few cases were re-qualified as other criminal offences.

During discussions the Serbian lawyers mentioned examples of cases which have been prosecuted and charged on the basis of Article 234 Criminal Code. These examples show that very different types of behaviour are subsumed under the provision. The acts which are prosecuted on the basis of this provision range from classical offences against property like issuing a loan without sufficient securities over fiscal offences as tax evasion and smuggling to forms of corruption and infringements of capital market law, or the abuse of public budget used by private entities or the abuse of subsidies.

On the one hand, Serbian practitioners emphasize that such a provision is necessary, since the existing criminal provisions would not be adequate to protect property in a market economy anymore. On the other hand, it was mentioned that it is a problem to prove specific elements of criminal offences. It is seen as an obstacle to prove for example tax evasion or a specific form of intent. Therefore it is regarded as a practical problem to apply specific offences instead of using a far-reaching general offence.

3. Comparative view on the legislation in other states

Article 234 is a very general and comprehensive statutory definition of offence which covers a lot of different behaviour, since it contains quite a lot of vague legal terms. A comparative view on the legislation in other European states shows that comparable statutory definitions like Article 234 only exist in other post-Yugoslavian states. Among the states which were compared, merely Slovenia and Montenegro contain similar provisions. In Croatian criminal law a new provision “Abuse of trust in business dealings” (Article 246) was introduced in 2011 that replaced four other provisions, called “Abuse of a position or power”, “Unscrupulous economic activity”, “Harmful conclusion of a contract” and “Abuse of economic authorisation”. These statutory definitions were partly wide and overlapped, which caused confusion in the practical application of the provisions. The new provision “Abuse of trust in business dealings” is similar to the German and Austrian provisions on abuse of trust, but is different in some details.

Most criminal law systems do not contain one wide criminal offence for the protection of property like Article 234 Serbian Criminal Code, but provide for a number of specific criminal offences to protect another person’s property. That is the case e.g. in Germany, Switzerland, Italy, Spain, Austria and France. Even if the provisions on “abuse of trust”, which are most similar to Article 234, in the different states differ in detail, they all provide that the offender causes damage to the person, whose property interests he is responsible for. Differences between states exist with regard to the scope of application of the offences. As for example the German provisions are quite wide, the statutory definition of Austria is significantly narrower. Spain implemented a highly specialized provision in 1995, which targets the abuse of trust in certain corporate contexts. The French and Italian legal systems contain no general provision sanctioning the abuse of trust. Instead, some aspects are covered by various provisions. However, all states provide for limits of the scope of application as there are e.g. special requirements regarding the intent. In some states an additional intent of obtaining for himself or a third person an unlawful financial gain is required. Other states require that the trust is abused knowingly. In all systems, the group of offenders is limited in some way, e.g. the perpetrator must be a de facto or de jure director, shareholder or partner of a company incorporated or under formation.

All legal systems provide for a number of other provisions, as e.g. fraud, the non-payment and misuse of wages and salary, the misuse of cheque and credit cards, the misappropriation of entrusted property, computer fraud, insurance fraud, capital investment fraud, obtaining services by deception, receiving of gifts

by officeholders, subsidy fraud, abuse of subsidies, or unlawful appropriation. Moreover, all criminal laws contain provisions on active and passive corruption.

4. The requirement of a sufficiently clear legal basis (Principle of *lex certa*)

What are the problems of the provision of Article 234?

According to Article 7 of the European Convention on Human Rights (ECHR) no one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act or omission, which did not constitute a criminal offence under national or international law at the time when it was committed.

As the European Court of Human Rights pointed out, Article 7 para. 1 of the Convention embodies the principle that only the law may define how a crime is constituted and prescribe a penalty (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) and the principle that the criminal law must not be extensively construed to an accused's detriment, for instance by analogy; it follows from this that an offence must be clearly defined by law. This requirement complements the principle of legality.

This condition is satisfied when the individual can know from the wording of the relevant provision and, if need be, with the assistance of the courts' interpretation of it, what acts and omissions will render him criminally liable.² This means that at the time the offender commits the offence the relevant law taken as a whole must be formulated with sufficient precision in order to enable the applicant to discern, to a reasonable degree, the scope of the penalty.³ Also Article 34 of the Constitution of the Republic of Serbia requires legal certainty in criminal law.

The wording of Article 234 Serbian CC is very wide and not clearly defined. Following the jurisprudence of the ECtHR, it is difficult for the individuals to foresee which acts or omissions are punishable. On the one hand the term "responsible person" is not clearly defined. The definition is wide and from the wording the circle of possible offenders is very broad. Nearly every person who has any responsibility can be the offender. In most of the other legal systems analysed the circle of perpetrators is defined more precisely; e.g. by defining the offender as a person who has got the power to dispose of assets of another person or to make binding agreements for another person (Germany or

---

² ECtHR 25 May 1993, Case *Kokkinakis v. Greece*, App.No. 14307/88.

³ ECtHR 12 February 2008, Case *Kafkaris v. CYP*, App.No. 21906/04; ECtHR 10 February 2009, *Streicher v. Germany*, App.No. 40384/04; see Grabenwarter, *European Convention on Human Rights*, Munich 2014, Art. 7 recital no. 10.

Austria). In some countries as e.g. Italy or Spain, a perpetrator of offences similar to Article 234 can only be a person who is member of the managing board or executive director.

On the other hand the incriminated acts – particularly the term “abuse of his position or powers” – are very far-reaching and the scope depends on the interpretation by the courts. In connection with the wide term “abuse of his position and powers” the formulation “obtains [...] unlawful material gain or causes material damage” opens a wide scope of application, since there is no limitation. However, not every unlawful gain or material damage which is caused by the abuse of a position must be punished. The current Serbian law and practice can lead to the result that even wrong economic decisions are punished, or that someone is punished for misconduct which enriches him/her, but does not cause any damage to another natural or legal person. Compared to legal provisions in other states such an alternative result of damage or enrichment is not usual. Most legal systems require the damage of another person or at least the endangerment of another’s property and additionally at least the intent to enrichment of the perpetrator.

The consequence is that the statutory definition of the offence in Article 234 is extremely broad and it is difficult to identify the limits of the definition. A lot of different behaviour could fall under the provision, which makes it hard to foresee which conduct is covered by the provision. In other states such different behaviour is covered by various statutory definitions – e.g. embezzlement, fraud, breach of trust, corruption. As a consequence the provision gives judges the possibility to have a high degree of discretion to decide which behaviour is punished according to Article 234. As a result it is difficult for the individuals – particularly also for businessmen from abroad – to foresee which behaviour is punished and which is regarded as an accepted economic activity. Such a legal situation could deter foreign businessmen from conducting business or to found or take over companies in Serbia, since they might be afraid to get punished because of a behaviour which is justified in other legal systems and they cannot foresee which conduct is punishable.

5. “Fragmentary character” of criminal law

It is common doctrine that criminal laws have a so-called “fragmentary character”. This means that in criminal law the legislator has to introduce certain statutory definitions which constitute clearly defined and distinct offences and that it is accepted that certain behaviour is not punishable, since it is not covered by statutory definitions of offences. It is characteristic for criminal law that gaps

remain. Therefore it is regarded typical for criminal law that it is not complete.⁴ The ratio behind this consideration is that a criminal penalty constitutes a serious interference with the rights of the individuals and it is the harshest instrument which a state can use to react to infringements of legal provisions. Therefore criminal law shall only be applied if other instruments are no longer effective, in the case that the violation of rules is particularly serious. If also a conduct which does not seriously cause social harm is subject to criminal sanctions, the danger arises that criminal law is not taken serious by individuals anymore.⁵ Moreover, the fragmentary character of criminal law is today seen as a symbol of a free and liberal state that is governed by the rule of law.⁶

Such a far-reaching provision as Article 234 Criminal Code entails the risk that even behaviour which is not seriously social harmful is covered by the statutory definition of the offence. Article 234 Criminal Code is a provision which covers a broad field of cases and it is used by the judicial authorities to prosecute a variety of cases which in other legal systems are covered by many specific provisions. The consequence and risk of such a far-reaching provision are that it can also be applied on cases in which it is doubtful whether they should be punished at all. During discussions the following example was mentioned: A head of a business asks a bank company for a loan for his daughter, otherwise his company would finish the business relationship to the bank company and go to another bank company. This conduct is covered by the statutory definition of Article 234. However, it is doubtful whether it is worth to punish, since it is a behaviour which is common in a free market and a justified way of doing business, as long it is not immoral and fulfils the offence of coercion.

It is the task of the legislator to decide which behaviour is regarded so serious that it should be punished under criminal law. If a criminal provision is so broad and not clearly defined, the legislator hands this decision over to the judicial authorities which is problematic with regard to the rule of law.

6. Necessity of Article 234 Serbian Criminal Code

Compared to the legislation of other states, the Serbian Criminal Code contains all common statutory definitions of offences, particularly offences against property as e.g. theft, embezzlement, fraud or breach of trust, but also

---

4 Peters, Beschränkung der Tatbestände im Besonderen Teil, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 77, 1965, p. 475.

5 See Maiwald, Zum fragmentarischen Charakter des Strafrechts, Festschrift Maurach, 1972, p. 9 ss.

6 Jescheck/Weigend, Strafrecht Allgemeiner Teil, 5th ed., Berlin 1996, p. 53.

provisions on active and passive corruption. These provisions are essentially similar to the provisions in criminal codes of other states.

According to Article 216 para 1 of the Serbian Criminal Code (“Abuse of Trust”) “whoever acting as procurator for another person abuses the granted authorisation with intent to acquire for himself or another person, or to cause damage to the person on whose behalf he is acting as procurator shall be punished with fine or imprisonment up to three years”. In comparison with other legal systems, the Serbian provision seems to have a wide scope of application: First of all, the means for becoming a procurator are not restricted, as it is only required that the offender has been granted an authorisation. Though, the most striking feature of Article 216 is that the abuse must not necessarily lead to damage for the person on whose behalf the procurator is acting, since this is only an alternative, which must not be fulfilled if the offender acts “with intent to acquire for himself or other persons”. To conclude, Article 216 gives the means to prosecute a wide range of criminal acts as it defines low requirements for the elements of the crime and abstains from demanding additional elements limiting the criminal liability.

Beside Article 234, the Serbian Criminal Code contains in Article 238 another criminal provision according to which a responsible officer of a company or other economic entity having the capacity of a legal person or entrepreneur who, with the intention to acquire unlawful material gain for the legal person in which he is employed, for another legal person or another economic entity having the capacity of a legal person, commits certain unlawful acts, is to be punished by imprisonment of three to five years. This provision lists a number of acts which are punishable and is more precisely defined than Article 234.

Moreover, the Serbian Criminal Code foresees provisions on “Soliciting and Accepting Bribes” (Article 367) and “Bribery” (Article 368) which do not only cover corruption in relation to public officials, but also private corruption.

Also regarding the infringement of tax and customs provisions specific offences exist in the Serbian Criminal Code. Article 229 contains a criminal offence of “Tax evasion”. In addition, according to Article 229a the “Avoidance of Withholding Tax” and according to Article 230 “Smuggling” are punishable.

Furthermore, several specific economic offences regarding payment cards (Articles 225 ss.) computer related criminal offences (Articles 298 ss.) or the abuse of monopolistic position (Article 232) are contained in the Serbian Criminal Code.

7. Conclusions

Regarding all these provisions, it seems that most of the relevant cases mentioned in discussions with Serbian lawyers are not only covered by more specific criminal provisions in other states, but they would also be covered in Serbia by more specific offences, even if Article 234 was removed. Looking at statistics of criminal proceedings (e.g. in corruption cases) it can be concluded that law enforcement authorities in Serbia prefer to use the offences “abuse of office” and “abuse of position by a responsible person” instead of taking the narrower route of more specific incriminations, although such specific criminal offences do exist in Serbian criminal law.

It is clear that such provisions which require stricter criteria are more difficult to prove and could cause problems of gaining evidence. It is much easier to apply a more general provision which does not require specific objective or subjective elements of crime. However, it is doubtful whether such problems of gathering evidence justify the existence of a far-reaching provision like Article 234. From this point of view, Article 234 does not seem to be necessary. The abolishment of this provision would not cause a lot of gaps of criminal liability, if the existing provisions like Embezzlement (Article 207), Fraud (Article 208), Abuse of Trust (Article 216), Soliciting and Accepting Bribes (Article 367) Bribery (Article 368), and Tax Evasion (Article 229) were applied to these criminal acts. If this is the case, the discussions about Article 234 are not a question of decriminalization, but a question of how such unlawful acts can be prosecuted in a way which is in line with the principle of legality as defined by the ECtHR.

In cases which are not covered by the existing criminal provisions it will be necessary to check whether they are actually serious enough that criminal penalties should be foreseen, whether it is sufficient to provide for less serious (e.g. administrative) sanctions or whether it is a behaviour which is justified in the economy. If gaps appear – and this is the concern of representatives of judicial authorities in Serbia – it is the task of the legislator to establish new – clearly defined – criminal offences. It could be thought of offences of investment fraud, inside dealing or market abuse, fraud in connection with tendering procedures (bidding fraud), subsidy fraud and insurance fraud.

However, to avoid gaps of punishment in old cases, which are considered really serious, but which do not fall under one of the existing other criminal offences, it could be considered not to abolish Article 234 immediately, but to provide a time period of two or three years in which Article 234 still does exist and can be applied.

Prof. dr Velimir RAKOČEVIĆ
Pravni fakultet u Podgorici

Pregledni članak
UDK: 343.232:504.5/6(497.16)
Primljeno: 15. juna 2014. god.

KRIVIČNA DJELA PROTIV ŽIVOTNE SREDINE I UREĐENJA PROSTORA U CRNOGORSKOM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU (NOVI OBLICI)

Krivičnopravna zaštita životne sredine, odnosno pravo čovjeka na zdravu životnu sredinu predmet je istraživanja ovoga rada. Kontaminacija životne sredine predstavlja ozbiljan problem na planetarnom nivou, budući da su pojačane aktivnosti koje dovode do uništenja prirodnih ekosistema, podizanja nivoa mora i oštećenja ozonskog omotača. Zagadenje vazduha, vode i zemljišta za posledicu ima kontaminaciju hrane, što može ugroziti opstanak čovječanstva. U ovom radu prezentirani su krivičnopravni aspekti zaštite životne sredine u crnogorskom zakonodavstvu u kontekstu novih inkriminacija u ovoj oblasti. Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore¹ propisana su sljedeća krivična djela protiv životne sredine i uređenja prostora: 1) zagadenje životne sredine otpadom; 2) oštećenje ozonskog omotača; 3) protivpravna izgradnja, stavljanje u pogon i rad objekata i postrojenja koja zagaduju životnu sredinu; 4) ubijanje i mučenje životinja i razaranje njihovih staništa; 5) iznošenje i unošenje zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanje njima; 6) iznošenje i unošenje opasnih materija; 7) nedozvoljeno postupanje sa opasnim materijama. Sadržaj rada obuhvata sve

---

1 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore, donijela je Skupština Crne Gore na X sjednici prvog redovnog zasijedanja u 2013. godini, dana 30. jula 2013. godine.

opšte i posebne elemente konkretizacije naznačenih inkriminacija, odnosno njihovu eksplanaciju prezentiranjem blanketnih normi. Krivičnopravna analiza ovih krivičnih djela dobija na značaju imajući u vidu činjenicu da u ovom kratkom periodu od propisivanja krivičnih djela nije bilo publikacija koje obrađuju naznačene forme ekološkog kriminaliteta. Pravna zaštita životne sredine obrađena je i sa stanovišta međunarodnog prava.

Ključne riječi: životna sredina, krivično djelo, novi oblici, Crna Gora, krivično zakonodavstvo, opasne materije, životinje.

1. Uvodne napomene

Ekološki kriminalitet u savremenom društvu obuhvata sve veći broj inkriminacija kojima se ugrožava životna sredine. Učinioci krivičnih djela ekološkog kriminaliteta ugrožavajući biodiverzitet dovode u pitanje pravo čovjeka na život i razvoj. Brojne prednosti koje je donio naučno tehnološki, a posebno industrijski razvoj anulirane su narušavanjem ravnoteže između potreba privrednog razvoja i neophodnosti zaštite životne sredine. Ekološki problemi dobijaju planetarnu dimenziju budući da izazivaju poremećaje u osnovnim društvenim odnosima na svim kontinentima. Samo integralno očuvanje prirodne ravnoteže i kvaliteta prirodnih vrijednosti obezbjeđuje opstanak i razvoj svih živih bića. Polazeći od enormnog značaja prirode za čovjeka nije pretjerano reći da zdrava životna sredina predstavlja uslov opstanka čovjeka. Stoga je veoma važno efikasno sprječavati i suzbijati sve oblike zagađenja životne sredine.

U nauci o zločinu odavno je postojalo interesovanje za istraživanje uzroka kriminaliteta izvan uticaja klasične i pozitivističke orijentacije. U okviru socioloških teorija u prvoj polovini XX vijeka nastala je ekološka teorija. Ekološku studiju Čikaga sačinili su Robert Park i Ernest Burgess.² Prema koncepciji ovih autora grad je podijeljen na više kvartova koji se šire u vidu koncentričnih krugova. U užem gradskom jezgru egzistira mali broj osoba, budući da se radi o poslovnom prostoru u kome dominiraju fabrike i drugi privredni subjekti. Oko ovog područja nalazi se stambeni blok u kome su uslovi života povoljniji. Statistički podaci za svaku od izdvojenih zona su pokazali da kriminalitet opada sa udaljavanjem od gradskog jezgra, odnosno da su društvene bolesti i delinkvencija učestaliji u centru nego na periferiji. Iako ova teorija ne

---

2 Park R. Burgess E.: Introduction to the Science of Sociology, Chicago: University of Chicago Press, 1921. p. 89.

objašnjava ekološki kriminalitet, ona svakako doprinosi metodologiji istraživanja ekoloških krivičnih djela vezujući ih za egzogene faktore kriminaliteta. Danas se pod ekološkim kriminalitetom podrazumijeva vršenje pojedinih oblika inkriminacija protiv životne sredine i uređenja prostora, u korelaciji sa prirodnim i stvorenim uslovima koji generišu kriminalitet i doprinose njegovoj distribuciji, manifestujući se kroz zagađenje životne sredine.

Krivičnopravna zaštita životne sredine je supsidijarnog karaktera. To znači da ova grana prava reaguje ako se na drugi način ne može ostvariti pravna zaštita. Kada govorimo o krivičnopravnom aspektu zaštite životne sredine onda se u prvom redu misli na zaštitu prava čovjeka na zdravu životnu sredinu. Krivično pravo predstavlja reakciju na pojavu i širenje ekološkog kriminaliteta koji nanosi neprocjenjive štete životnoj sredini.

2. Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu

Pod okriljem međunarodne zajednice, odnosno UN usvojeno je više dokumenata u cilju unifikacije pravnih standarda u oblasti zaštite životne sredine. Deklaracija o čovjekovoj sredini donijeta je u Stokholmu 1972. godine na konferenciji UN o životnoj sredini. Tom prilikom je i ustanovljen program UN za životnu sredinu – UNEP,³ odnosno promovisana određena pravila u oblasti ekologije na međunarodnom planu i sagledane opasnosti po čovječanstvo ukoliko se nastavi devastacija životne sredine. UNEP je dio sistema UN zadužen za rješavanje pitanja zaštite životne sredine na međunarodnom i regionalnom nivou. Zadužen je za koordinaciju razvoja politika zaštite životne sredine i očuvanja globalnog okruženja, identifikaciju i analizu problema, kao i podsticanje vlada i međunarodne zajednice na aktivnosti čiji je cilj očuvanje i unapređenje zaštite životne sredine.

Konvencija o klimi usvojena je 1992. godine u Rio de Ženeiru, a stupila na snagu dvije godine kasnije. Ona je obavezala industrijske države da smanje emisiju štetnih gasova. Godine 1997. na trećoj konferenciji o klimi potpisan je Kyoto-protokol.⁴ Ovim protokolom se industrijske države obavezuju da emisiju šest najvažnijih štetnih gasova smanje za najmanje 5% u odnosu na nivo emitovanih štetnih gasova iz 1990. godine u periodu od 2008-2012. godine.

---

3 UNEP je program u okviru sistema Ujedinjenih nacija, koji kroz rad sa mnogobrojnim partnerima (tijelima UN-a, međunarodnim organizacijama, vladama, nevladinim organizacijama, poslovnim sektorom, industrijom, medijima i civilnim društvom), participira u zaštiti životne sredine, te razvijanju i realizaciji politika zaštite životne sredine.

4 http://en.wikipedia.org/wiki/Kyoto_Protocol, The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), pristup: 04.05.2014.

Protokol sadrži i sistem kontrole za ispunjenje naznačenih obaveza. Stupio je na snagu 2005. godine nakon što ga je Rusija ratifikovala. Godinu dana ranije stupila je na snagu Stokholmska konvencija o perzistentnim organskim zagađivačima.

U okviru Savjeta Evrope uspostavljeni su standardi za zaštitu životne sredine usvajanjem Konvencije Savjeta Evrope o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine od 04.11.1998. godine.⁵ Ona sadrži obilježja bića krivičnih djela protiv životne sredine. Delikti su klasifikovani u tri grupe polazeći od procijenjenog stepena opasnosti, pravila krivičnog postupka, nadležnosti i međudržavne saradnje. Konvencija determiniše terminologiju iz ove oblasti, nadležnost sudova, sankcije i odgovornost pravnih lica. Akcenat je stavljen na mjere zaštite interesa grupa koje mogu biti ugrožene oštećenjima životne sredine. U skladu sa odredbom člana 3. Direktive 2008/997 EU o zaštiti životne sredine putem krivičnog prava, predviđena je obaveza država potpisnica da osiguraju da se određene aktivnosti smatraju krivičnim djelom ako su izvršene protivpravno i namjerno ili sa najmanje ozbiljnim nehatom. Osnovni elementi ovih delikata obuhvataju ispuštanje, emisiju ili unošenje izvjesnih količina materija ili jonizujućeg zračenja u vazduh, zemljište ili vodu što izaziva ili može izazvati smrt ili teške povrede bilo kojem licu ili značajnu štetu za kvalitet vazduha, kvalitet zemljišta ili kvalitet vode, ili životinja ili biljaka, zatim, prikupljanje, prevoz, obnavljanje ili odlaganje otpada, kao i nadzor nad ovim aktivnostima i kontrolu nad deponijama, uključujući i akcije preduzete od strane subjekata koji upravljaju otpadom ili koji uzrokuju ili je vjerovatno da će uzrokovati smrt ili ozbiljne povrede bilo kog lica ili značajna oštećenja kvaliteta vazduha, kvaliteta zemljišta ili kvaliteta vode ili životinja i biljaka.

U skladu sa članom 2. uredbe EU br. 1013/2006, rad postrojenja suprotno propisima u kojima se sprovodi opasna aktivnost ili u kojima se čuvaju ili koriste opasne supstance ili preparati i koji van postrojenja izazivaju ili mogu izazvati smrt ili ozbiljne posledice bilo kojem licu ili značajnu materijalnu štetu kvalitetu vazduha, vode ili zemljišta ili životinjama ili biljkama, zatim, nedozvoljena proizvodnja, prerada, rukovanje, korišćenje, održavanje, skladištenje, transport, uvoz, izvoz ili odlaganje nuklearnog materijala ili drugih opasnih radioaktivnih supstanci koje izazivaju ili je vjerovatno da će izazvati smrt ili teške povrede bilo kom licu ili značajnu štetu kvalitetu vazduha, zemljišta ili vode i životinja i biljaka kao i ubistva, uništavanje, posjedovanje ili uzimanje uzoraka zaštićenih vrsta divlje faune i flore, osim u slučajevima kada se

---

5 <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=172&CL=ENG>, pristup: 16.05.2014.

radi o zanemarljivoj količini tog primjerka i kada to ima zanemarljiv uticaj na očuvanje statusa vrsta, predstavlja inkriminacije za koje se goni po službenoj dužnosti. Sankcionisana je i trgovina primjercima zaštićene vrste divlje faune ili flore ili djelova ili derivata, osim kada se radi o zanemarljivim slučajevima, kao i bilo kakvo ponašanje koje prouzrokuje značajno oštećenje staništa u zaštićenoj oblasti. Inkriminisana je i proizvodnja, uvoz, izvoz, stavljanje u promet ili upotreba supstanci koje oštećuju ozonski omotač. Obaveza je država potpisnica da propišu efikasne, proporcionalne i destimulativne krivične sankcije, kao i da obezbijede da se pod određenim uslovima pravna lica mogu smatrati odgovornim za krivična djela protiv životne sredine. Obaveza je sankcionisanja svakog podsticanja, pomaganja i podržavanja namjernog ponašanja koje sadrži obilježja krivičnih djela iz ove oblasti. Na osnovu ovih akata konstituisani su standardi u oblasti zaštite životne sredine i nametnuta obaveza državam potpisnicama da propišu mjere uključujući i krivične sankcije u slučajevima povrede normi predviđenih naznačenim dokumentima.

3. Krivična djela protiv životne sredine i uređenja prostora i Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore iz 2013. god.

Krivičnopravna zaštita u slučaju postojanja krivičnih djela protiv životne sredine obezbijedena je pred nadležnim sudovima. S obzirom da se ova krivična djela gone po službenoj dužnosti postupci se pokreću po zahtjevu državnog tužioca, a oštećeno lice može da se pridruži krivičnom gonjenju. Prijavu krivičnog djela protiv životne sredine može, pored oštećenog, podnijeti i svako drugo pravno ili fizičko lice, iz čega proizilazi da nema ograničenja u pristupu pravosuđu kad je krivičnopravna zaštita u pitanju.

Do donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore iz 2013. godine crnogorsko krivično zakonodavstvo poznavalo je sljedeća krivična djela protiv životne sredine i uređenja prostora: 1) zagađenje životne sredine, 2) nepreduzimanje mjera zaštite životne sredine, 3) protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu, 4) oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine, 5) oštećenje životne sredine, 6) zloupotreba genetički modificovanih organizama, 7) uništenje biljaka, 8) ubijanje i mučenje životinja, 9) uništenje i oštećenje zaštićenog prirodnog dobra, 10) krađa zaštićenog prirodnog dobra, 11) iznošenje u inostranstvo zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje, 12) unošenje opasnih materija u Crnu Goru, 13) nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija, 14) nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja, 15) neizvršenje odluke o mjerama zaštite životne sredine, 16)

prenošenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka, 17) nesavjesno pružanje veterinarske pomoći, 18) nadriveterinarstvo, 19) proizvodnja štetnih sredstava za liječenje životinja, 20) zagađivanje hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja, 21) pustošenje šuma, 22) šumska krađa, 23) nezakonit lov, 24) nezakonit ribolov, 25) građenje objekta bez građevinske dozvole, 26) protivpravno priključenje gradilišta na tehničku infrastrukturu.

Zakonom o izmjenama i dopunama KZ CG iz 2013. godine propisane su sljedeće inkriminacije: 1) zagađenje životne sredine otpadom, 2) oštećenje ozonskog omotača, 3) protivpravna izgradnja, stavljanje u pogon i rad objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu, 4) ubijanje i mučenje životinja i razaranje njihovih staništa, 5) iznošenje i unošenje zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanje njima, 6) iznošenje i unošenje opasnih materija, 7) nedozvoljeno postupanje sa opasnim materijama.

U Crnoj Gori oblast životne sredine regulisana je Zakonom o životnoj sredini,⁶ Zakonom o vodama⁷, Zakonom o zaštiti od jonizujućeg zračenja i radijacionoj sigurnosti,⁸ Zakonom o šumama,⁹ Zakonom o državnoj imovini¹⁰ i tsl. Zaštitni objekt ove grupe krivičnih djela jeste životna sredina, odnosno pravo čovjeka na zdravu životnu sredinu. Krivične sankcije su propisane protiv onih učinilaca koji zagađuju životnu sredinu na širem prostoru i u većem obimu. Krivična djela iz ove grupe su blanketnog karaktera, budući da biće djela obuhvata kršenje propisa iz oblasti zaštite životne sredine i uređenja prostora. Stoga se u svakom konkretnom slučaju mora utvrditi sadržaj i smisao određenih naredbi ili zabrana koje su obuhvaćene posebnim zakonodavstvom. Veći broj krivičnih djela iz ove grupe može izvršiti svako lice, dok manji broj delikata može izvršiti samo službeno lice. Delikt postoji ukoliko je nastupila opasnost za pravno dobro. Kvalifikovani oblici postoje ukoliko su krivična djela izvršena od strane službenog ili odgovornog lica, odnosno ako su nastupile teže posledice. Za ovu grupu krivičnih djela osim umišljajnih prisutni su i nehatni oblici delinkvencije koji podliježu krivičnoj odgovornosti.

3.1. Zagađenje životne sredine otpadom

Krivično djelo zagađenje životne sredine otpadom je blanketnog karaktera, i u cilju utvrđivanja smisla i sadržaja inkriminacije relevantne su odredbe

---

6 Službeni list Crne Gore, broj 48/08.

7 Službeni list Crne Gore, broj 27/07.

8 Službeni list Crne Gore, broj 56/09 i 58/09.

9 Službeni list Republike Crne Gore, broj 55/00.

10 Službeni list Crne Gore, broj 21/09.

Zakona o upravljanju otpadom.¹¹ Shodno članu 303a KZ CG osnovni oblik krivičnog djela zagađenje životne sredine otpadom čini onaj ko sakupljanjem, prevozom, preradom, odlaganjem ili odstranjivanjem otpada izazove opasnost za život, tijelo ili zdravlje ljudi ili opasnost od nastupanja znatne štete u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili za životinjski ili biljni svijet. Otpad je svaki predmet ili materija koja se odbacuje u skladu sa zakonom. Ovo krivično djelo štiti pravo čovjeka na zdravu životnu sredinu koje se između ostalog ostvaruje kroz redukciju otpada i pravilno postupanje sa otpadom. Cilj ove inkriminacije je doprinos održivom razvoju. Ustav Crne Gore iz 2007. godine sadrži više odredaba o životnoj sredini nastavljajući tradiciju započetu još Ustavom iz 1974. godine koji je ovu oblast učinio ustavnom kategorijom. Ustav, između ostalog, definiše Crnu Goru kao ekološku državu, pravo na zdravu životnu sredinu tretira kao ljudsko pravo, sadrži odredbu o zaštiti prirodne baštine i predviđa ograničenja za preduzetnike u cilju zaštite životne sredine i prirode. Ustav u zajedničkim odredbama za dio: „Ljudska prava i slobode” propisuje da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu, na blagovremeno i potpuno obavještanje o njenom stanju, kao i mogućnost uticaja prilikom odlučivanja o pitanjima od značaja za životnu sredinu i na pravnu zaštitu ovih prava (čl. 23).¹²

Radnja krivičnog djela je alternativno postavljena i obuhvata sakupljanje, prevoz, preradu, odlaganje i odstranjivanje otpada. Smatra se da otpad koji se nekontrolisano proizvodi i ne reciklira ne doprinosi zaštiti životne sredine pa čak i da se propisno prikuplja i odlaže. Kako bi se resursi koristili racionalno i održivo potrebno je prevenirati nastanak otpada, reducirati količine proizvedenog otpada i forsirati reciklažu otpada. Svrha ove inkriminacije je zabrana nekontrolisanog jednokratnog korišćenja resursa, odnosno podsticanje racionalnog korišćenja resursa.

Analizom oblika ispoljavanja ovog delikta uočava se da je fokus inkriminacije vezan za upravljanje otpadom. Upravljanje otpadom sadrži veliki broj aktivnosti kao što su: nastanak otpada, sakupljanje, razvrstavanje, transportovanje i tretman, odnosno odlaganje i odstranjivanje. Sakupljanje otpada u smislu ove inkriminacije obuhvata aktivnosti nepravilnog prikupljanja, razvrstavanja i miješanja otpada radi transporta koje generišu zagađenje životne sredine. Prevoz otpada u smislu ovog delikta obuhvata nepropisan transport otpada van postrojenja, odnosno utovar, prevoz, pretovar i istovar otpada na način koji dovodi do zagađenja životne sredine. Prerada otpada u smislu ovog krivičnog

---

11 Službeni list Crne Gore, br. 64/11.

12 Ustavotvorna skupština Republike Crne Gore, na trećoj sjednici drugog redovnog sazijedanja u 2007. godini, dana 19 oktobra 2007. godine donijela je Ustav Crne Gore.

djela obuhvata postupak za dobijanje materijala ili proizvoda koji se koristi kao sirovina ili postupak pripreme otpada za dobijanje tog materijala ili proizvoda u postrojenju za preradu ili širem proizvodnom smislu, suprotno relevantnim odredbama Zakona o upravljanju otpadom. Odstranjivanje otpada u smislu ovog krivičnog djela obuhvata postupak obrade koji nije prerada, čak i u slučaju da se tim postupkom kao sekundarna posledica dobija materija ili energija koji izaziva opasnost po životnu sredinu, odnosno dovodi do zagađenja životne sredine. Odstranjivanje otpada vrši se na lokaciji koja je za tu namjenu određena prostorno planskim dokumentom, kao i u postrojenjima ili objektima koji ispunjavaju uslove utvrđene zakonom. Zabranjeno je paljenje otpada na otvorenom prostoru. Odlaganje otpada je jedan od postupaka odstranjivanja koje se u smislu ovog oblika radnje izvršenja realizuje na način koji dovodi do zagađenja životne sredine. Odlaganje mora biti kontrolisano i opravdano u pogledu zaštite životne sredine putem sanitarne deponije. S druge strane, nekontrolisano odlaganje zagađuje životnu sredinu nastankom smetlišta. Stoga je deponija jedino mjesto gdje se odlaže otpad na način koji ne šteti životnoj sredini. Radi se o posebno uređenom prostoru, izgrađenom i opremljenom za trajno, kontrolisano, organizovano i sigurno odlaganje otpada, kako ne bi štetio okolini i zdravlju ljudi. Savremene sanitarne deponije su ekološke, ekonomske i tehnološki projektovane i obezbjeđuju potpunu zaštitu od zagađivanja, odnosno umjesto degradiranja doprinose rekultivaciji.

Posledica ovog krivičnog djela je zagađenje životne sredine izazivanjem opasnosti za život, tijelo ili zdravlje ljudi ili opasnosti od nastupanja znatne štete u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili za životinjski ili biljni svijet. Kauzalitet između jednog ili više oblika radnje izvršenja i nastale posledice utvrđuje se determinacijom objektivne uzročne veze. Za postojanje krivičnog djela potrebno je da je do zagađenja životne sredine otpadom došlo kršenjem relevantnih odredbi Zakona o upravljanju otpadom.

Izvršilac osnovnog oblika ovog delikta može biti svako lice. U pogledu krivice mogući su umišljaj i nehat. Kazna za ovaj oblik krivičnog djela je zatvor do tri godine.

U stavu 2. člana 303a inkriminisano je izvršenje krivičnog djela zagađenje životne sredine od strane lica koje vrši nadzor nad djelatnostima prikupljanja, prevoza, prerade, odlaganja ili odstranjivanja otpada ili vrši naknadno održavanje mjesta za odlaganje otpada ili trgovinu otpadom ili organizuje preradu ili odstranjivanje otpada u tuđe ime. U članu 86. Zakona o upravljanju otpadom propisano je da nadzor nad sprovođenjem zakona i propisa donijetih na osnovu ovog zakona vrši Ministarstvo i nadležni organi lokalne uprave. Poslove inspeksijskog nadzora za sve vrste otpada, osim komunalnog i

građevinskog otpada, vrši ekološka inspekcija. Poslove inspeksijskog nadzora za komunalni i građevinski otpad vrši komunalni inspektor. Poslove inspeksijskog nadzora o postojanju oznake sa natpisom proizvođača i oznake o obaveznom odvojenom sakupljanju otpada koji nastaje iz proizvoda za koji je propisana produžena odgovornost proizvođača vrši tržišna inspekcija. Izvršilac ovog oblika krivičnog djela može biti samo lice koje vrši nadzor nad djelatnostima prikupljanja, prevoza, prerade, odlaganja ili odstranjivanja otpada ili vrši naknadno održavanje mjesta za odlaganje otpada ili trgovinu otpadom ili organizuje preradu ili odstranjivanje otpada u tuđe ime. Krivična odgovornost se manifestuje u vidu umišljaja i nehata. Propisana kazna za ovaj oblik je zatvor od tri mjeseca do tri godine.

Teži oblici ovog krivičnog djela propisani su u stavovima 4, 6. i 7. i svi su kvalifikovani težom posledicom. U stavu 4. predviđeno je da ako je djelo zagađenje životne sredine otpadom putem prvog ili drugog oblika ispoljavanja, prouzrokovalo znatnu štetu u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili uništenje ili znatno oštećenje životinjskog ili biljnog svijeta učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Ukoliko je ovaj oblik krivičnog djela učinjen iz nehata predviđena je kazna zatvora od tri mjeseca do pet godina (stav 5). Teži oblik postoji i ako je usljed izvršenja djela zagađenje životne sredine otpadom kroz prvi ili drugi oblik ispoljavanja, nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja jednog ili više lica, i u tom slučaju učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do deset godina. Najteži oblik postoji ako je usljed izvršenja ovog krivičnog djela nastupila smrt jednog ili više lica i za ovaj oblik je propisana kazna zatvora od tri do dvanaest godina.

3.2. Oštećenje ozonskog omotača

Krivično djelo oštećenje ozonskog omotača propisano je u članu 303b Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika CG iz 2013. godine. Biće ovog krivičnog djela ostvaruje onaj ko proizvodi ili protivno propisima uvozi, izvozi, stavlja u promet ili koristi materije koje oštećuju ozonski omotač. Imajući u vidu značaj ozonskog omotača generalna skupština UN je 1994. godine na 49 zasjedanju proglasila 16. septembar međunarodnim danom zaštite ozonskog omotača.¹³ U članu 1. Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača navedeno je da ozonski omotač označava omotač ozona u atmosferi iznad planetarnog graničnog sloja. U skladu sa saznanjima savremene nauke ozon je gas

---

¹³ Naznačenog datuma u Montrealu 1987. godine usvojen je Protokol u okviru Bečke konvencije o zaštiti ozonskog omotača. Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača donijeta je 22. marta 1985. godine.

sačinjen od tri atoma kiseonika i vrlo je rijedak u atmosferi. Pretežno se nalazi u stratosferi na visini od 10 do 50 kilometara iznad zemljine površine u koncentraciji u kojoj na deset miliona molekula dolaze samo tri molekula ozona. U atmosferi ozon nastaje pod dejstvom sunčeve ultraljubičaste svjetlosti i pri atmosferskim električnim pražnjenjima. Ozonski omotač štiti živi svijet na zemlji od štetnih ultravioletnih (UV-B i UV-C) sunčevih zračenja. Oštećenje ozonskog omotača dovodi do promjene klime i poremećaja globalnog ekosistema.

Radnja krivičnog djela je alternativno određena i obuhvata proizvodnju, uvoz, izvoz, stavljanje u promet ili korišćenje materija koje oštećuju ozonski omotač. Zakonom o zaštiti vazduha¹⁴, uređen je način praćenja kvaliteta vazduha, mjere zaštite, ocjenjivanje i poboljšanje kvaliteta vazduha, kao i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha. U članu 33. propisano je postupno smanjivanje potrošnje i postupanje sa supstancama koje oštećuju ozonski omotač, postupanje sa proizvodima koji sadrže ili su pomoću tih supstanci proizvedeni, uvoz, izvoz i stavljanje u promet tih supstanci i proizvoda, postupanje sa tim supstancama nakon prestanka upotrebe proizvoda koji ih sadrži, način njihovog prikupljanja, korišćenja i trajnog odlaganja. Na osnovu člana 33. st. 1. i 2. Zakona o zaštiti vazduha Vlada Crne Gore je 2010. godine donijela Uredbu o supstancama koje oštećuju ozonski omotač i alternativnim supstancama.¹⁵ Ovom uredbom takođe je propisan sadržaj člana 33. Zakona o zaštiti vazduha uključujući i način označavanja proizvoda koji sadrže alternativne supstance i uslove koje moraju ispuniti pravna lica i preduzetnici koji obavljaju djelatnost održavanja, popravke, kao i isključivanja iz upotrebe proizvoda koji sadrže supstance koje oštećuju ozonski omotač, odnosno alternativne supstance. Supstance koje oštećuju ozonski omotač ili kontrolisane supstance su: 1) hlorofluorougļjovodonici, ostali potpuno halogenovani hloroflorougļjovodonici, haloni, ugļjen tetrahlorid, 2) trihlorethan (metil-hloroform), metilbromid, hidrohlorofluorougļjovodonici, hidrobromofluorougļjovodonici i bromohlorometan, kao i nove kontrolisane supstance: dibromodifluorometan, bromopropan, bromoetan, trifluoroidometan i hromometan, bilo da su same ili u mješavini, iz prve prerade, rekuperovane, reciklirane ili regenerisane, uključujući i njihove izomere. Alternativne supstance su fluorovani gasovi (fluorougļjovodonici, perfluorougļjenici i sumporheksafluorid) i njihove smješe čiji je potencijal oštećenja ozonskog omotača jednak nuli, ali doprinose globalnom zagrijavanju.

---

14 Zakon o zaštiti vazduha donijela je Skupština Crne Gore 22. aprila 2010. godine („Službeni list CG”, broj 25/10).

15 Uredba je objavljena u „Službenom listu CG”, br. 5/2011 od 21.1.2011. godine.

Proizvodnja materija koje oštećuju ozonski omotač obuhvata količinu proizvedene kontrolisane supstance ne računajući rekuperovane, reciklirane i regenerisane supstance umanjenu za količinu koja je uništena tehnologijama odobrenim Montrealskim protokolom. Uvoz obuhvata postupanje suprotno propisima koje obuhvata uvoz supstanci koje oštećuju ozonski omotač, odnosno proizvoda koji sadrže supstance utvrđene Montrealskim protokolom¹⁶ iz zemalja koje nijesu strane ugovornice protokola. Izvoz supstanci koje oštećuju ozonski omotač, obuhvata postupanje protivno propisima, koje uključuje izvoz supstanci, odnosno proizvoda koji sadrže supstance utvrđene Montrealskim protokolom u zemlje koje nijesu strane ugovornice protokola. Sankcionisan je i uvoz ili izvoz supstanci koje oštećuju ozonski omotač i alternativnih supstanci bez dozvole Agencije za zaštitu životne sredine. Zabranjen je i uvoz i stavljanje u promet novih proizvoda koji sadrže supstance koje oštećuju ozonski omotač izuzev hidrohlorofluorouglijovodonika bez dozvole Agencije, zatim, ispuštanje supstanci koje oštećuju ozonski omotač i alternativnih supstanci u životnu sredinu, kao i punjenje sistema koji koriste alternativne supstance supstancama koje oštećuju ozonski omotač, ispiranje supstancama koje oštećuju ozonski omotač, uvoz, stavljanje u promet i korišćenje cilindara za jednokratnu upotrebu u kojima se skladište supstance koje oštećuju ozonski omotač i alternativne supstance, stavljanje u promet na malo supstanci koje oštećuju ozonski omotač i alternativnih supstanci, uvoz i stavljanje u promet korišćenih proizvoda i opreme koji sadrže supstance koje oštećuju ozonski omotač, uvoz korišćenih, recikliranih i regenerisanih supstanci koje oštećuju ozonski omotač, stavljanje u promet vrsta goriva koja prekoračuju propisane granične vrijednosti sadržaja zagađujućih materija.

Posledica krivičnog djela se sastoji u oštećenju ozonskog omotača kao potencijalnog efekta svake kontrolisane materije na ozonski omotač. Izvršilac krivičnog djela može biti lice koje proizvodi ili protivno propisima uvozi, izvozi, stavlja u promet ili koristi materije koje oštećuju ozonski omotač. Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj. Kazna za ovo krivično djelo je zatvor do tri godine.

3.3. Protivpravna izgradnja, stavljanje u pogon i rad objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu

Ovo krivično djelo čini službeno ili odgovorno lice koje protivno propisima o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine dozvoli izgradnju,

---

16 Montrealski protokol je sporazum koji je donesen 1987. godine u kanadskom gradu Montrealu, kojim se zemlje potpisnice obavezuju na smanjenje upotrebe freona za 50%. Montrealski protokol pooštren je dvjema revizijama, 1990. u Londonu i 1992. u Kopenhagenu, kojima je zatraženo da se do 2000. iz upotrebe potpuno izbace freoni, haloni i drugi halogenirani ugljikovodici.

stavljanje u pogon, upotrebu ili rad objekata ili postrojenja u kojem se obavlja opasna djelatnost ili u kojem se skladište ili koriste opasne materije ili preparati i time izvan tog objekta ili postrojenja izazove opasnost za život, tijelo ili zdravlje ljudi ili opasnost za nastupanje znatne štete u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili za životinjski ili biljni svijet. Zakonom o procjeni uticaja na životnu sredinu propisano je da je Agencija za zaštitu životne sredine nadležna za sprovođenje postupka procjene uticaja za projekte za koje saglasnosti, odobrenja i dozvole izdaje drugi organ državne uprave, dok je organ lokalne uprave nadležan za poslove zaštite životne sredine za ostale projekte za koje saglasnosti, odobrenja i dozvole izdaje drugi nadležni organ lokalne uprave. Protiv odluke Agencije za zaštitu životne sredine može se izjaviti žalba Ministarstvu održivog razvoja i turizma, dok se protiv odluke organa lokalne uprave može izjaviti žalba glavnom administratoru. Naznačenim zakonom propisano je da za projekte za koje je izdata saglasnost na elaborat nadležni organ utvrđuje da li su realizovane sve mjere predviđene elaboratom. U slučaju kada nadležni inspeksijski organ (ekološka inspekcija) utvrdi da nijesu realizovane sve mjere predviđene elaboratom, ne može se izdati upotrebna dozvola. Pored upravnih mjera i radnji utvrđenih zakonom kojima se uređuje inspeksijski nadzor, ekološki inspektor je obavezan da, kada utvrdi da je povrijeđen zakon ili drugi propis, preduzme upravne mjere i radnje i naredi nosiocu projekta realizaciju mjera iz elaborata. Zakonom o rudarstvu propisano je da Odobrenje za eksploataciju mineralnih sirovina na eksploatacionom polju izdaje Ministarstvo ekonomije. Protiv ove odluke ne može se izjaviti žalba već se podnosi tužba Upravnom sudu Crne Gore. Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine podijeljena je nadležnost za izdavanje integrisane dozvole na državni nivo (Agencija za zaštitu životne sredine) i lokalni nivo (lokalne uprave). Protiv odluke Agencije za zaštitu životne sredine može se izjaviti žalba Ministarstvu održivog razvoja i turizma, dok se protiv odluke organa lokalne uprave može izjaviti žalba glavnom administratoru. Zakonom o upravljanju otpadom propisano je da dozvole za upravljanje otpadom na državnom nivou izdaje Agencija za zaštitu životne sredine, a na lokalnom nivou organi lokalne uprave. Ovim zakonom predviđeno je da nadležni organ može oduzeti dozvolu operateru ukoliko prestane da ispunjava neki od uslova koji je utvrđen dozvolom. Ako je postupak za prestanak važenja dozvole pokrenut zaključkom nadležnog organa, operater će biti obaviješten u roku od pet dana, uz obrazloženje razloga za pokretanje postupka. Nadležni organ donosi rješenje o prestanku važenja dozvole ili okončanju pokrenutog postupka u roku od 30 dana od dana pokretanja postupka. Protiv rješenja koje je donio nadležni organ može

se podnijeti žalba Ministarstvu održivog razvoja i turizma, odnosno glavnom administratoru za dozvolu koju je izdao organ lokalne uprave.

Na osnovu citiranih zakonskih odredbi jasno je da radnja izvršenja protivpravno izdavanje dozvole za izgradnju, stavljanje u pogon, upotrebu ili rad objekata ili postrojenja u kojem se obavlja opasna djelatnost ili u kojem se skladište ili koriste opasne materije ili preparati koji kontaminiraju životnu sredinu. Predviđeni su sljedeći oblici radnje izvršenja: 1) dozvoljavanje izgradnje, 2) stavljanje u pogon, 3) upotreba ili rad objekata ili postrojenja u kojem se obavlja opasna djelatnost ili koriste ili skladište opasne materije ili preparati. U prethodnom izlaganju naznačeni su propisi, organi i postupak izdavanja dozvole, stavljanja u pogon, upotreba ili rad objekata ili postrojenja. Za postojanje krivičnog djela potrebno je da objekti ili postrojenja kontaminiraju životnu sredinu u većoj mjeri i na širem prostoru. Takođe je neophodan uslov za postojanje ove inkriminacije preduzimanje aktivnosti protivno propisima o zaštiti, očuvanju i unapređenju životne sredine.

Izvršilac krivičnog djela može biti isključivo službeno ili odgovorno lice. U pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svijest o protivpravnosti i opasnosti po životnu sredinu.

Propisana su tri teža oblika ovog krivičnog djela. Prvi teži oblik postoji ako je izvršenje djela prouzrokovalo znatnu štetu u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili uništenje ili znatno oštećenje životinjskog ili biljnog svijeta. Drugi teži oblik postoji ako je usljed izvršenja ovog djela nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja jednog ili više lica. Najteži oblik postoji ako je usljed izvršenja djela nastupila smrt jednog ili više lica i za ovaj oblik je propisana kazna od dvije do dvanaest godina zatvora.

Predviđeno je da ako izrekne uslovnu osudu učiniocu ovog krivičnog djela, sud može odrediti obavezu učiniocu da u određenom roku preduzme određene propisane mjere zaštite, očuvanja i unapređenja životne sredine.

3.4. Ubijanje i mučenje životinja i razaranje njihovih staništa

Prvi oblik ovog krivičnog djela sastoji se u ubijanju, povređivanju ili mučenju životinja kršenjem propisa. Zakonom o zaštiti dobrobiti životinja¹⁷ uređena su prava, obaveze i odgovornosti fizičkih i pravnih lica za zaštitu dobrobiti životinja u pogledu zaštite životinja od mučenja, pri držanju i uzgoju, usmrćivanju i klanju, pri obavljanju zahvata na životinjama, prevozu i vršenju eksperimenata, pravila postupanja sa životinjama, kao i druga pitanja od značaja

---

¹⁷ „Sl. list Crne Gore”, br. 14/08 od 29.02.2008.

za zaštitu dobrobiti životinja. Zabranjeno je mučiti i bez razloga ubijati životinje (čl. 6). Mučenje životinja je: 1) uskraćivanje osnovnih životnih potreba (hrane, vode, udobnog smještaja, odnosno skloništa, prostora za odmor i obavljanje fizioloških potreba, higijene i zdravstvene zaštite); 2) fizičko maltretiranje (udaranje, vješanje, vezanje petardi i drugih pirotehničkih sredstava za životinje, prisilno gonjenje, prisiljavanje na prekomjerni rad koji prevazilazi izdržljivost životinja); 3) gušenje ili utapanje životinja; 4) izlaganje otvorenoj vatri, hemijskim sredstvima koja mogu nanijeti bol životinji ili je usmrčiti; 5) podvrgavanje psihičkom zlostavljanju i maltretiranju (onemogućavanjem da zadovolji svoje osnovne potrebe u ponašanju, ispolji osnovne oblike ponašanja, iskoristi prostor za odmor i zaklon, razjarivanje životinje primjenom fizičke sile, drugim životinjama ili nadražajima koji joj nisu svojstveni, nanošenjem straha, patnje i prouzrokovanjem osjećaja nesigurnosti, kao i sprječavanjem da uspostavi vezu sa životinjama iste vrste) kojim se narušava psihička cjelovitost životinje i koje prouzrokuje promjene i poremećaje u ponašanju; 6) izvođenje zahvata i eksperimenata suprotno ovom zakonu (čl. 7). U članu 16. predviđeno je da se usmrćivanje životinja može sprovesti ako: 1) liječenje životinja traje dugo, a ishod liječenja je neizvjestan; 2) životinji zbog starosti otkazuju osnovne životne funkcije; 3) je neizlječivo bolesna, povrijeđena, tjelesno deformisana ili na drugi način patološki onesposobljena tako da oporavak životinje nije moguć i život za nju predstavlja izvor stalnog bola, patnje, straha i stresa; 4) se sprječava širenje, suzbijanje i iskorjenjivanje zarazne bolesti u skladu sa zakonom; 5) je životinja opasna za okolinu, odnosno ne može se prilagoditi uslovima u zatočeništvu, a njeno puštanje na slobodu predstavlja opasnost za ljude, druge životinje i životnu sredinu; 6) se sprovodi radi suzbijanja štetočina, a na drugi način se ne može sprovesti; 7) je potrebno radi održavanja prirodne ravnoteže u lovištu, u skladu sa zakonom; 8) je potrebno obezbjediti proizvode životinjskog porijekla za ishranu ljudi i druge privredne svrhe; 9) se koristi u naučnoistraživačke i biomedicinske svrhe, u skladu sa ovim zakonom. Zabranjeno je usmrćivati životinje: 1) primjenom fizičke sile – gušenjem, davljenjem, batinanjem i sl.; 2) upotrebom otrovnih supstanci ili lijekova koji nijesu namijenjeni za te svrhe prema uputstvu proizvođača; 3) primjenom električne struje na način koji ne dovodi do trenutnog gubitka svijesti; 4) usmrćivanje motornim vozilima; 5) upotrebom oružja, osim u slučajevima utvrđenim zakonom; 6) drugim sličnim metodama; 7) u ritualne svrhe. Životinje se ne smiju usmrćivati na javnim mjestima, osim u lovištima u skladu sa zakonom, kada je neophodno da se životinja liši nepotrebnog bola i patnje, a njen oporavak, uslijed povreda i zdravstvenog stanja, nije moguć i radi spriječavanja širenja, suzbijanja i iskorjenjivanja zaraznih bolesti. Životinje može usmrčiti

samo veterinar ili veterinarski tehničar pod nadzorom veterinara, osim u slučajevima: 1) usmrćivanja – klanja životinja koje se uzgajaju i drže radi proizvodnje hrane; 2) usmrćivanja životinja u svrhu obrazovanja i izvođenja eksperimenta; 3) suzbijanja štetočina; 4) usmrćivanja životinja koje trpe neotkloniv bol. Usmrćivanje se vrši na način kojim se obezbjeđuje potpuni gubitak svijesti ili trenutna smrt. Usmrćivanje životinja obavlja se uz prethodno omamljivanje, poslije kojeg slijedi postupak koji prouzrokuje sigurnu smrt bez mogućnosti oporavka životinje.

Zaštitni objekt ovog krivičnog djela je životna sredina u širem smislu. Objekt radnje su životinje, odnosno svaki kičmenjak, osim čovjeka, koji je u stanju da osjeti bol, patnju, strah i stres. Radnja izvršenja je kod prvog oblika alternativni postavljena kroz tri vida ispoljavanja, odnosno protivpravno ubijanje, povređivanje i mučenje životinja. Shodno relevantnim odredbama citiranog zakona precizno su određeni slučajevi i postupci usmrćivanja životinja. Svako odstupanje od naznačenih odredbi sadrži obilježja bića ovog krivičnog djela. Mučenje u smislu ovog krivičnog djela obuhvatalo bi nanošenje nepotrebnih velikih fizičkih i psihičkih patnji životinji bez opravdanog razloga. Povređivanje obuhvata uništenje ili oštećenje djelova tijela životinje.

Izvršilac ovog oblika krivičnog djela može biti svako lice uključujući i vlasnika životinje. Ukoliko se ubijaju tuđe životinje javlja se problem odnosa sa krivičnim djelom uništenje ili oštećenje tuđe stvari. Prednost bi prema odnosu specijaliteta trebalo dati krivičnom djelu ubijanje i mučenje životinja.¹⁸ U pogledu krivice moguće je umišljajno i nehatno postupanje.

Propisana su dva teža oblika ovog krivičnog djela. Prvi teži oblik obuhvata ubijanje ili povređivanje životinja koje pripadaju posebno zaštićenim životinjskim vrstama. Radi se o onim vrstama koje se ne mogu loviti ili je lov dozvoljen po posebnoj proceduri. Drugi teži oblik sastoji se u oštećenju ili razaranju staništa životinja u okviru zaštićenog područja.

Propisan je i posebni oblik ovog krivičnog djela koji se sastoji u neovlašćenom posjedovanju životinja koje pripadaju posebno zaštićenoj vrsti ili uzimanju uzoraka te vrste.

Imajući u vidu da ovo krivično djelo ima sličnosti sa krivičnim djelima nezakonit lov i nezakonit ribolov razgraničenje treba vršiti prema njihovim obilježjima i namjeni.¹⁹

---

18 Stojanović, Z., Komentar krivičnog zakonika Crne Gore, Podgorica, 2010. str. 645.

19 Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Tivat, 2010. str. 768.

3.5. Iznošenje i unošenje zaštićenog prirodnog dobra i posebno zaštićene biljke i životinje i trgovanje njima

Osnovni oblik ovog krivičnog djela ostvaruje onaj ko protivno propisima izveze ili iznese u inostranstvo ili uveze ili unese u Crnu Goru zaštićeno prirodno dobro ili posebno zaštićenu biljku ili životinju. Radnja krivičnog djela sadrži četiri oblika ispoljavanja. Prvi oblik obuhvata protivpravni izvoz iz Crne Gore zaštićenog prirodnog dobra ili posebno zaštićene biljke ili životinje. Drugi oblik radnje izvršenja sastoji se u protivpravnom iznošenju u inostranstvo zaštićenog prirodnog dobra ili posebno zaštićene biljke ili životinje. Protivpravno uvoženje u Crnu Goru zaštićenog prirodnog dobra ili posebno zaštićene biljke ili životinje obuhvata treći oblik radnje izvršenja. Četvrti oblik radnje izvršenja sastoji se u protivpravnom unošenju u Crnu Goru zaštićenog prirodnog dobra ili posebno zaštićene biljke ili životinje. Iznošenje i unošenje označavaju nelegalno, odnosno skriveno prenošenje preko države granice, dok izvoženje i uvoženje obuhvataju organizovanu nelegalnu djelatnost.

Objekt krivičnog djela je zaštićeno prirodno dobro i posebno zaštićene biljke i životinje. Prema Zakonu o državnoj imovini²⁰ zaštićena područja su: 1) zaštićena prirodna područja ustanovljena u naučne svrhe ili radi zaštite divljine, 2) nacionalni parkovi ustanovljeni u svrhu zaštite ekosistema i rekreacije, 3) spomenici prirode, 4) zaštićeni pejzaži, 5) priobalna područja. Pod zaštićenim dobrima u smislu ovog krivičnog djela podrazumijevaju se dobra koja uživaju posebnu pravnu zaštitu, odnosno posebno zaštićene biljke ili životinje. Zaštićena prirodna dobra prema članu 15. Zakona o životnoj sredini²¹, odnosno prirodna dobra koja, kao dobra od interesa za CG uživaju posebnu zaštitu su: 1) rezervat prirode, 2) nacionalni park, 3) zaštićene biljne i životinjske vrste, 4) spomenik prirode, 5) park prirode, 6) predio posebnih prirodnih odlika. Prema članu 37 Zakona o zaštiti prirode²² zaštićena prirodna dobra su lokaliteti koji imaju izraženu biološku, geološku, ekosistemsku ili predionu raznovrsnost. Zaštićena prirodna dobra su:

1) zaštićeni lokaliteti – strogi i posebni rezervat prirode, nacionalni park, regionalni park i park prirode, spomenik prirode, zaštićeno stanište i predio izuzetnih odlika; 2) zaštićene vrste biljaka, životinja i gljiva – strogo zaštićena divlja vrsta i zaštićena divlja vrsta; 3) zaštićeni geološki i paleontološki objekti.

Drugi oblik ovog krivičnog djela sastoji se u neovlašćenoj trgovini posebno zaštićenim biljkama i životinjama ili njihovim djelovima ili proizvodi-

---

20 „Službeni list CG“, br. 21/09.

21 Objavljen u „Sl. listu RCG“, br. 12/96, 55/00).

22 „Sl. list „Crne Gore“, br. 51/08 od 22.08.2008.

ma od njih. To znači da izvršilac nema ovlaštenje za trgovinu u svrhu prodaje posebno zaštićenih biljaka i životinja ili njihovih djelova ili proizvoda od njih.

Učinitelj krivičnog djela može biti svako lice. U pogledu krivice potreban je umišljaj. Imajući u vidu stepen opasnosti od ove inkriminacije zakonodavac je propisao kažnjavanje i za pokušaj krivičnog djela.

3.6. Iznošenje i unošenje opasnih materija

Osnovni oblik krivičnog djela iznošenje i unošenje opasnih materija sastoji se u izvoženju ili iznošenju u inostranstvo ili uvoženju ili unošenju u Crnu Goru nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada ili u vršenju prevoza takvih materija preko teritorije Crne Gore protivno propisima. Zakonom o zaštiti od jonizujućeg zračenja i radijacionoj sigurnosti²³ uređuje se zaštita života i zdravlja ljudi i zaštita životne sredine od štetnog djelovanja jonizujućeg zračenja, obavljanje radijacione djelatnosti, promet izvora jonizujućeg zračenja i radioaktivnih materijala, upravljanje radioaktivnim otpadom, postupanje u slučaju radijacionog udesa, kao i druga pitanja od značaja za zaštitu od jonizujućeg zračenja i radijacionu sigurnost. Ovaj zakon ne odnosi se na jonizujuća zračenja prirodnog porijekla iz svemira na nivou tla, zemljine kore i ljudskog organizma, ako takva zračenja nijesu promijenjena čovjekovim djelovanjem.

Jonizujuće zračenje je elektromagnetsko ili čestično zračenje koje može da produkuje parove jona u biološkom materijalu. Nuklearni materijal jeste plutonijum izuzev onog izotopske koncentracije koja prelazi 80% Pu-238; uranijum U-233; uranijum obogaćen u izotopskom sadržaju U-235 ili U-233; uranijum koji sadrži smještu izotopa koja se javlja u prirodi, a koncentracija mu je veća od one koja se javlja u rudama ili ostacima pri preradi, kao i smješta navedenih materijala. Radioaktivni materijal je materijal koji sadrži jedan ili više radionuklida čija je ukupna i specifična aktivnost veća od propisanih granica. Radioaktivni otpad je radioaktivni materijal koji se ne planira za dalju upotrebu. U Crnoj Gori zabranjena je izgradnja nuklearnih elektrana, postrojenja za proizvodnju nuklearnog goriva i postrojenja za preradu isluženog nuklearnog goriva. Zabranjeno je i svako istraživanje i djelatnost u cilju razvoja, proizvodnje i upotrebe nuklearnog oružja, kao i korišćenje radioaktivnog ili nuklearnog materijala za proizvodnju oružja za masovno uništavanje. Zabranjen je uvoz radioaktivnog otpada, kao i prerada, skladištenje i odlaganje radioaktivnog otpada inostranog porijekla na teritoriji Crne Gore. Zabranjen je promet nuklearnog materijala na teritoriji Crne Gore.

---

23 „Sl. list Crne Gore”, br. 56/09 od 14.08.2009, 58/09 od 28.08.2009, 40/11 od 08.08.2011.

Privredna društva, druga pravna lica, preduzetnici i fizička lica koji vrše prevoz opasnih materija i druge radnje u vezi s tim prevozom ili predaju na prevoz opasne materije, kao i fizička lica koja upravljaju prevoznim sredstvom kojim se prevoze opasne materije ili u toku prevoza neposredno rukuju ili na drugi način dolaze u dodir sa takvim materijama dužni su da preduzimaju preventivne i zaštitne mjere kojima se obezbjeđuje zaštita života i zdravlja ljudi, životne sredine ili materijalnih dobara, odnosno bezbjednost saobraćaja. Ako opasna materija ima i osobine druge opasne materije koja spada u klasu 2, a te osobine mogu ugroziti život i zdravlje ljudi, životnu sredinu ili materijalna dobra, privredno društvo, drugo pravno lice i preduzetnik koji vrši prevoz opasne materije ili druge radnje u vezi s tim prevozom, kao i fizičko lice koje u toku prevoza rukuje ili na drugi način dolazi u dodir sa takvim materijama, dužni su da preduzimaju preventivne i zaštitne mjere za sprječavanje i takvih opasnosti. Ako materija ima jednu ili više osobina zbog kojih se može svrstati u opasne materije za čiji prevoz je potrebno posebno odobrenje, takva materija se može prevoziti samo uz odobrenje nadležnog organa državne uprave, bez obzira na to kako je klasifikovana.

Radnja osnovnog oblika sadrži pet alternativno postavljenih radnji izvršenja. Prvi oblik radnje obuhvata izvoženje u inostranstvo nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada. Drugi oblik radnje izvršenja sastoji se u iznošenju iz Crne Gore nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada. Treći oblik radnje izvršenja obuhvata uvoženje u Crnu Goru nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada. Četvrti oblik radnje izvršenja obuhvata unošenje u Crnu Goru nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada. Peti oblik radnje izvršenja sastoji se u prevoženju nuklearnih ili radioaktivnih materija ili drugih opasnih materija ili supstanci preko teritorije Crne Gore. Krivično djelo postoji ukoliko se radnje vrše protivno propisima i u tim slučajevima važe upućujuće norme. Predmet krivičnog djela, odnosno objekt radnje je nuklearni ili radioaktivni materijal ili druga opasna materija ili opasni otpad. Učinilac ovog oblika krivičnog djela može biti svako lice. Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj. Zakonik propisuje kažnjavanje i za pokušaj ovog oblika krivičnog djela.

U stavu 2. propisan je teži oblik ovog krivičnog djela koji se sastoji u dozvoli ili omogućavanju da se iz Crne Gore izveze ili iznese u inostranstvo ili uveze ili unese u Crnu Goru nuklearni ili radioaktivni materijal ili druga opasna materija ili opasni otpad zloupotrebom službenog položaja ili ovlašćenja. Zakonom o prevozu opasnih materija²⁴ uređeni su uslovi pod kojima se vrši pre-

---

²⁴ Zakon o prevozu opasnih materija usvojen je u Skupštini Crne Gore 26. decembra 2007. godine.

voz opasnih materija i radnje koje su u vezi s tim prevozom (pripremanje materije za prevoz, utovar, istovar i usputne manipulacije), kao i nadzor nad sprovođenjem zakona. Dozvoljavanje, odnosno omogućavanje drugom da izveze ili iznese iz Crne Gore ili uveze ili unese u Crnu Goru nuklearni ili radioaktivni materijal, opasnu materiju ili opasni otpad može se izvršiti kako činjenjem, tako i propuštanjem. Izvršilac ovog oblika može biti samo službeno lice. Teži oblici propisani su u članovima 3, 4. i 5. i kvalifikovani su s obzirom na posledicu. Teži oblik iz stava 3. postoji ako je djelo prouzrokovalo znatnu štetu u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili uništenje ili znatno oštećenje životinjskog ili biljnog svijeta. Teži oblik iz stava 4. obuhvata nastupanje teške tjelesne povrede ili teškog narušavanja zdravlja jednog ili više lica usljed izvršenja ovog krivičnog djela. Najteži oblik postoji ako je usljed izvršenja djela nastupila smrt jednog ili više lica.

3.7. Nedoovoljeno postupanje sa opasnim materijama

Osnovni oblik krivičnog djela nedovoljeno postupanje sa opasnim materijama čini onaj ko protivno propisima upotrebljava, proizvodi, prerađuje, drži, odlaže, sakuplja, skladišti ili otprema nuklearni ili radioaktivni materijal ili drugu opasnu materiju ili opasni otpad. Opasne materije, u smislu člana 2. Zakona o prevozu opasnih materija su: 1) eksplozivne materije; 2) predmeti punjeni eksplozivnim materijama, 3) sredstva za paljenje, vatrometni predmeti i drugi predmeti; 4) zbijeni gasovi, gasovi pretvoreni u tečnost i gasovi rastvoreni pod pritiskom; 5) zapaljive tečnosti; 6) zapaljive vrste materije; 7) materije sklone samopaljenju; 8) materije koje u dodiru sa vodom razvijaju zapaljive gasove; 9) oksidirajuće materije; 10) organski peroksidi; 11) otrovi; 12) gadne i zarazne materije; 13) radioaktivne materije; 14) korozivne (nagrizajuće) materije; 15) ostale opasne materije.

Radnja krivičnog djela sadrži sedam alternativno postavljenih oblika ispoljavanja. Prvi oblik radnje izvršenja sastoji se u upotrebi nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada protivno propisima. Drugi oblik obuhvata proizvodnju naznačenih materijala, materija ili otpada suprotno pozitivnim propisima. Proizvodnja je stvaranje jednog ili više nuklearnih ili radioaktivnih materijala ili drugih opasnih materija ili opasnih otpada kroz jedan ili više procesa. Treći oblik obuhvata neovlašćenu preradu naznačenih materija, odnosno supstanci. Prerada se sastoji od fizičko-hemijskih, termičkih i elektrohemijjskih postupaka tretiranja navedenih materija. Četvrti oblik radnje izvršenja sastoji se u protivpravnom držanju nuklearnog ili radioaktivnog materijala, druge opasne materije ili opasnog otpada. Držanje kao sub-

jektivno pravo podrazumijeva faktičku vlast nad stvari. Držanje u smislu ovog delikta podrazumijeva da se kod određenog lica nalazi ili je kod njega pronađena naznačena materija, odnosno supstanca koju posjeduje suprotno propisima. Peti oblik radnje izvršenja sastoji se u neovlašćenom odlaganju opasnih materija. Odlaganje je privremeno ostavljanje opasne materije. Šesti oblik radnje izvršenja obuhvata protivpravno sakupljanje opasne materije. Sakupljanje opasne materije obuhvata aktivnost sistematskog sakupljanja, razvrstavanja ili miješanja opasne materije suprotno propisima. Sedmi oblik radnje izvršenja obuhvata skladištenje koje se sastoji u postupanju suprotno propisima u smislu deponovanja opasnih materija na duže vrijeme. Otprema nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili druge opasne materije ili opasnog otpada predstavlja osmi oblik radnje izvršenja i obuhvata otpremu opasnog tereta uključujući obilježavanje, olistavanje i dokumentaciju, pri čemu ne postoji odobrenje za otpremu niti prethodno obavještanje.

Lice koje obavlja djelatnosti u vezi sa opasnim otpadom dužno je da opasne materije sakuplja, čuva, obrađuje, evidentira i odlaže na propisan način i po propisanim uslovima. Njegova obaveza je osiguranje da objekti i prostori je u kojima se radioaktivni otpad sakuplja, čuva, evidentira i skladišti odgovaraju tehničkim, sigurnosnim i drugim propisanim uslovima koji obezbjeđuju zaštitu ljudi i životne sredine od opasnih materija, zatim da sprovede mjere kojima se sprječava da opasni materijal prouzrokuje kontaminaciju životne sredine, obezbijedi uskladišteni opasni materijal, primijeni zaštitne mjere za upravljanje opasnim materijama u Crnoj Gori uz poštovanje međunarodno priznatih kriterijuma, standarda i smjernica.

Predmet krivičnog djela su opasne materije, odnosno nuklearni materijal, radioaktivni materijal ili druga opasna materija ili opasni otpad. Izvršilac osnovnog oblika može biti svako lice. U pogledu krivične odgovornosti potreban je umišljaj. Pokušaj osnovnog oblika ovog delikta je kažnjiv (stav 6).

Teži oblik ovog krivičnog djela (stav 2) obuhvata omogućavanje upotrebe, proizvodnje, prerade, držanja, odlaganja, sakupljanja, skladištenja ili otpremanja nuklearnog ili radioaktivnog otpada ili druge opasne materije ili opasnog otpada zloupotrebom položaja ili ovlašćenja od strane učinioca. Izvršilac ovog oblika može biti samo službeno lice koje iskorišćavanjem službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračenjem službenog položaja ili ovlašćenja ili nevršenjem službene dužnosti ostvaruje ovaj oblik krivičnog djela. Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj.

U stavovima 3, 4. i 5. predviđeni su teži oblici ovog krivičnog djela kvalifikovani težom posledicom. Teži oblik iz stava 3. postoji ako je izvršenje djela prouzrokovalo znatnu štetu u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili

je došlo do uništenja ili znatnog oštećenja životinjskog ili biljnog svijeta. Teži oblik propisan u stavu 4. postoji ako je usljed izvršenja ovog krivičnog djela nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja jednog ili više lica. Najteži oblik iz stava 5. postoji ako je usljed izvršenja prvog ili drugog oblika ovog krivičnog djela nastupila smrt jednog ili više lica.

Ukoliko izrekne uslovnu osudu za ovo krivično djelo sud može odrediti obavezu učinocu da u određenom roku preduzme određene propisane mjere zaštite od jonizujućih zračenja ili druge propisane mjere zaštite.

4. Zaključna razmatranja

Pojačano zagađivanje životne sredine predstavlja tzv. tamnu stranu progressa. Nove tehnologije dovele su do disbalansa u prirodi ugroživši prirodnu ravnotežu. Unapređenje zaštite životne sredine predstavlja prioritet međunarodne zajednice. U cilju stvaranja normativnog okvira za očuvanje životne sredine donijeti su brojni dokumenti. Crna Gora je ratifikovala sve relevantne međunarodne instrumente iz ove oblasti.

U ovom radu ukazano je na mogućnosti krivičnopravne zaštite životne sredine. Ona se sastoji u propisivanju krivičnih djela kojima se direktno ili indirektno ugrožava životna sredina. Na taj način se štiti pravo čovjeka na zdravu životnu sredinu. Osnovna karakteristika grupe krivičnih djela protiv životne sredine i uređenja prostora jeste njihov blanketni karakter. Radnja izvršenja kao najvažnije obilježje krivičnog djela ostvaruje se kršenjem propisa iz oblasti životne sredine i uređenja prostora. Stoga je u radu ukazano na naredbe, odnosno zabrane predviđene zakonima čije se norme povređuju. Da bi postojalo krivično djelo iz ove oblasti, pored povrede norme neophodno je da je stvorena konkretna ili apstraktna opasnost po čovjekovu sredinu.

Povećanje broja inkriminacija ekološkog kriminaliteta uslijedilo je zbog enormnog uvećanja aktivnosti kojima se ugrožava priroda. Ekološki kriminalitet dobio je internacionalnu dimenziju budući da je odavno prešao granice pojedinih država. Polazeći od nesporne činjenice da su krivična djela protiv životne sredine i uređenja prostora sve rasprostranjenija i učestalija na globalnom nivou, nametnula se potreba uspostavljanja krivične odgovornosti u svim slučajevima težeg zagađenja životne sredine.

5. Literatura

- Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Tivat, 2010,

- Park, R., Burgess, E., Introduction to the Science of Sociology. Chicago: University of Chicago Press, 1921.
- Rakočević, V., Ekološki kriminalitet, UKKP, Podgorica, 2007.
- Stojanović, Z., Komentar krivičnog zakonika Crne Gore, Podgorica, 2010.
- Zakon o šumama, Sl. list RCG, br. 55/00.
- Zakon o vodama, Sl. list CG, br. 27/07.
- Zakon o prevozu opasnih materija, Sl. list Crne Gore, br. 26/2007.
- Zakon o životnoj sredini, Sl. list CG, br. 48/08.
- Zakon o zaštiti dobrobiti životinja, Sl. list Crne Gore, br. 14/08 od 29.02.2008.
- Zakon o zaštiti od jonizujućeg zračenja i radioaktivnoj sigurnosti, Sl. list CG, br. 58/09.
- Zakon o državnoj imovini, Sl. list CG, br. 21/09.
- Zakon o zaštiti vazduha, Sl. list CG, broj 25/10.
- Zakona o upravljanju otpadom, Sl. list Crne Gore, br. 64/11.
- Zakon o zaštiti od jonizujućeg zračenja i radijacionoj sigurnosti, Sl. list Crne Gore, br. 56/09 od 14.08.2009, 58/09 od 28.08.2009, 40/11 od 08.08.2011.
- Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore, od 30. jula 2013.
- Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača, od 22 marta 1985. godine.
- Konvencija o klimi, Rio de Ženeiro, 1992.
- Konvencija Savjeta Evrope o krivičnopravnoj zaštiti životne sredine, od 04.11.1998.

*

*

*

Phd Velimir Rakocevic
Faculty of Law, University of Montenegro

*NEW FORMS OF CRIMINAL DEEDS AGAINST ENVIRONMENT,
AND ORGANIZATION OF SPACE IN MONTENEGRIN
CRIMINAL LEGISLATURE*

Criminal-legal protection of environment, that is the right of man to healthy environment is the subject of research in this work. The contamination of environment represents serious problem on global level since the activities

that lead to destruction of natural ecosystems have been enhanced, sea level boosting and damage of ozone layer. Air pollution, pollution of air and pollution of terrain results in food contamination that may imperil survival of human race. In this work criminal-legal aspects of environment protection in Montenegrin legislature in the context of new incriminations in this field. Law on alteration and addition of Criminal code of Montenegro² the following criminal deeds against environments and organization of space 1) environment pollution with waste materials 2) the damage of ozone layer 3) illegal construction, putting into operation and the work of objects and plants that pollute environment ; 4) killing and tormenting of animals and destruction of their habitat 5) removal and entering of protected natural goods and especially protected herbs and animals and its merchandising. 6) removal and entering of dangerous materials 7) illegal handling with dangerous materials. The contents of this work comprises all general and especially particular elements of concretization of all incrimination, that is their exploitation by presenting of blanket norms. Criminal-legal analysis of this criminal deeds raises its importance having in mind the fact that in this short period from prescribing incriminations there were not publications that handle assigned forms of ecological criminality. Criminal-legal protection of environment has been elaborated even from the aspect of international law.

Key words: environment, criminal deed, new forms, Montenegro, criminal legislation is, hazardous materials, animal

- 1) The author is associate professor of Criminal Law, Criminology, Criminalistics, and Social pathology at the Faculty of Law and the Faculty of Political sciences in Montenegro.
- 2) Law on alterations and addition of Criminal Code of Montenegro has been enacted by Montenegrin Assembly on 10th meeting of the first regular assembly in 2013 on July the 30th.

Ivan JOVANOVIĆ¹

Pregledni članak

UDK: 343.132(497)

Primljeno: 15. juna 2014. god.

***INJURED PARTY AS PARTICIPANT IN INVESTIGATION
AND REFORMED CRIMINAL PROCEDURE LAWS OF
COUNTRIES IN THE REGION
(Serbia, Croatia, BiH, and Montenegro)***

**1. Notion of Injured Party and General Remarks on Injured Parties as
Participants in Investigations**

The understanding of criminal procedure has evolved over time in such a manner that its purpose and aim are now viewed not only from the perspective of state's right to protect the public order by way of punishing criminal offenders, but also – and increasingly more - as the state's duty towards individuals (victims) to penalise the violations of their rights. The above situation has mostly been a result of the development of human rights on a global scale, primarily through the jurisprudence of international institutions that oversee the protection of human rights, in particular the European Court of Human Rights (ECtHR). That has led to the widening of the restorative role of criminal law and procedure, whose aim is to repair the injustice and harm done to the victim as much as possible by, *i.a.*, acknowledging victims their status, expressing the sol-

---

1 Consultant; LL.M; Ph.D. candidate, Faculté de droit de l'Université de Genève.

At the time of writing the article (March 2014) served as National Legal Officer managing the Criminal Justice System Unit in Human Rights/Rule of Law Department of the OSCE Mission to Serbia. The opinions expressed in the article are those of the author and do not necessarily reflect the positions or the policy of the OSCE.

I wish to thank my former colleague from the OSCE Mission Ana Petrović-Jovanović for her valuable advises and to Mirko Lukić and Gloria Lazić for their kind assistance.

idity of the state and community with victims, protecting them from any further victimisation, providing them with a role in the process of criminal justice, compensating for the harm, and restoring their trust into the government. Both the normative elaboration and major development of the concept of protection of victims in criminal proceedings have occurred at the international level, thereby making an impact on national legislations and jurisprudence.² The United Nations and the Council of Europe have adopted a number of recommendations concerning this subject matter and the European Union has adopted framework decisions and directives; also, recently this field has been influenced by the improvement of the victim's position before the International Criminal Court.³ Nevertheless, international standards and recommendations still leave to countries a wide margin for making decisions about the degree and form of victim's participation in criminal proceedings and the extent in which victim's interests influence the decisions of authorities that conduct proceedings; as we shall see, even when they come from once federal systems, countries opt for a wide range of solutions.

The subject matter of this article is the position and rights of the injured party in the investigation, as defined and elaborated on in four national legal systems – those of Serbia, Montenegro, Croatia, and Bosnia and Herzegovina – whose regulations were available to the author.⁴ These four national legislations that share a common legal legacy had in the previous ten years – starting with Bosnia and Herzegovina in 2003 and ending with the latest changes made to the criminal procedure in Croatia in 2013 – substituted the inquisitorial system with various models of the accusatorial system in which the investigation is entrusted to the prosecutor. The primary focus of the analysis will be on the solutions found in the new Criminal Procedure Code of Serbia adopted in 2011 (hereinafter – the *2011 CPC* or the *new Serbian CPC*), its comparison with the pre-

---

2 For more information on this, see Ksenija Turković, „Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj prava žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava općenito u Europskoj uniji i u Republici Hrvatskoj”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu/Collected Papers of Zagreb Law Faculty* 5/2004 pp. 865-937, and Ivana Simović Hiber, „Nova shvatanja o položaju žrtve u krivičnopravnoj teoriji i procesnom pravu i alternativne krivične sankcije”, u *Pojednostavljenje forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, XLVI Regular Conference of Serbian Association for Criminal Law Theory and Practice, 2009, pp. 236-244.

3 The Statute of the International Criminal Court (Rome Statute) gave victims a number of rights, including the right to participate in the proceedings and apply for reparations, all of which marked a turning point in respect of the position of victims in international criminal law.

4 As regards Bosnia and Herzegovina, the Criminal Procedure Code of BiH (hereinafter BiH CPC), applied before the Court of BiH, is the one that is analysed in this paper, noting that the provisions of the criminal procedure laws of the Federation of BiH, Republika Srpska, and Brčko District regarding this matter are the same as the ones found in the BiH CPC.

vious 2001 Serbian CPC (hereinafter – the *2001 CPC*) and the laws of BiH, Croatia, and Montenegro. Certain solutions regarding the position of the injured party will also be analysed in the light of relevant international instruments. Attention will be concentrated on the rights enjoyed by injured parties during the investigation which are particularly important for understanding their position at this stage in the proceedings and opportunities afforded to them under the law to participate in the investigation or have influence on it or on the criminal proceedings in general. In the first place, the paper will consider certain procedural mechanism and institutions according to which the injured party's action has a constitutive function in respect of the proceedings, *i.e.* on which depends the initiation of the proceedings (such as private indictment or motion to prosecute) as well those according to which the applications of the injured party are accessory in character or a reaction to previous actions by the public prosecutor (such as objection or subsidiary indictment). Then, special attention will be devoted to the rights enjoyed by the injured party in situations when the prosecutor is allowed to depart from the principle of legality and proceed with the resolution of the criminal matter by reaching an agreement with a defendant - the so-called prosecutorial discretion and plea agreements between the prosecutor and the defendant. In addition, the paper will present some of the most important rights of the injured party, which may also be exercised during the stage of the main hearing, but which are of importance for the injured party's participation in or presence during certain actions undertaken during the investigation.

The term "injured party" is traditionally used in the criminal procedure terminology of Serbia and other countries of the former SFR Yugoslavia. On the other hand, international documents most commonly employ the term the "victim of crime" and assign a wider meaning to it (even though the ECtHR has not declared its position specifically on the issue of whether or not an injured party may at the same time be referred to as the victim).⁵ Finally, the lay public uses the word "victim" and even jurists sometimes do, in particular when addressing a wider audience, as the plain meaning of term "injured party" can be associated with some kind of material damage and may sound too technical and

---

5 For instance, according to some international documents, the term victim denotes not only the person who has either individually or collectively suffered harm, but also the victim's relative as well as persons who have suffered harm in intervening to assist the direct victim. See: Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power – General Assembly Res. 40/34, Annex 1985. The concept of victim is similarly defined in the Recommendation R (2006)8 of the Council of Europe (CoE) Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims of 14 June 2006, para. 1.1. On the concepts of victim and injured party see also Goran P. Ilić, „O položaju oštećenog u krivičnom postupku”, *Annals of the Belgrade Faculty of Law*, year LX, 1/2012, pp. 141-142.

depersonalizing, especially when serious offences, such as murders or rapes, are concerned. Equating these two terms in colloquial speech is not essentially wrong since any victim of crime has the status of the injured party in criminal proceedings, whereas the injured party has been a crime victim in the majority of cases. Nevertheless, these two terms are not always fully equivalent. A victim is not necessarily a participant in criminal proceedings, whereas the injured party may be someone who is not a criminal offence victim (e.g. the next of kin of a deceased victim of crime). The term “victim” is used more in the context of substantive law and criminology and victimology,⁶ while the term “injured party” is used more within the procedural law frame of reference (although – as we shall see from the example of Croatia – that is not the case in every national system of criminal law).

The new 2011 Serbian CPC, which began to be applied to all criminal cases as of 31 October 2013, defines the injured party in the same manner as the previous 2001 Code as “a person whose personal or property right has been violated or jeopardised by a criminal offence.”⁷ The concept of the injured party is defined in exactly the same manner in the criminal procedure codes of Montenegro and BiH. The Croatian CPC is the only code among the ones in force in the four observed countries which, in addition to the concept of the injured party, has introduced the concept of the victim of crime into criminal procedure and defined it as follows: a victim is “the person who, due to the criminal offence committed, suffers physical and mental consequences, property damages or substantive violation of the fundamental rights and freedoms.”⁸ In keeping with that definition, the Croatian law defines the injured party (*oštećenik* – according to the terminology used in the Croatian CPC) as a victim and any other person whose personal or property right has been violated or endangered by a criminal offence and who participates in criminal proceedings

---

6 For more information about a broader concept of victim in Serbian literature, especially as a term used in victimology, see, for instance, Vesna Nikolić-Ristanović, „Različita shvatanja pojma žrtve i njihove konsekvence na odnos društva prema viktimizaciji”, *Temida*, no 1, Year 15, March 2012, pp. 21-40.

7 Article 2, para. 1, item 11 of the Criminal Procedure Code (of the Republic of Serbia), Official Gazette of the Republic of Serbia, no. 72 of 28 September 2011, 101/11 (hereinafter – 2011 CPC) and Article 221 of the Criminal Procedure Code (of the Republic of Serbia), Official Gazette of the Federal Republic of Yugoslavia, no. 70/2001 and 68/2002 and Official Gazette of the Republic of Serbia, no. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – other law, 49/2007, 20/2009 – other law, 72/2009 and 76/2010 (hereinafter – 2001 CPC).

8 Article 202, para. 10 of the Criminal Procedure Code (of the Republic of Croatia), Official Gazette, number 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12) – consolidated text as of 11 October 2011 (hereinafter - Croatian CPC).

in a capacity as injured party.⁹ The injured party under the Croatian law therefore includes the aforementioned notion of victim, but it is not on account of that any different from the contents of the notion of injured party from other codes of criminal procedure in the region since the definition of that term found in these codes encompasses the notion of victim even though that very notion is not expressly mentioned or acknowledged by those Codes in criminal procedure terms.

The injured party may be a secondary participant in the proceedings - when the prosecutor brings criminal prosecution. He may also be or become a primary participant in the proceedings assuming two important roles – of the injured party as a prosecutor or as a private prosecutor. *Injured party as a prosecutor* (subsidiary prosecutor) is, according to the definitions of statutory terms from the new Serbian CPC (Article 2), defined as “the person who has taken over criminal prosecution from the public prosecutor”, whereas a *private prosecutor* is “a person who has filed a private indictment in connection with a criminal offence prosecutable under the law by a private indictment.”¹⁰ The Croatian CPC defines these concepts in an almost identical manner. They are used in the Montenegrin Code as well, although they have not been specifically defined therein, just as they were used in the previous 2001 Serbian CPC without being specifically defined therein.¹¹ The CPC of Bosnia and Herzegovina does not include a statutory definition of either term since, as we will show below, the injured party in BiH may be neither a private nor a subsidiary prosecutor. The choice of these two terms has not been completely adequate and may lead to misunderstandings by the public, including the very injured parties, because in cases of criminal offences prosecuted by a motion by the injured party (by virtue of private indictment), the private prosecutor is at the same time the injured party, whereas in cases of offences prosecuted ex officio, the injured party as a prosecutor acts as an individual participant in the proceedings. We therefore side with those authors from the region who propose that it would be more appropriate to use some other statutory term when referring to the present injured party as the prosecutor, for instance a subsidiary prosecutor or the like.¹² In any event, the term "subsidiary prosecutor" will also be used as a synonym for the injured party as a prosecutor throughout this paper.

---

9 Article 202, para. 11 of the Croatian CPC.

10 Article

11 See Article 22, para. 1, item 6 of the Criminal Procedure Code (of Montenegro), Official Gazette of Montenegro, no. 57/2009 and 49/2010

12 See: Zoran S. Pavlović, “Neke specifičnosti oštećenog kao supsidijarnog tužioca (u kaznenom procesnom pravu Republike Srbije)”, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu/Collected Papers of the Split Faculty of Law, Year 49, 3/2012. p. 618, and Goran Tomašević, Matko Pajčić, „Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 15, broj 2/2008, p. 835, fn. 69.

2. Injured Party's Rights during Investigation

Unlike the former 2001 CPC, the new Serbian CPC sets out a number of injured party's rights in one place (Article 50, paragraph 1). Among the rights enumerated in that Article, the ones relevant to the investigation include that the injured party is entitled to be informed about the dismissal of criminal charges or of public prosecutor's abandonment of prosecution; to file an objection (whenever allowed to) against the public prosecutor's decision not to undertake criminal prosecution or to abandon it; to be advised that he may take over criminal prosecution and present an indictment; to draw attention to facts and propose evidence relevant to the subject matter of evidentiary actions; to inspect files and examine objects used as evidence; to hire a proxy from the ranks of attorneys-at-law; as well as to file a motion and evidence in support of his restitution claim and a motion for imposing measures aimed at securing the claim.¹³ The above list is not final given that injured parties may enjoy other rights as well, provided for in some other sections of the Code. In addition, the injured party is entitled to file a motion for initiating criminal prosecution.¹⁴ Naturally, he has the right to file criminal charges (criminal complaint) as any other individual, so this right could not be subsumed under the rights whereby injured parties are given a special position in criminal proceedings. Some of the rights set forth in Article 50 of the new CPC, as well as other rights pertinent to the status of the injured party, will be separately analysed below. In addition to the above-mentioned rights, whose exercise or commencement thereof is related to the investigation, injured parties have a number of rights at the later stages and phases of the proceedings, which will not be covered in this paper.¹⁵

---

¹³ Article 50, para. 1, items 1 through 7 of the 2011 CPC.

¹⁴ Article 53 of the 2011 CPC.

¹⁵ Article 50 as well as some other Articles of the 2011 CPC set forth the rights enjoyed by injured parties for the duration of the main hearing. Thus, the injured party is entitled to attend the preparatory hearing and the main hearing; to participate in the presentation of evidence at the main hearing or away from the main hearing; to propose new evidence or supplemental evidence and to make a closing argument. Also, he may file an appeal against a decision on the costs of criminal proceedings and awarded restitution claim; he is entitled to be informed about the outcome of the proceedings and to be served with a final judgment. In addition, he may undertake other actions when thus allowed by the CPC, such as applying for protection from an insult, threat, or other form of attack, applying for the status of especially vulnerable or protected witness, restoration to a prior position (*restitutio ad integrum*) It is provided in general terms that the public prosecutor and the court have a duty to advise the injured party of all of his above-mentioned rights; also, it is provided that the prosecutor, when serving an order to conduct an investigation on the suspect and his defence attorney, has a duty to notify the injured party of initiating an investigation and to advise him of the said rights he enjoys throughout the duration of the entire criminal proceedings (Art. 297, para 3). The rights of injured parties at the main hearing are regulated in a similar manner both in Croatia and Montenegro.

Some international recommendations and other international legal instruments concerning victims of crime point to the direction and extent in which certain rights of injured parties discussed herein ought to be regulated. Thus, the Declaration of the UN General Assembly of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power provides among other things for "allowing the views and concerns of victims to be presented and considered at appropriate stages of the proceedings where their personal interests are affected, without prejudice to the accused and consistent with the relevant national criminal justice system."¹⁶ Likewise, the Recommendation R (85) 11 of the Council of Europe's (CoE) Committee of Ministers on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure provides in its section on the criminal prosecution of offences that the victim must be given the right to ask for a review by a competent authority of a decision not to prosecute or the right to institute private proceedings,¹⁷ whereas the Recommendation R(87)18 instructs that a complainant - who can also be an injured party - should be notified whenever possible of a decision to waive or discontinue criminal prosecution in instances when a procedural mechanism of simplified procedure is applied.¹⁸ The CoE's Recommendation R(2006)8 on Assistance to Crime Victims requires that victims are kept informed of the outcome of their criminal complaint.¹⁹

It is also important to mention – because of the accession of the countries in the region to the European Union and Croatia's membership therein – that the Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council adopted in 2012 whereby minimum standards on the rights, support, and protection of victims of crime were established (which has replaced the previous Council Framework Decision EU 2001/220/JHA in this field) expressly provides that the Member States are obligated to ensure that victims are notified of the instituting, course, and completion of proceedings in order to be able, among other things, to make a decision about their own participation therein and to ensure that victims have the right to challenge decisions not to prosecute and to a review of such decisions (this does not apply to cases of out-of-court settle-

---

16 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, UN General Assembly A/Res/40/34, adopted on 29 November 1985, para. 6(b).

17 CoE Committee of Ministers, Recommendation R (85) 11 on the position of victim in the framework of criminal law and procedure, 28 June 1985, para. 7.

18 CoE Committee of Ministers, Recommendation R(87)18 concerning the simplification of criminal justice, 17 September 1987, para. 10.

19 CoE Recommendation R(2006)8 of 2006, (note no. 5 supra), para. 6.5.

ments reached by the prosecution under certain conditions).²⁰ Victims are in any case entitled to challenge such decisions if they are rendered by prosecutors, investigating judges, or law enforcement authorities, but not if such decisions are rendered by courts.²¹ Despite the fact that it defines a number of rights for victims of crime that must be provided for in their national legal systems, the Directive explicitly allows the EU Member States liberty to regulate the scope and manner of victim's participation in the proceedings as they deem suitable.²²

The European Court of Human Rights has mostly addressed the rights and position of the injured party from the aspect of the right to a fair trial, including as well the right to access to court, through the injured party's role in civil proceedings for the purpose of being awarded a restitution claim. Nevertheless, there have been cases in the ECtHR's jurisprudence in which the Court, while addressing the issue of the procedural element of guarantees related to the right to life under Article 2 of the European Convention on Human Rights, has found that it also included the injured party's right to be informed of the course of an investigation and to be involved therein, or more precisely, that victim's next of kin are entitled to be informed of the course of an investigation and to participate therein, which also includes asking questions, to the extent in which it is necessary for them to protect their own legitimate interests.²³

2.1 Injured Party's Objection

A new right of the injured party, which among other observed countries exists only in one more country, namely in Bosnia and Herzegovina, was introduced by the Serbian 2011 CPC: that right is an objection to a public prosecutor's decision not to undertake criminal prosecution or to abandon it. This recent right has been a procedural substitute or compensation for a right to bring criminal prosecution in the course of proceedings, investigation included, previously enjoyed by injured parties under the 2001 Serbian CPC, which, as we will

---

20 Directive 2012/29/EU, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, the European Parliament and the Council, 25 October 2012 (hereinafter – EU Directive 2012/29), especially paragraphs 43 and 45 of the Preamble as well as Articles 6 and 11. Member states are required to harmonise their national regulations with the Directive by November 16, 2015.

21 Ibidem, para. 43 of the Preamble to the EU Directive.

22 Ibidem, para. 20 of the Preamble to the EU Directive.

23 European Court of Human Rights (ECtHR), *Ayhan v. Turkey*, 16 February 2011. para. 86, as well as *Hugh Jordan v. UK*, 4 May 2001, para. 109 and *Ogur v. Turkey* (20 May 1999), para. 92. Also, *Edwards v. United Kingdom* (2002).

see, has presently been limited. Until an indictment is confirmed, objection is the only procedural recourse whereby the injured party may assert and protect their interest that criminal prosecution is undertaken.

Injured parties are entitled to file an objection if - in connection with a criminal offence prosecuted *ex officio* - a public prosecutor dismisses criminal charges (criminal complaint), or discontinues an investigation, or abandons criminal prosecution before the confirmation of an indictment.²⁴ When the public prosecutor renders any such decision, he is obligated to notify the injured party thereof within eight days and to advise him that he may file an objection to an immediately superior public prosecutor (Article 51, para. 1 of the 2011 CPC). Article 51, para. 1²⁵ should be construed or applied to the relation between public prosecutor and injured party together with Article 284, para. 2 which governs the dismissal of criminal charges. This is on account that the latter requires from the prosecutor, in addition to his duty to notify the injured party of the dismissal of criminal charges within eight days and advise him of his rights - which is also laid down in the above-mentioned Article 51, para. 1 - to notify the injured party of the reasons for such dismissal of criminal charges. In that respect, articles that govern the discontinuance of investigations (Article 308) and abandonment of criminal prosecution after the completion of an investigation (Article 310, para. 4) also lay down that the prosecutor has a duty to notify the injured party thereof so that he could file an objection afterwards; however, neither of these two articles mentions that the notification should include reasons for such decision by the prosecutor. That could be an oversight on the part of the legislator due to which articles addressing the same prosecutor's duty have not been laid down in an identical manner. In any case, even though the work of prosecutors is made easier in practice because of Article 51, para. 1, given they are not required to provide injured parties with reasons for their decisions, the prosecution service should be guided by the article of the Code that grants more rights to citizens (injured parties in this instance) in respect of that matter and to provide a rationale as required under the said paragraph. 2 of Article 284.

---

24 A public prosecutor may render a decision to abandon criminal prosecution in the period from the completion of an investigation until the bringing of an indictment, and then after the confirmation of the indictment, while abandonment is not allowed in the period from the bringing of an indictment to its confirmation, G. P. Ilic, M. Majić, S. Beljanski, A. Trešnjev, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (Commentary to the Criminal Procedure Code), IV edition, Belgrade, 2013 (hereinafter – *Commentary to the Serbian CPC*), p. 716.

25 If the title of a law or code is not specified next to a provision, that provision pertains to the Serbian 2011 CPC.

When a public prosecutor receives a report about an incident (e.g. a report about traffic accident and record of accident scene investigation) instead of criminal charges, and finds that there are no grounds for bringing prosecution, he is not under such circumstances required to notify the injured party thereof or advise him of his rights.²⁶ This follows from the provision contained in Article 51, para. 1 and Article 284, para. 2 of the CPC in which the prosecutor's decision is characterised as the dismissal of criminal charges (criminal complaint) and not a decision against initiation of the prosecution and hence no duty on the prosecutor's part has been laid down to inform the injured party that he has not found any grounds for initiating prosecution.²⁷

The public prosecutor shall also notify the injured party that an investigation has been completed (Art. 310, para. 1 of the 2011 CPC). The injured party is entitled to file an objection if the prosecutor does not issue an indictment within 15 days, or within 30 days in particularly complex cases, after the completion of the investigation (Article 331, para. 3). In such a situation, the prosecutor does not render a decision or in other words he does not take any action, i.e. he remains "silent" and identical time limits are set for filing an objection by the injured party: eight days from the expiry of the time limit for issuing an indictment or three months from the completion of the investigation.²⁸

The Code requires that the prosecutor shall inform the injured party even when he dismisses criminal charges on grounds of defendant's compliance with his obligations in cases of conditionally deferred prosecution. In such situations, the injured party has no right to file an objection and neither is he entitled thereto in cases of dismissal of criminal charges on grounds of purposefulness or fairness.

The Code gives the injured party a time limit of eight days to file an objection, starting from the day on which he receives a notification from the public prosecutor and advice of the right to file an objection or from the expiry of the time limit for issuing indictment after the completion of an investigation (Article 51, para. 2 and Article 331, para. 3). When the injured party has not been notified that the investigation was completed, the objective and preclusive time limit for filing an objection is set at three months from the day on which the prosecutor dismisses criminal charges, discontinues an investigation, or

---

26 Priručnik za primenu Zakonika o krivičnom postupku/Handbook on Application of Criminal Procedure Code, S. Bejatović, M. Škulić, G. Ilić (eds.), Serbian Association of Public Prosecutors and Deputy Public Prosecutors, Belgrade 2013, p. 221.

27 Ibidem.

28 Article 331, para. 3 of the 2011 CPC.

abandons criminal prosecution,²⁹ or issues an order for completing the investigation.³⁰ It should be mentioned that even if the injured party were notified within those three months, his objection would be precluded by the expiry of the eight-day time limit - which applies in such cases - and not by the expiry of the three-month time limit.³¹ As can be seen from the above, the exercise of the injured party's right to file an objection is contingent on the prosecutor's timely notification of his decision against undertaking or in favour of abandoning criminal prosecution. Prosecutors do not face any procedural consequences under the provisions of the Code if they fail to discharge the duty in question, although such an omission could possibly constitute grounds for disciplinary action against the public prosecutor or deputy prosecutor. In any event, the exercise of this right in practice will depend on how professional, responsible to his vocation and ethical each prosecutor is. For that reason, it would certainly be useful if injured parties, for their part, actively followed as much as possible the proceedings in connection with their criminal matter so as to preclude any possible omissions by prosecutors and losing their right as a result of exceeding the set time limit.

In all of the above-mentioned cases, the immediately superior prosecutor is the one who renders a decision on the injured party's objection within 15 days from the date of receiving the objection and he may either deny or grant it by issuing a decision (Article 51, para. 3 and Article 331, para. 4). Neither an appeal nor any further objection is allowed against such a decision. The above-mentioned 15-day time limit is instructive and the injured party does not have at his disposal any special procedural recourse to force the superior prosecutor to render a decision on the objection in the event he exceeds the set time limit for any reason whatsoever. If the prosecutor to whom the injured party has addressed grants the objection, he will by the same decision give a mandatory instruction to the competent lower public prosecutor to undertake or resume criminal prosecution.³² If the investigation has been completed and no indictment is issued, he will order him to issue an indictment.³³ When the Law on Public Prosecution Service is taken into account, the immediately superior prosecutor could, after granting the objection, issue a mandatory instruction only on condition that he found that the previous decision by the lower-ranking prose-

---

29 Article 51, para. 2 of the 2011 CPC.

30 Article 331, para. 3 of the 2011 CPC.

31 Analogous to the decision by the Supreme Court of Cassation, Kzz.19/12, of 28 March 2012. This decision pertained to the 2001 CPC and exceeding the eight-day time limit after the injured party had been notified of the prosecutor's abandonment of criminal prosecution.

32 Article 51, para. 3 of the 2011 CPC.

33 Article 331, para. 4 of the 2011 CPC.

cutor (to dismiss criminal charges, discontinue the investigation, abandon prosecution, or not to issue an indictment) was unlawful.³⁴

The injured party is entitled to file an objection in summary proceedings as well, under the same conditions as set out in Article 51, if the public prosecutor abandons criminal prosecution before the scheduling of the main hearing or the sentencing hearing (pursuant to Article 497, para. 1). The majority of proceedings before basic courts in Serbia will be conducted as summary proceedings given the number of offences to which this type of simplified procedure is applied.³⁵ As regards summary proceedings, the injured party has the right to file another objection, specifically if within six months from the day of receiving criminal charges the public prosecutor fails to file a motion to indict or notify him that he has dismissed the charges (Article 499, para. 3). A time limit for filing this type of objection is also three months and it is also calculated not from the day of dismissal of criminal charges, but from the day of expiry of the six-month time limit, starting from the day on which criminal charges are filed.³⁶ That represents yet another narrowing of the rights enjoyed by injured parties in comparison with the previous 2001 CPC because in this instance as well the objection has replaced the former option given to the injured party to assume prosecution as a subsidiary prosecutor (by filing a motion to indict with the court) if the public prosecutor failed to file the motion to indict or notify him that he had dismissed criminal charges within the timeframe of one month after receiving the charges (Article 437 of the 2001 CPC). In such cases as well, the prosecutor had remained "silent" as when he would not issue an indictment after the conclusion of an investigation in regular proceedings. Under the former CPC, no time-limit for initiating proceedings by virtue of a motion to indict was imposed in such situations on the injured party after the expiry of the foreseen one-month deadline.

Among the four observed national legislations, injured party's objection exists only in one more country, namely Bosnia and Herzegovina, but it has been differently termed (as a complaint). When a prosecutor issues an order not to conduct an investigation or to discontinue it, of which he is required to notify the injured party within three days (and at the same time he has a duty to

---

34 See Article 118, para. 1 of the Law on Public Prosecution Service, no. 116 of 22 December 2008, 104/09, 101/10, 78/11, 101/11, 38/12, 121/12, 101/13, 32/14.

35 The legislator has widened the scope of offences processed in summary proceedings in the new CPC so to encompass those punishable with imprisonment of up to eight years (it was up to five years under the former CPC) or a fine as their principal penalty, which is justifiable from the perspective of simplification and efficiency of proceedings.

36 Commentary to the Serbian CPC, *op. cit.*, p. 1058.

inform him about reasons for his decision), the injured party in BiH is entitled to file a complaint with the prosecutor's office within eight days from the date on which he receives such notification.³⁷ In contrast to the Serbian CPC, the BiH Code provides neither for a procedure to be followed upon a complaint nor for the form of a decision rendered in connection therewith, although it can be concluded based on the nature and character of the complaint that - in the similar manner as in Serbia - the prosecutor's office may either issue a decision that the complaint is well-founded and order that an investigation be conducted or a decision that the complaint is unfounded and inform the injured party accordingly.³⁸

Unlike the new Serbian CPC and the CPC of Bosnia and Herzegovina, the former 2001 Serbian CPC did not provide for a possibility of injured party's objection during an investigation nor do laws governing criminal procedure in Montenegro and Croatia provide for it at present. The reason for that is simple: they specifically give injured parties a stronger right and a more powerful mechanism for protecting their interests and controlling prosecutor's actions during an investigation and that is the possibility of taking over criminal prosecution.

The existence of a possibility for filing an objection is in accordance with the above-mentioned recommendations from the UN General Assembly's Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime to allow victims to present their views and concerns which must be considered when they affect victims' personal interests; it is also in line with the CoE Recommendation R (85) 11 that it should be ensured that victims have the right to request that competent authorities review decisions on not initiating criminal prosecution. The very procedural tool of objection established as a partial substitute for taking over criminal prosecution is also in line with the above recommendation by the Council of Europe which allows its member states to opt for laying down either of those two possibilities available to victims of crime. As regards its compliance with the EU *acquis communautaire*, the objection also satisfies a requirement set out the above-cited EU Directive of 2012/29 to ensure that victims have the right to a review of prosecutors' decisions not to prosecute offenders.³⁹

---

37 Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina (consolidated text) – Official Gazette of Bosnia and Herzegovina, no. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/055, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09) (hereinafter – the BiH CPC) Article 216, para. 4 and Article 224, para. 2.

38 Miodrag Simović, “Main Characteristics of the Criminal Investigation System in the Legislation of Bosnia and Herzegovina and its Impact on the Simplification of Criminal Proceedings” in Ivan Jovanović, Mirosljub Stanisavljević (eds.), *Simplified Forms of Procedure in Criminal Matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*, OSCE Mission to Serbia, Belgrade, 2013, p. 130.

39 EU Directive 2012/29, Article 11, para. 1.

However, in order for this right to be exercised, it is crucial that a victim is informed by the prosecutor about the outcome of criminal charges filed by him or about the prosecutor's decision not to initiate criminal prosecution or to desist therefrom, as set forth by the CoE Recommendation R(2006)8 and EU Directive 2012/29 (Article 6, para. 1 - Right to receive information about their case) and as requested by the European Court of Human Rights in its previously mentioned decision whereby it has found that victim's next of kin has the right to be informed about the course of an investigation.⁴⁰

The introduction of objection into the new Serbian CPC is justified as a component of the right to receive a reasoned court decision as an element of the right to a fair trial,⁴¹ but this tool has also been met with criticism for not being purposeful.⁴² One of main arguments in favour of such criticism has been that the prosecution service is structured as a strictly hierarchical institution in which superior prosecutors constantly oversee the actions of lower-ranking prosecutors, for which reason the actions of superior prosecutors would not be impartial due to the fact that they would review decisions of their subordinates whose work they should in any case monitor according to the nature of their work and so they would have to acknowledge their own mistake(s).⁴³ Criticism may also be founded on a supposition that a prosecutor who is ordered by a superior prosecutor to prosecute an offender has already stated his position on that same criminal matter when he decided against initiating or continuing with criminal prosecution in the first place; as a result, despite the mandatory instruction from an immediately superior public prosecutor, there is still a risk that that same prosecutor will not be committed to representing the prosecution and collecting evidence that would lead to a well-founded indictment or will not issue an indictment for which he previously believed that it was unfounded. In addition to that, the prosecutor in charge could not file an objection to the instruction he received even if he believed that such an instruction was unlawful or unfounded, whereas if he should fail to act according to the mandatory instruction, that fail-

---

40 See notes no. 5, 20, and 23 *supra*.

41 Goran P. Ilić, *op. cit.*, p. 153, fn. 77.

42 Criticism is also centred on the fact that the Law on the Public Prosecution Service does not include any such instructions as a special type of mandatory instructions, which is why such type of the instruction should be specifically regulated through amendments to the Law on the Public Prosecution Service and to the Rulebook on Administration in Public Prosecutor's Offices. See Goran Ilić "Position of the Public Prosecutor According to the New Serbian Criminal Procedure Code" in Ana Petrović, Ivan Jovanović (eds.), *New Trends in Serbian Criminal Procedure Law and Regional Perspectives (normative and practical aspects)*, OSCE Mission to Serbia, Belgrade 2012, p. 74, and *Handbook on Application of Criminal Procedure Code*, *op. cit.*, p. 216.

43 *Ibidem*.

ure would, pursuant to the Law on Public Prosecution Service, constitute a disciplinary violation.⁴⁴ Such criticism is not unfounded looking from the perspective of criminal procedure policy, but the legislator's choice is completely legitimate and allowed from the normative point of view.⁴⁵

2.2 Taking over Criminal Prosecution by Injured Party (Subsidiary Indictment)

In principle, one of the most important and prominent rights traditionally enjoyed by injured parties has been a possibility to take over criminal prosecution if prosecutors decided not to initiate criminal proceedings or to desist therefrom. In such situations, injured parties acted as prosecutors instead of public prosecutors or as *subsidiary prosecutors*. The right to file a subsidiary indictment was legislated already by the first Yugoslav Code of Criminal Procedure before Court passed in 1929, whereas afterwards it was absent only from the 1948 CPC; today, it is present in all the countries that have emerged after the dissolution of the former SFRY with the exception of BiH. The new 2011 Serbian CPC has retained that right, but it has been considerably restricted and reduced only to the taking over of criminal prosecution (*i.e.* filing a subsidiary indictment) upon the confirmation of an indictment, but not during an investigation. Although injured parties in Serbia currently do not enjoy this right in the course of the investigation, we will briefly comment on it because of its relevance and in order make a comparison with the other countries in the region.

The 2011 CPC thus lays down that if a public prosecutor declares that he is withdrawing charges after the confirmation of an indictment, the court will ask the injured party whether he wishes to assume criminal prosecution and represent the prosecution (Article 52, para. 1).⁴⁶ A time limit before which injured parties must state their position has also been established in this case as in the case of objections: eight days from the date on which they receive notification and advice from the court, and if they have not been informed, the preclusive

---

44 Commentary to the Serbian CPC, *op. cit.*, pp. 205-206. See Article 104, para. 1(4) of the Law on Serbian Public Prosecution Service.

45 The EU Directive allows that such decisions are reviewed by immediately superior bodies, while decisions originally passed by the highest prosecutorial authority in a country may be reviewed by that same authority. It is thus not required that courts shall review prosecution's decisions. EU Directive 2012/29, para. 43 of the Directive's Preamble.

46 In any case, the public prosecutor may withdraw the charges from the moment of indictment's confirmation until the conclusion of the main hearing, as well as during a hearing before a court of second instance (but in case of latter solely with consent from defendant).

and absolute time limit is three months from the day of public prosecutor's statement that he withdraws the charges.⁴⁷ If an injured party states that he will assume criminal prosecution, the court will proceed with or schedule a main hearing.⁴⁸ On the other hand, if the injured party does not state his position within the above timeframe or states that he does not wish to take over criminal prosecution, the court shall issue a ruling discontinuing the proceedings or pass a judgment whereby charges are denied.⁴⁹ An injured party who could not attend a preparatory hearing or the main hearing or who could not inform the court of his change of residence in a timely manner for justifiable reasons has the right to apply for restoration to a prior position (*restitutio ad integrum*) within eight days from the date on which an obstacle ceases to exist, but not exceeding the absolute time limit of three months (Article 226, para. 1, item 2).⁵⁰ In the further course of proceedings, the injured party may withdraw the charges before the conclusion of the main hearing or a hearing before a second instance court; his statement whereby he withdraws the charges is irrevocable. If an injured party should pass away within the timeframe provided for making a statement on assuming prosecution or in the very course of the proceedings, his legal successors shall have the right to take over prosecution.⁵¹

After assuming criminal prosecution, an injured party as a prosecutor is entitled, among other things, to represent the prosecution, file motions for and evidence in support of his restitution claim, and undertake other actions as specified by the Code in the further course of the proceedings before a court of law while acting alone or through his proxy. In general, he enjoys all the rights which would otherwise be enjoyed by a public prosecutor (including, for instance, the right to alter the legal qualification of an offence),⁵² except for those that public prosecutors have in their capacity as public authority (Article 58 of the 2011 CPC). As opposed to prosecutors, injured parties may not count on assistance from the police or other state authorities in collecting evidence,

---

47 Article 52, para. 2 of the

48 The court first needs to establish that a specific individual has the status of an injured party because if an individual who could not have that status assumed criminal prosecution after the dismissal of criminal charges, that would constitute a substantive violation of criminal procedure because it will be considered that there was no authorised prosecutor in that specific case. Commentary to the Serbian CPC, op. cit., p. 207, citing the case-law of the Supreme Court of Serbia, Kž2, no. 2229/05 of 19 January 2006 and Supreme Court of Serbia, Kzz. no. 153/06 of 2 March 2007.

49 Article 52, para. 3 of the

50 Commentary to the Serbian CPC, op. cit., p. 208.

51 Article 57 of the 2011 CPC.

52 Supreme Court of Serbia, Kzz.17/97 of 16 December 2002.

nor are all those authorities obligated to provide them with information and notifications.⁵³ Similarly, they are not allowed to conclude plea agreements with defendants. On the other hand, there are some actions that may be undertaken by injured parties as subsidiary prosecutors but not by public prosecutors: for instance, they may file a motion to be examined as witnesses or an application for restoration to a prior position.⁵⁴

As regards the injured party's right as a subsidiary prosecutor, the key difference between the current Serbian CPC and the 2001 CPC lies in the fact that under the former CPC injured parties could take over criminal prosecution not only from the beginning of the main hearing, but during the investigation as well (within eight days from the date of receiving a notification or within three months if they were not notified of the prosecutor's decision not to bring prosecution or to abandon it – Article 61 of the 2001 CPC). When the prosecutor or the court sent notifications to injured parties, they would provide them with advice about actions they were entitled to take in their capacity as subsidiary prosecutors.⁵⁵ When a public prosecutor decided to withdraw the charges, the injured party had the right to stand by the same charges or bring the new ones.⁵⁶

Changing the rules pertaining to the possibility of taking over prosecution by injured parties, *i.e.* eliminating such a possibility during the investigation, has led to problems in Serbia with regard to practical application after the entry into force of the 2011 CPC, because it has raised the question of how the proceedings should be continued if the motion to indict was filed by the injured party while the previous CPC was in still effect. This issue has also been addressed by the Appellate Court in Belgrade whose Criminal Division in answering enquiries from lower-instance courts has taken a position that if an injured party has taken over prosecution and filed a motion for conducting an investigation which has not been decided yet, that motion shall be regarded as an injured party's objection filed with a senior public prosecutor, whereas in all the other cases, given Article 604 of the current CPC,⁵⁷ the injured party shall have the capacity as an authorised prosecutor pursuant to the provisions of the former CPC.⁵⁸

---

53 Commentary to the Serbian CPC, *op. cit.*, p. 213.

54 *Ibid.* See Article 92, para. 1 or Article 226, item 2 of the 2011 CPC.

55 Article 61, para. 5 of the 2001 CPC.

56 Article 61, para. 3 of the 2001 CPC.

57 Article 604 of the 2011 CPC lays down that the legality of actions undertaken prior to the entry into force of that very Code shall be assessed pursuant to the provisions of the previous CPC (the 2001 one).

58 Answers to the enquiries from lower-instance courts provided by judges with the Criminal Division of the Appellate Court in Belgrade given at their session held on 7 April 2014.

The *Montenegrin* Criminal Procedure Code provides for and regulates the injured party's right to assume prosecution both during the investigation and at the main hearing in the same manner as did the 2001 Serbian CPC; the only difference is that time limits it sets are more favourable to injured parties: 30 days to take over criminal prosecution from the moment of receiving a notification and six months if they have not received any such notification (Article 59, para. 3 and 5 of the Montenegro CPC). Subsidiary indictment is provided for in *Croatia* in an almost identical manner as it used to be regulated in Serbia before the adoption of the new CPC and as it is regulated presently in Montenegro; the only difference is made in respect of the objective time limit, so in cases of a stay of proceedings, the time limit is set at three months from the issuance of state attorney's decision (as under the 2001 Serbian CPC), whereas in cases of state attorney's dismissal of charges, the time limit is set at six months (Article 55, para. 4 of the Croatian CPC). In *Bosnia and Herzegovina*, injured parties may not act as subsidiary prosecutors in criminal proceedings under any conditions.

As for the summary proceedings, in Serbia injured parties are entitled to take over prosecution in that type of proceedings as well, under the same conditions as set out in Article 52 of the new CPC, specifically if the public prosecutor withdraws charges from the date of scheduling the main hearing or a sentencing hearing until the conclusion thereof. The *Montenegrin* CPC has kept and regulated in the same manner that same right of the injured party as it was laid down by the 2001 CPC (Article 449 of the Montenegro CPC).⁵⁹ As regards *Croatia*, injured parties could exercise that same right in summary proceedings under the former 1997 CPC – which used to exist under the former Serbian CPC and which is still in force under the current Montenegrin CPC – namely, to act as subsidiary prosecutors in cases when state attorneys failed to initiate criminal prosecution or dismiss criminal charges within a specified timeframe, given that a period of time injured parties had to wait for a prosecutor's reaction in Croatia was somewhat longer then – it was three months.⁶⁰ The new 2008 Croatian CPC has nevertheless abolished that right and presently, injured parties are forced to wait for state attorney's decision in any case.⁶¹

It cannot be doubted that the right to act as a subsidiary prosecutor represents both in principle and from the formal aspect of law a powerful procedur-

---

59 See Drago Radulović, *Commentary to the Criminal Procedure Code of Montenegro*, Podgorica 2009, p. 586.

60 Article 433, para. 1 of the Criminal Procedure Code (of the Republic of Croatia), Official Gazette, no. 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02 and 143/02.

61 Also see Tomašević-Pajčić, *op. cit.*, p. 845.

al means of the injured party's whereby he protects his interests; it is at the same time an important corrective to improper actions or a passive stance taken by public prosecutors. As a manner of challenging prosecutors' decisions not to take action which is more direct and powerful than the objection, it automatically complies with the requirement from the EU Directive 2012/29 which provides that victims of crime shall be entitled to a review of the discontinuance of proceedings not ordered by the court. However, the state is not in any way obligated to provide for such a right of injured parties and the CoE Recommendation R (85)11 expressly states that it may be replaced with the injured party's right to request a review of the decision not to initiate criminal prosecution,⁶² which has been achieved by both the Serbian and BiH legislators when they provided for objection as a procedural tool. If we are to lament the abolishment of this right, it should be mentioned that the number of subsidiary indictments at the time they were allowed both during the investigation and at the main hearing was negligible in practice, while the percentage of such indictments that resulted in judgments of conviction was even lower.⁶³ A number of reasons could have led to such a situation: it could be that the prosecution had always made right decisions concerning dismissal or withdrawal of charges or perhaps injured parties' lack of confidence that they could be successful as subsidiary prosecutors prevailed or the fact that they were not aware of any such right (regardless of the prosecution's and court's duty to advise them thereof – which could also have been neglected in practice); other possible reasons included a lack of money or time to get involved into proceedings, even the fear that defendants might retaliate if they acted as prosecutors. The low percentage of judgments of conviction passed on subsidiary indictments could also have meant that such indictments had not been sufficiently well-founded or that injured parties were unable to conduct their investigations and further proceedings in an equally adequate manner as dedicated public prosecutors would have in their capacity as state authorities with all of their prerogatives and status, or it could have been due to some other reason. If those reasons existed before, they also exist today and even more so since injured parties as prosecutors now face even greater challenges than before given the new concept of the investigation and the burden of collecting evidence placed on prosecutors. Nevertheless, the fact that an individual right is rarely exercised should not be the primary rea-

---

62 See note no. 17 supra.

63 In the period 2002-2006 there were less than one percent of subsidiary indictments in Serbia. The situation is similar in other countries, for instance in Croatia. Cited according to Zoran Pavlović, *op. cit.*, p. 626 (especially footnote 25 at that page).

son for its abolishment. We are not of the belief that the legislator was guided by previous practice to such an extent that they eliminated a not-so-often-exercised right; if that was the case, a question arises as to why they have kept the possibility of filing a subsidiary indictment at the main hearing. Rather, the impression is that the legislator had consistently adhered to the principles underlying the new Serbian CPC and entrusted the investigation exclusively to prosecutors with all the competences and powers on the one hand and the accompanying burdens and duties on the other, in spite of the examples that, as we have seen, can be found in the neighbouring countries which have kept this right of the injured party despite a more active role taken on by prosecutors and their predominantly accusatory systems.

Now that the possibility of filing a subsidiary indictment has been limited to the stage following the confirmation of an indictment, one can assume that filing such indictments will be even more rare than before if only for the fact that prosecutor's withdrawal of an indictment after its confirmation has always been an exceptionally rare occurrence in practice. In consequence, the possibility of acting as a subsidiary prosecutor and representing an already prepared indictment will in reality remain a powerful potentiality for injured parties, which will nevertheless be rarely realised. On the other hand, it should be mentioned in any case that injured parties are not deprived of the possibility to influence the investigation and assist, propose, and even "guide" prosecutors in a certain manner if they should take a passive stance or be on the wrong track since, as we shall see, injured parties are entitled to take part in the investigation to some extent, as well as to point to facts and propose evidence. Still, the following problem remains: if there were an unwilling prosecutor who opted for avoiding criminal prosecution against certain persons, an injured party would not have at their disposal any other recourse than filing an objection with the senior prosecutor – which has been discussed above. When all of the above arguments are taken into account, we are still of the opinion that the solutions from the 2001 CPC should have been kept and the possibility of filing a subsidiary indictment during the investigation should have been preserved even if it were not to be used frequently in practice or if its outcome were rarely to be in favour of injured parties.

2.3 Injured Party's Motion for Criminal Prosecution

As many other national legislations, the Serbian Criminal Code provides that certain criminal offences may be prosecuted only at a motion by an injured party. Those offences are believed to threaten someone's personal interest first

and only then to jeopardise the public interest.⁶⁴ A motion is filed with the competent public prosecutor within three months from the day on which the injured party learns about a criminal offence and a suspect (Article 53, para. 2 of the 2011 CPC). If the injured party files criminal charges (criminal complaint) or restitution claim in criminal proceedings, it shall be deemed that he has thereby also filed a motion for criminal prosecution.⁶⁵ If it should happen that the injured party pass away within the timeframe for filing a motion, his legal successors may succeed him, *i.e.* they are allowed to file the motion.⁶⁶ The injured party may also withdraw his motion, but not later than the conclusion of the main hearing.⁶⁷

The 2001 Serbian CPC used to govern the injured party's right to file the above motion in the same manner (Art. 53 through 56 and Art. 61, para. 6 of the 2001 CPC) as it is presently governed by the *Croatian* CPC (Article 48 through 51). There is no prosecution at the motion by an injured party in *Montenegro*; instead, there is only a private indictment. Given that in Bosnia and Herzegovina all the criminal offences are prosecuted *ex officio*, no prosecution at the motion by an injured party has been provided for.

2.4 Private Indictment

Injured parties may occupy the role of a private prosecutor in criminal proceedings and consequently in an investigation - when they initiate criminal proceedings in connection with offences for which substantive criminal law lays down that they shall be prosecuted by virtue of a private indictment. Private prosecutors are entitled to file and represent a private indictment and they also have rights to which public prosecutors are entitled in criminal proceedings, except for those they exercise in their capacity as public authorities (Article 64

---

64 Under the Serbian Criminal Code, offences in connection with which public prosecutors may undertake prosecution only at a motion by an injured party include as follows: unauthorised disclosure of secret, less serious forms of prevention of printing and distribution of printed material and of broadcasting, prevention of public assembly, rape and sexual intercourse with a helpless person when committed against a spouse, usury, squatting, unlawful occupation of premises, etc. The fact that criminal prosecution has been made contingent on the injured party's motion, which constitutes a departure from the principle of legality, is in line with the recommendations of the Council of Europe concerning the simplification of criminal justice R(87)18 (note no. 18 supra), Chapter I and on the role of public prosecution in the criminal justice system R(2000)19 of 6 October 2000, item 3.

65 Article 53, para. 2 of the 2011 CPC.

66 Article 57 of the 2011 CPC.

67 Article 54 of the 2011 CPC. 2011 CPC

of the 2011 CPC). As any other injured party, a private prosecutor may file a motion and submit evidence in support of his restitution claim as well as propose the imposition of interim measures to secure it and hire a proxy from the ranks of attorneys; provisions on the injured party as a subsidiary prosecutor and on the injured party as a filer of the motion for criminal prosecution which pertain to the succession by legal successors and withdrawal of charges apply accordingly to private prosecutors (Article 67).

In any case, a private indictment is filed within three months from the day on which the injured party learns about a criminal offence and a suspect.⁶⁸ If the injured party has filed criminal charges (criminal complaint) or a motion for criminal prosecution, and it is established in the course of proceedings that the offence in question is prosecuted based on a private indictment, the charges or the motion are to be deemed a timely private indictment if they have been filed before the set time limit.⁶⁹ The manner in which the rights of private prosecutors are provided for by the new Serbian CPC is almost identical to the rights regulated by the previous 2001 CPC (Articles 53 through 60 of thereof) as well as by the laws of Montenegro (Articles 51 through 57 of the Montenegro CPC) and Croatia (Articles 60 through 63 of the Croatian CPC). In BiH, where all criminal offences are prosecuted only *ex officio* and where there is no prosecution at the motion by an injured party there is no private indictment either.

2.4 Injured Party's Rights in Instances of Departure from the Principle of Legality of Criminal Prosecution

2.4.1 *Injured Parties and Prosecutorial Discretion (Principle of Opportunity)*

A particularly critical moment in respect of injured party's interests may arise in instances when prosecutors are allowed to depart from the principle of legality and have the right to decide not to undertake prosecution under the conditions set out by the law. The first instance pertains to the so-called conditionally deferred prosecution (conditional prosecutorial discretion) – or deferral of criminal prosecution if a defendant undertakes to fulfil certain obligations and subsequent dismissal of criminal charges when those obligations have been fulfilled (Article 283, para. 1 and 3 of the 2011 CPC).⁷⁰ As opposed to the previ-

---

⁶⁸ Article 65, para. 2 of the 2011 CPC.

⁶⁹ Article 2011 CPC.

⁷⁰ Public prosecutors may defer criminal prosecution for criminal offences punishable with a fine or a term of imprisonment of up to five years provided a suspect accepts and fulfils one or more of

ous Code, the new Serbian CPC does not require either consent or an opinion from the injured party for the prosecutor to defer criminal prosecution in any case whatsoever. Likewise, under the new CPC injured parties are not entitled to file an objection against prosecutor's final decision to dismiss criminal charges if a suspect complies with the imposed obligation within the set time limit after the prosecutor has deferred criminal prosecution.⁷¹ If the damage sustained by an injured party has not been indemnified through the fulfilment of a condition imposed on a suspect by the prosecutor, the injured party's only recourse is to file for a restitution claim in civil proceedings.⁷²

No consent is sought from injured parties nor are they entitled to file an objection in the second type of prosecutorial discretion – when prosecutors are allowed to dismiss criminal charges for reasons of purposefulness or fairness (the so-called unconditional or pure prosecutorial discretion from Article 284, para. 3 of the 2011 CPC).⁷³ There is not even a duty on the prosecutors' side to notify injured parties of their decision unlike in the previous type of case of the conditional prosecutorial discretion for which the Code still requires from prosecutors to inform injured parties that they have dismissed criminal charges.

The status of injured parties used to be more favourable under the previous 2001 Serbian CPC since it provided that they were allowed to participate

---

the following obligations within a time limit not exceeding one year: to rectify a detrimental consequence of a criminal offence or indemnify the damage caused; to pay a certain amount of money to the benefit of a humanitarian organisation, fund or public institution; to perform community service or humanitarian work; to fulfil maintenance (alimony) obligations that have fallen due; to submit to an alcohol or drug treatment programme; to undergo psycho-social treatment for the purpose of eliminating the cause(s) of violent behaviour; or to fulfil an obligation or observe restrictions imposed by a final court decision. If the suspect fulfils the above obligation(s) within the prescribed time limit, the public prosecutor shall dismiss criminal charges by issuing a decision. Article 283, para. 1 and 3 of the 2011 CPC.

71 Article 283, para. 3 of the 2011 CPC.

72 Commentary to the Serbian CPC, *op. cit.*, p. 653.

73 Certain statutory prerequisites need to be met in this instance as well, but no conditions are imposed on defendants. This type of prosecutorial discretion may be exercised only if several conditions have been met cumulatively: 1) the offence is punishable with a fine or a term of imprisonment of up to three years, 2) a suspect has, as a result of genuine remorse, prevented the occurrence of damage or he has already indemnified the damage in full, and 3) the public prosecutor has found that the imposition of a criminal sanction would not be fair given the circumstances of the case. Article 284, para. 3 of the 2011 CPC. According to some authors, this type of unconditional prosecutorial discretion is the only one that is in the true sense of that word based on the principle of opportunity (prosecutorial discretion) as opposed to the principle of legality (mandatory prosecution) and they subsume the previous type or the so-called conditionally deferred prosecution under the typical case of deferred prosecution which exists in modern legislations. Stanko Bejatović, Drago Radulović, *Zakonik o kivičnom postupku SR Jugoslavije*, Beograd, 2002, s. 160.

in the decision-making process on the application of conditionally deferred prosecution. More precisely, consent from an injured party was sought in cases of two out of six measures that constituted potential requirements for abandonment of criminal prosecution under the 2001 CPC (these two were the payment of a certain amount of money to a humanitarian organisation, foundation, or a public institution and the performance of community service or humanitarian work); only in those two situations did injured parties lose their right to act as subsidiary prosecutors (Article 236, para. 4 and 6 of the 2001 CPC). Nevertheless, an injured party could not arbitrarily refuse to give consent because if the prosecutor found that he was denying consent for unjustified reasons even though he had been fully indemnified for the damage sustained, the prosecutor would apply to the panel to issue a ruling allowing the fulfilment of an obligation related to conditionally deferred prosecution.⁷⁴ The 2001 CPC also provided that prosecutors had a possibility but not a duty to question both the injured party and the suspect when examining possibilities for deferring criminal prosecution prior to the filing of a motion to indict or a motion for conducting an investigation.⁷⁵

The new *Montenegrin CPC* has also kept the same solution as the 2001 Serbian CPC, which existed in the previous Montenegrin CPC as well, according to which consent from injured parties was sought in cases of conditionally deferred prosecution in connection with the imposition of measures of paying a sum of money for humanitarian purposes and of performing humanitarian work (Article 272, para. 4 of the Montenegro CPC), with an additional provision that prosecutors should advise the injured party that he would lose his right to act as a subsidiary prosecutor if a suspect fulfilled his obligations. However, in contrast to the above-mentioned solution from the former 2001 Serbian CPC, the Montenegrin CPC does not provide that prosecutors has a possibility to apply to the judicial panel for an approval that a suspect could fulfil his obligation if an injured party refused to give their consent for unjustifiable reasons. The Montenegrin CPC provides for a possibility which does not exist in any of the other three national jurisdictions; specifically, prior to issuing a decision whereby some of suspect's obligations are established, the state prosecutor may con-

---

⁷⁴ Article 236, para. 5 of the 2001 CPC.

⁷⁵ Article 236, para. 9 of the 2001 CPC. Likewise, the Instructions A no. 246/8 of 28 August 2008 issued by the Republic Prosecutor provided that public prosecutors had a duty to consider exercising either conditional or unconditional discretion after receiving a criminal complaint and to request, among other things, an opinion from injured parties for the purpose of reaching a decision in that regard. Cited according to Goran Ilić, Jasmina Kiurski, "Prosecutorial Discretion and Experiences in its Application so Far" in Ivan Jovanović, Mirosljub Stanisavljević (eds.), op. cit., p. 253.

duct a mediation (victim-witness reconciliation) procedure between the injured party and the suspect.⁷⁶ Such a course of action available to prosecutors is in line with the Recommendation R(99)19 of the Council of Europe concerning mediation in criminal matters, which provides, *inter alia*, for laying down of statutory norms which would form a basis for mediation between the defendant and injured party.⁷⁷ As regards unconditional discretion – dismissal of criminal charges on grounds of fairness (to which conditions identical to those found in the current Serbian CPC apply and no duty to notify the injured party is mentioned therein) – injured parties in Montenegro cannot in any manner challenge such a decision nor has any possibility been made available to them to proceed as subsidiary prosecutors (Article 273 of the MN CPC).

The *Croatian CPC* is once again the code that has given the widest range of rights to injured parties, *i.e.* victims in respect of prosecutorial discretion as well. In Croatia, as opposed to other countries, it is required that state attorneys obtain prior consent from victims or injured parties so that they could resort to conditionally deferred prosecution.⁷⁸ Unlike the new Serbian CPC, which, as mentioned above, only requires that the injured party shall be notified by a decision that criminal charges have been dismissed when a suspect has fulfilled his obligation within a prescribed time limit, both in Croatia and in Montenegro, prosecutors deliver a decision whereby criminal prosecution is abandoned or deferred to injured parties as well, the only difference being that the Croatian law provides that advice on restitution claim to be filed in civil proceedings shall be delivered together with to the said decision.⁷⁹ The 2013 amendments to the Croatian CPC have broadened even more the scope of rights enjoyed by victims and injured parties in the process of exercise of prosecutorial discretion. As opposed to the situation in Serbia and in Montenegro, injured parties are presently granted a right to file an objection (*pritužba* in Croatian, which can also translate as a *complaint*) within eight days from the date of receiving a deci-

---

76 Article 272, para. 4 of the MN CPC.

77 CoE Recommendation No. R (99) 19 concerning mediation in penal matters adopted on 15 September 1999, para. III

78 Article 522, para. 1 or Article 206d, para. 1 of the Croatian CPC following amendments thereto made in 2013. Injured party's role has remained the same even after the amendments, the only difference being that the lawmaker has laid down by the amendments of December 2013 that within the scope of conditionally deferred prosecution prosecutors are allowed to initially defer prosecution and not only dismiss criminal charges or abandon prosecution, which used to be the case before the amendments. Article 522, para. 3 or Article 206d, para. 3 of the Croatian CPC after the amendments.

79 Article 522, para. 3 or Article 206d, para. 3 of the Croatian CPC after the amendments.

sion in cases of the so-called unconditional prosecutorial discretion⁸⁰ – or in other words, after the prosecutor’s decision to dismiss criminal charges or abandon prosecution unconditionally when there are statutory grounds therefor, which are somewhat broader than in Serbia.⁸¹ An immediately superior prosecutor shall decide on the complaint within 30 days and if he should accept it, he shall order the lower-ranking prosecutor to continue working on the case and shall also notify the injured party thereof (on the other hand, if he should uphold the lower-ranking prosecutor’s decision, he shall notify the injured party and advise him that he may bring a civil action for the purpose of realising his restitution claim).⁸² In Croatia, as well as in Serbia (both under the new and former CPCs) and in Montenegro, injured parties lose their right to undertake prosecution as subsidiary prosecutors if suspects comply with their obligations within the prescribed time limit and the prosecutor dismisses criminal charges or abandons prosecution.

As regards *Bosnia and Herzegovina*, the criminal procedure codes which are in force in that country have not legislated the principle of prosecutorial discretion, except for in cases against juveniles in which unconditional discretion may be exercised. Only in such cases are prosecutors allowed to decide not to initiate criminal proceedings for the reason of purposefulness or fairness and injured parties are only entitled to be informed by prosecutors about their decision for which the prosecutor must provide a statement of reasons.⁸³

---

80 Article 206c, para. 2 of the Croatian CPC. Prior to the amendments, injured parties were only sent such a decision, with the usual advice on the possibility of civil action, against which no appeal was allowed (Article 521, para 2 of the Croatian CPC before the amendments).

81 Unconditional prosecutorial discretion is exercised in Croatia in cases of offences punishable with a fine or imprisonment of up to five years, namely if: ”1) it is likely, taking into account the circumstances, that the defendant shall be acquitted in the criminal proceedings; 2) the execution of the punishment or safety measure against the defendant in underway, and the institution of criminal proceedings for another offence has no purpose given the severity and nature of the offence, its motive and the effect of penal sanction or other measure on the perpetrator not to commit any offence in future; 3) the defendant has been extradited or delivered to a foreign country or to the international criminal court so that proceedings for another criminal offence could be conducted; 4) the defendant has been reported for several offences which constitute elements of two or more offences but it is purposeful to sentence him only for one offence, because instituting criminal proceedings for other offences would not have any significant influence on rendering the punishment or other sanctions against the perpetrator.” Article 521, para. 1 of the 2008 Croatian CPC or Article 206c, para. 1 following the 2013 amendments.

82 Article 206c, para. 2 of the Croatian CPC.

83 The principle of prosecutorial discretion may be applied in BiH in proceedings against minors for the reason of purposefulness or fairness in cases of criminal offences that carry the statutory penalty of imprisonment of up to three years or a fine. BiH CPC, Article 352, para. 4. The Code does not specify any kind of time limit before which prosecutors are bound to deliver such notification to injured parties, but considering the principle of urgency adhered to in cases against juveniles, as well as corresponding provisions governing the non-conduct of investigation, it can be concluded that the time limit is three days. H. Sijerčić-čolić, M.Hadžiomerađić, M. Jurčević, D. Kaurinović, M. Simović, *Commentary to the Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo 2005 (hereinafter – Commentary to the BiH CPC)* p. 880.

Serbian lawmakers took as their starting point a belief that the public prosecution service as a state body competent, *inter alia*, for looking after the rights of injured parties would adequately safeguard their interests and that there was no reason why public prosecutors should not be allowed to decide on the issues of prosecutorial discretion freely.⁸⁴ On the other hand, there are those who are of the opinion that prosecutors' decisions to exercise prosecutorial discretion ought to be controlled and that precisely injured parties are those who should keep them under control by means of their objections filed with superior prosecutors in connection with such decisions, as provided for in the majority of national legislations.⁸⁵ Certain information about the practical application of the principle of prosecutorial discretion in Serbia under the 2001 Code has shown that in the majority of cases, injured parties did not refuse consent when it was sought from them under the above-mentioned provision of the Code for the two out of eight measures which could be imposed on defendants as a condition for deferral and subsequent abandonment of criminal prosecution.⁸⁶ Similarly, according to some analyses of Serbian practice, the fact that prosecutors could seek an opinion from injured parties – allowed under the 2001 CPC – and that the latter's opinions were taken into account had increased the frequency with which prosecutorial discretion was exercised prior to the entry into force of the new Code.⁸⁷

At present, there are no international standards that would require states which are not EU members to allow injured parties to participate in or influence this type of conditional discretion exercised by prosecutors. The Council of Europe only recommends (Recommendation R(87)28) that “whenever possible” a complainant should be notified of the authority's decision when some institutions of simplified procedure are applied,⁸⁸ and prosecutorial discretion is certainly one of them. Countries are thereby allowed freedom when regulating this issue in their national laws; still, the Recommendation clearly suggests that in

---

84 Commentary to the Serbian CPC, op. cit., p. 652.

85 Goran Ilić, Jasmina Kiurski, op. cit., p. 253.

86 A study conducted in eleven basic and high prosecutor's offices in Serbia by the Serbian Association of Public Prosecutors and Deputy Prosecutors for the period 1 January 2008 – 30 September 2011 has revealed that injured parties gave consent for deferral of criminal prosecution in 82.17 percent of cases and withheld it in 4.45 percent of cases, whereas information about the existence or absence of injured party's consent for applying that legal institution was not available for 13.36 percent of cases. Published in Stanko Bejatović et al., *Primena načela oportuniteta u praksi – izazovi i preporuke*, Serbian Association of Public Prosecutors and Deputy Prosecutors, Beograd, 2012, pp. 6 and 117.

87 Goran Ilić, Jasmina Kiurski, op.cit., p. 262.

88 CoE Recommendation R(87)18 (see footnote no. 18 supra), para. 10.

the law-making process, countries should be guided by the minimum requirement that injured parties should be notified of prosecutors' decisions (which is, when it comes to Serbia, required only in cases of conditionally deferred prosecution and not in cases of unconditional prosecutorial discretion), except if there are justified reasons for withholding such a notification. As regards EU regulation, the Directive 2012/29 provides that on the one hand victims shall be notified upon their own request of any decision not to undertake or to abandon criminal prosecution.⁸⁹ As we have seen, that is not the case either in Serbia or in Montenegro when prosecutors apply the principle of unconditional discretion. On the other hand, the Directive requires that victims are ensured the right to challenge prosecutors' decisions not to prosecute, but at the same time it makes an exception when it comes to out-of-court settlements with defendants, provided the settlements impose an obligation or a warning.⁹⁰ This is exactly the situation with conditionally deferred prosecution (when a defendant has to fulfil an obligation). However, the fact that there is no agreement with a defendant or an obligation on his part in cases when unconditional prosecutorial discretion is exercised would imply that the above rule laid down by the Directive required that injured parties should have the right to a review of prosecutors' decisions in case of unconditional discretion. As we have seen, this requirement has been complied with in Croatia – an EU member state, through the possibility of filing a complaint, but not in Serbia, Montenegro, or BiH; consequently, those three countries ought to harmonise their codes with the Directive in respect of this issue in the processes of their accession to the EU in the near future.

Aside from the reason of harmonisation with the law of the EU, we believe that it would be favourable from the perspective of criminal procedure policy to implement more than the minimum requirements set out in international recommendations or in the *acquis communautaire* and not to avoid assigning at least some kind of a role to injured parties when the prosecution exercises their discretionary powers. Finally, prosecutorial discretion – both the conditional and the unconditional one – exists not only for the purpose of a more efficient resolution of criminal matters, but also for the reason of justice and fairness; a question therefore arises as to why injured parties, whose interests certainly constitute an element of the totality of justice and fairness attained through criminal proceedings, should not at least be allowed to voice their opinions so that prosecutors would have an opportunity to hear their side and, as a result of that, maybe reach a more correct decision. In view of the above, the

---

89 EU Directive, Article 6, para. 1.

90 Ibidem, para. 45 of the Preamble and Art. 11, para. 5

legislator at least ought to provide that public prosecutors shall have a duty to obtain injured party's opinion before making a decision to defer criminal prosecution or dismiss criminal charges. The 2012 draft version of the amendments to the new Serbian CPC prepared by the then working group of Serbian Ministry of Justice proposed that such a solution should be adopted both in cases of conditional and unconditional prosecutorial discretion.⁹¹ If the opinions of injured parties were obtained, even though there were not binding, their interests would be taken into account and they would be helpful to prosecutors in reaching correct decisions; at the same time, prosecutors would remain the masters of the decision whether or not to prosecute. In addition, a timeframe of eight days or less could be set within which injured parties would have to provide their opinions upon prosecutor's request in order not to risk a delay of the proceedings.

2.4.2. Injured Party and Agreements between Prosecutor and Defendant

In addition to prosecutorial discretion, agreements between public prosecutors and defendants are yet another important procedural tool (a relatively novel one) whereby not only the principle of legality, but also the accusatory principle is departed from. In the first place, this refers to plea agreements. Let us recall that a plea agreement, for which there are no limitations in respect of offences to which it can be applied under the new CPC, may be concluded from the issuance of an order to conduct an investigation (the same as agreements on testifying by defendant) until a defendant pleads to an indictment at the main hearing (whereas agreements on testifying by defendant may be concluded before the conclusion of the main hearing). Given the fact that a criminal matter is resolved on the merits by means of a plea agreement – as opposed to other procedural situations analysed herein – the injured party's interest does not lie in how he can react and possibly achieve the reversal of prosecutor's decision not to undertake prosecution or to discontinue it or to continue prosecution by himself. In such cases, a prosecutor has successfully brought criminal prosecution to its end, namely a judgment rendered by the court, whereas a dilemma arises about the extent in which injured parties should be allowed to influence

---

91 Amended Article 283 and proposed new Article 284a of the Draft Version of Amendments to the Criminal Procedure Code of 16 November 2012 (available in the archive of the website of the Republic of Serbia's Ministry of Justice and Public Administration at <http://arhiva.mpravde.gov.rs/cr/articles/zakonodavna-aktivnost/>). Ultimately, this draft version had not been adopted as amendments to the Code; however, some other future working group with the Ministry of Justice might accept the above-mentioned solution and propose its adoption while continuing to work on some potential amendments to the 2011 CPC.

the final result of such prosecution. For those reasons, such a procedural situation will also be included in the analysis of injured party's position during the investigation.

In contrast to the previous Serbian CPC, injured parties certainly may not propose plea agreements or participate in plea bargaining and their role in the plea bargaining process is limited; however, the lawmaker has taken care that their interests are safeguarded, at least from the perspective of substantive law. As a result, a person entitled to file a restitution claim may do so and if they have not previously filed such a claim, the public prosecutor has a duty to invite them to file it prior to the conclusion of an agreement (Article 313, para. 6 of the 2011 CPC). One of mandatory elements not only of a plea agreement, but also of an agreement on testifying by defendant, is an agreement between a public prosecutor and a defendant on a restitution claim provided it has been filed by the injured party.⁹² A restitution claim is therefore a subject of plea bargain negotiations in connection with the offence with which a defendant is charged and a position taken by the injured party on a submitted restitution claim has an impact on what will be the final prosecutor's and defendant's position on the text of the agreement.⁹³ If such an agreement was not signed, the injured party who has put forward a restitution claim could seek its realisation by taking civil action.

Except for the above-mentioned influence on negotiations on a restitution claim as an element of the plea agreement, which is not considered a decisive one, injured parties may not in any other manner influence, let alone prevent, the conclusion of an agreement between a prosecutor and a defendant.⁹⁴ An injured party is not summoned to a hearing on plea agreement: the law lays down that the only persons to be summoned are the public prosecutor, a defendant and his defence attorney; there is no duty to inform the injured party thereof. Even if the injured party somehow learned about the hearing, he could not attend it despite his interest therein, nor could the public, given that the Code requires that such hearings are held in a closed session (Article 315, para. 3 of the 2011 CPC). A ruling on the plea agreement is not delivered to the injured party, but only to the parties and the defence counsel, which is the most restrictive solution among herein analysed codes.⁹⁵ The ruling on a plea agreement may not be appealed.

---

92 Article 314, para. 1, item 4, or Article 321, para. 1, item 4 of the 2011 CPC.

93 Handbook on Application of Criminal Procedure Code, op. cit., pp. 278-279.

94 Certainly, we do not refer here to any potential influences coming outside the realm of law, through the media or by putting the prosecution under direct pressure – which are not excluded from occurring in real life even though they belong to the domain of speculations – through which certain injured parties with such options available to them could possibly achieve a somehow different and, in their opinion, more fair agreement.

95 Article 319, para. 1 of the 2011 CPC.

The previous 2001 Serbian CPC placed injured parties in a considerably more favourable position in the process in which agreements on the admission of guilt were concluded (as this procedural tool introduced by the 2009 amendments to the 2001 CPC used to be termed). At that time, the court was obligated to establish, *inter alia*, that an agreement on the admission of guilt did not violate any of the injured party's rights in order to be able to grant it (Article 282v, para. 8, item 5 of the 2001 CPC). Both the injured party and his proxy had the right to attend a hearing on plea agreement and the court had to inform them thereof, while the court ruling was served on the injured party and his proxy.⁹⁶ If the court granted the agreement, they could file an appeal to the ruling within eight days, which represents an important right enjoyed by the injured party.⁹⁷ Judgments were served on injured parties even if they were prevented from attending the main hearing for justifiable reasons so as to be able to seek restoration to a prior position.⁹⁸

Much greater importance has been given to the role of an injured party and his rights with regard to the application of plea agreements in *Montenegro* than in the new Serbian CPC. In an identical manner as the 2001 Serbian CPC, the Montenegrin Code recognises the injured party's restitution claim as an element of the agreement reached between a state prosecutor and a defendant and it sets forth that injured parties shall have the right to attend hearings on plea agreement; that the court shall have a duty to make certain that an agreement does not violate the injured party's rights; and finally that the injured party shall be entitled to appeal if the court accepts a plea agreement.⁹⁹ Besides, this Code is the only one among the four codes analysed in this paper which, just as the 2001 Serbian CPC did, limits the application of plea agreements specifically to offences punishable with a term of imprisonment of up to ten years.

At first, when the 2008 CPC was adopted, the new *Croatian* criminal procedure system did not provide for any greater extent of participation or protection of injured parties in the procedure for conclusion of plea agreements and agreements on sentences; in that respect, it was similar to the BiH CPC and surpassed the new Serbian CPC to a certain degree. It provided that a restitution claim, *i.e.* defendant's statement thereon, should form a part of plea agreements and that the state attorney should inform the victim and injured party that a statement was signed whereby an agreement between the prosecutor and the defen-

---

96 Article 282v, para. 5 or para. 11 of the 2001 CPC.

97 Article 282 g, para. 1 and 2 of the 2001 CPC.

98 Article 282d, para. 3 of the 2001 CPC.

99 Article 301, para. 1 and 2, Article 302, para. 5, para. 8, item 4 and para. 10, item 10 of the Montenegro CPC.

dant was concluded; this has not been provided for by the new Serbian CPC.¹⁰⁰ Judgments passed based on concluded agreements could not be contested by an appeal on grounds of decision on the restitution claim.¹⁰¹ However, a quantum leap has been made in giving rights to injured parties and victims by amendments to the Croatian CPC adopted in December 2013. A rule has thus been added to the Croatian Code under which state attorneys must obtain prior consent from victims for concluding agreements in cases of criminal offences against life and limb or against sexual freedom punishable with a term of imprisonment of more than five years (Article 360, para. 6 after the amendments made to the Croatian CPC).¹⁰² In the event a victim has passed away or is unable to give any such consent, the prosecutor must obtain it from some other person who otherwise has the right to continue proceedings after the injured party has deceased.¹⁰³ Such a rule is also unique in that it provides victims with a possibility to impose a “veto” against agreements between prosecutors and defendants in cases of certain criminal offences, namely the most serious ones.

As regards *Bosnia and Herzegovina*, the role of injured parties in the process of plea bargaining and concluding plea agreements has been limited to making a statement before the prosecutor about a restitution claim, which is verified by the court, and then receiving a notification from the court of the final result of the plea bargaining.¹⁰⁴ As in the case of Croatia, this is somewhat more than offered by the new Serbian CPC. Some authors cite that examples have been recorded, admittedly in BiH practice, in which injured parties were included in the process of plea agreement conclusion owing to the duty on the prosecutor’s part to collect information about the restitution claim and the court granted such agreements.¹⁰⁵ Such an example from BiH is an indicator of how practice can sometimes lead to the involvement of injured parties in the conclusion of agreements, or at least some segments of that process.

---

100 Article 360 para. 4, item 5 and para. 5 of the Croatian CPC.

101 Article 364, para.1 of the Croatian CPC.

102 Introduced by Article 178 of the Law on Amendments to the Criminal Procedure Code, 4 December 2013.

103 If a victim has passed away, consent is sought from a spouse or common law partner, from children, parents, adopted children, adoptive parents, or siblings (Article 360, para. 6 in conjunction with Article 55, para. 6 of the Croatian CPC)

104 Article 231, para. 6(e) and 9 of the BiH CPC. According to interpretations by certain authors, an injured party could file an appeal against a decision on a restitution claim and costs of proceedings since that right, which he is otherwise allowed to exercise in regular proceedings, has not been denied by the BiH CPC provisions on either the appeal or plea bargaining. Veljko Ikanović, “Plea Bargaining after Ten Years of Application in Bosnia and Herzegovina“ in Ivan Jovanović, Mirosljub Stanislavljević (eds.), op.cit., p. 201.

105 Ibidem.

Strong criticism has been levelled for the absence of injured party's influence and cooperation in the conclusion of such agreements from the new Serbian CPC.¹⁰⁶ The following has been criticised in particular: the fact that it has not provided that injured parties shall be summoned to the hearing on plea agreement, that they are not allowed to file an appeal against a ruling granting the agreement as well as that judges do not have a duty to verify if such an agreement violated the rights of an injured party.¹⁰⁷ On the other hand, there are those who are of the opinion that injured parties should not have any kind of role in the plea bargaining process considering that their restitution interest has been protected and prosecutors are those who safeguard both the public and private interest to punish perpetrators of criminal offences.¹⁰⁸ There are no international standards concerning the conclusion of such agreements that would require a certain degree of victim's involvement or his right to challenge them.¹⁰⁹

We are of the opinion that the status of injured parties in the process of conclusion of agreements between prosecutors and defendants as governed under the new Serbian CPC should be improved. That Code is the most restrictive one among the four Codes from the region, not only in respect of the notification of injured parties of plea agreements, but also when it comes to the possibilities for influencing the agreements, not to mention that it reduces the role of an injured party only to his restitution claim. The ways of improving it would include providing at least for the injured party's right to be informed of the hearing on plea agreement as well as that injured parties have an opportunity to make a statement on the agreement, and then for the right to be notified that an agreement has been concluded. The 2012 draft version of the amendments to the new Serbian CPC proposed that injured parties and their proxies should be notified of the hearing on plea agreement.¹¹⁰ Another step in the right direction would be if the court examined while making a decision on a plea agreement if it violated the rights enjoyed by an injured party, as used to be provided by the 2001 CPC. Such provisions would not decelerate in any considerable measure

---

106 Momčilo Grubač, "Procesnopravni položaj oštećenog prema novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije", *Temida*, no. 2, Year 15, June 2012, p. 115.

107 Milan Škulić, Goran Ilić, *Reforma u stilu "jedan korak napred, dva koraka nazad"*, Belgrade, 2012, p. 100.

108 Drago Radulović, „Aktuelna pitanja krivičnoprocesnog zakonodavstva Crne Gore – da li nam je potrebna nova reforma”, in *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor 2013, p. 273.

109 Since cases are resolved by a judgment on the merits based on such agreements, the victim's right to seek a review of a decision on abandonment of criminal prosecution referred to in the EU Directive 2012/29 is not applicable here.

110 Amended Article 315, para. 2 of Draft Amendments to the Serbian CPC (see note 91 supra).

the process of plea bargaining and it is quite certain that an injured party could not prevent the conclusion of such agreements (except when the court deems that the rights of the injured party have been substantially violated). On the other hand, a greater degree of protection would be afforded to the interests of injured parties, which is one of the aims of proceedings, and their role would be somewhat of a corrective mechanism ensuring that the application of this procedural tool – which should be used even more often – would not be distorted into prosecutors' mere chasing after statistics on the number of concluded agreements.

2.5. Other Rights of Injured Party in Investigation

2.5.1. Presence During and Participation in Evidentiary Actions

Injured parties are entitled to point out to facts and propose evidence relevant to the subject matter of evidentiary actions; they also have the right to inspect files and examine objects used as evidence, with the exception that they may be denied that right before they are questioned as witnesses (Article 50, para. 1 and 2 of the 2011 CPC). Those same rights are enjoyed by injured parties in *Montenegro*, along with the above-mentioned restriction which is in effect before they are questioned as witnesses (Articles 58 and 281 of the MN CPC). Injured parties in Serbia have the right to attend a crime scene investigation and the questioning of witnesses and expert witnesses in the course of an investigation (Article 300, para 1 and 3 of the 2011 CPC). A public prosecutor has a duty to inform the injured party about the time and venue of the questioning of a witness or an expert witness, but those actions may be undertaken even if the said party fails to appear thereat.¹¹¹ The Code does not require that public prosecutors must notify injured parties of a crime scene investigation.

Injured parties are only informed that a witness or an expert witness will be questioned, whereas a “summons” to attend such actions must be sent to suspects and their defence lawyers. That represents a higher degree of procedural formality and obligation that the authority conducting the proceedings has towards defendants as opposed to injured parties, given that providing timely information to defendants and their involvement in procedural actions are one of the cornerstones of the equality of arms and fairness of proceedings in general. The European Convention on Human Rights does not require that same level of duty towards injured parties. However, prosecutors do not face any consequences if they do not notify the injured party and so it can happen in practice that injured parties are not invited to attend evidentiary actions.

---

¹¹¹ Article 300, para. 3 of the 2011 CPC.

Just as defendants and their defence lawyers, injured parties have the right to propose to a public prosecutor that certain questions are put forward to a suspect, witness, or expert witness for the purpose of clarifying an issue. They are also allowed to directly ask such questions, with an approval from the public prosecutor. Injured parties are allowed to propose that individual pieces of evidence are obtained. Likewise, they are entitled to request that their objections to undertaking certain actions are entered in a record.¹¹² Such rights are also granted to injured parties under the Montenegrin CPC (Article 282 thereof), in which the position of an injured party in the process of undertaking evidentiary actions has been put on an equal footing with other participants therein. They may propose that certain evidentiary actions are undertaken; unlike the Serbian Code, the Montenegrin Code also provides that injured parties may be present during a reconstruction and a search of residence conducted as evidentiary actions in the course of an investigation.¹¹³ Injured parties in *Croatia* have the following rights: to point out the facts and propose evidence; be present at the evidentiary hearing and inspect the case file, whereas state attorneys and the court have a particular duty to advise an injured party of the fact that he has the above rights (Article 47, para. 1 of the Croatian CPC following the 2013 amendments). The rights of injured parties to attend and participate in evidentiary actions, which are regulated in the above manner in Serbia, Montenegro, and Croatia, comply with what has been set by the European Court of Human Rights as standards for the participation of injured parties (murder victims' next of kin) in the investigation, including the asking of questions, as well as to the requirements of the EU Directive 2012/29, specifically that member states are required to ensure that victims may be heard and may offer and submit evidence in criminal proceedings.¹¹⁴ As regards *Bosnia and Herzegovina*, injured parties however do not enjoy almost any rights from the above-cited catalogue which would allow them to participate in an investigation. There are many authors and practitioners who have been continuously putting forward that BiH statutory provisions should be amended in such a manner as to ensure that injured parties may, among other

---

112 Article 300, para. 8 of the 2011 CPC.

113 Articles 281 and 282 of the Montenegro CPC. Both the 2011 Serbian CPC and its predecessor from 2001 provide that injured parties shall be notified and have the right to attend reconstructions when they are undertaken not only during the main hearing, but also away from it (Article 404 of the 2011 CPC and Article 334 of the 2001 CPC).

114 ECtHR, *Ayhan v. Turkey*, *Hugh Jordan v. UK*, *Ogur v. Turkey*, *Edwards v. United Kingdom* (see note 23 supra) and the EU Directive, Article 10.

things, have the right to inspect files, propose certain investigative actions and evidence, question defendants, witnesses, and expert witnesses.¹¹⁵

It would be suitable to mention here some other rights that do not have such a bearing on the procedural status of injured parties, but which are more relevant to treatment and support they may receive in the course of an investigation and in connection therewith. In *Croatia*, injured parties or victims of an offence against sexual freedom have the right to be interviewed by a person of the same sex from the police or a prosecutor's office,¹¹⁶ which partly exceeds the requirements of the EU Directive 2012/29.¹¹⁷ Likewise, even though there is a provision in *Montenegro* granting a right to a female injured party to be interviewed and to have proceedings conducted by a judge of the same sex in cases of the said offences if so allowed by the structure of court staff, some convincing arguments have been put forward by commentators on the Montenegrin Code that a broad interpretation of this provision could be applied in the context of a prosecutorial model of investigation, so that it could entail that such investigations are led by state prosecutors of the same sex.¹¹⁸

2.5.2. Filing of Restitution Claim

In all the four countries in the region injured parties have the right to file a motion for a restitution claim and evidence in support of it as well as to propose that interim measures are taken with the aim of securing such a claim; the only difference is that the 2013 *Croatian* amendments have instituted that both the prosecution and the court shall examine if there is a possibility that a defendant indemnifies the damage caused to the injured party by the commission of a crime.¹¹⁹ Whenever there is a possibility that material gain may be seized, state attorneys in Croatia are obligated to contact an injured party in order to allow them to put forward a restitution claim.¹²⁰ The 2008 amendments to the CPC in

---

115 Dautbegović and Pivić, op. cit., p. 16, Tadija Bubalo, "Novle Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.06.2008", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb)*, vol. 15, 2/2008, p. 1155, Božidarka Dodik, "Prosecutorial Investigation – the Experiences of Bosnia and Herzegovina" in Ana Petrović, Ivan Jovanović (eds.), op. cit, pp.35-36.

116 Article 45, para. 1, items 1 and 2 of the Croatian CPC.

117 Such a possibility is not requested for victims if their statements are taken by a prosecutor or a judge. EU Directive 2012/29, Art. 23, para. 2(d).

118 Article 58, para. 4 of the Montenegrin CPC. Radulović, *Commentary to the Montenegrin CPC*, op. cit., p. 106.

119 Article 50, para. 1, item 1 of the 2011 CPC, Article 58 of the Montenegrin CPC, and Article 47, para. 1, item 2 and para. 2 of the Croatian CPC after the 2013 amendments, Articles 194 and 195 of the BiH CPC.

120 Article 540, para. 4 of the Croatian CPC.

Bosnia and Herzegovina have charged prosecutors since the beginning of the investigation with a duty to start collecting evidence which is according to their assessment relevant to making a decision on the injured party's restitution claim.¹²¹ Even though such a provision is seemingly beneficial to injured parties because a state authority is thereby bound to look after restitution claims when private persons are concerned, there are accounts that such a solution has proven not so good in BiH practice due to the fact that overburdened prosecutors focused on the collection of evidence about offences and their perpetrators have often omitted to discharge the above duty towards injured parties.¹²²

2.5.3. Representation of Injured Party by Proxy

While the *BiH CPC* does not even mention the injured party's proxy, injured parties in Serbia, Montenegro, and Croatia have the right under the current laws to hire a proxy to represent them and in all the three countries they must come from the ranks of attorneys-at-law (a legal intern may act as a substitute for an attorney-at-law before municipal courts in *Croatia*).¹²³ Such a restriction used not to exist under the 2001 Serbian CPC. It is certain that the legislator's intention was to ensure that injured parties can have as competent as possible legal representation, even though injured parties do not have the same procedural rights and roles in the above-mentioned three countries, which is understandable and justifiable for the most part. Still, injured parties should have been allowed a possibility of choosing a proxy who would not be an attorney-at-law by profession as in a number of other countries. Most often the role of an injured party entails the above-described interventions into proceedings and in many cases injured parties will turn to non-governmental organisations, especially to those specialised in human rights or to humanitarian organisations as they used to do when the 2001 CPC was in effect. Such organisations were able to provide free assistance to them by lending their representatives, who were lawyers and often experts in the field of human rights law, but not necessarily attorneys-at-law, to act as injured parties' proxies, whereas now, the fact that they must hire attorneys-at-law will render such assistance more expensive and thus less available to injured parties.

Admittedly, there is a corrective mechanism that can lighten the burden of hiring an attorney-at-law in all of the observed countries with the exception

---

121 Article 197 of the BiH CPC. Commentary to the BiH CPC, op. cit., p. 556.

122 Božidarka Dodik, op. cit., p. 36.

123 Articles 50 and 59 of the 2011 CPC, Article 64, para. 3 of the MN CPC, Article 54 of the Croatian CPC.

of BiH; that mechanism is the injured party's right of an indigent person: in certain situations, a proxy is assigned to an injured party and his services are covered by the state budget if it is in the interest of proceedings or fairness and if the said party cannot cover the costs of proceedings due to their financial situation. The EU Directive 2012/29 requires that it is ensured that victims who participate in proceedings can have access to legal aid, whereas countries are left to provide in their respective laws for conditions and procedural rules under which that right can be exercised; the Directive also lays down that victims shall have the right to reimbursement of expenses incurred as a result of their participation in criminal proceedings in accordance with relevant national regulations.¹²⁴ That is possible both in Serbia and Croatia if an injured party acts as a subsidiary prosecutor (which would mean only at the main hearing in the case of Serbia) in proceedings conducted in connection with an offence punishable with imprisonment of more than five years (Article 59 of the 2011 Serbian CPC, Article 59 of the Croatian CPC). The same conditions applied under the 2001 Serbian CPC¹²⁵ with one exception – the injured party was able to acquire the capacity of a subsidiary prosecutor during an investigation, which was why that rule used to apply to that stage in the proceedings as well. In Serbia, a professional consultant can be appointed *ex officio* under the same conditions (Article 125 of the 2011 CPC). The scope of the right to a proxy free of charge has been widened in *Croatia* in such a manner that it is always recognised to children victims of crime and to victims of sex crimes.¹²⁶ In Croatia, if a victim of crime has suffered a serious mental or physical injury or more serious consequences of a criminal offence, he or she is recognised a right to free professional assistance from an advisor, while a victim of a criminal offence against sexual freedom shall have the right to an interview with a counsellor prior to being questioned.¹²⁷ A following distinction is made in Montenegro: a proxy may be appointed to an injured party even if he is not a subsidiary prosecutor for reasons of fairness and if it is in the interest of criminal proceedings provided they are conducted in connection with an offence that carries a punishment of more than three years in prison, or, if an injured party acts as a prosecutor, in connection with an offence punishable by more than five years of imprisonment.¹²⁸

---

124 EU Directive 2012/29, Articles 13 and 14.

125 Article 66, para. 2 of the 2001 CPC.

126 Articles 44 and 45 of the Croatian CPC after the 2013 amendments.

127 Article 16, para. 3 and 45, para. 1 of the Croatian CPC after the 2013 amendments.

128 Article 64, para. 3 of the Montenegrin CPC.

Concluding Remarks

The position of injured parties in the investigation is regulated in various manners in Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, and Croatia and there is a substantial discrepancy between some of their rights and possibilities for exercising those rights in the investigation. Such variances should not be regarded as a flaw in itself and they are commonly found in comparative law governing this field and also allowed to EU member states under the EU regulations. The greatest number of similar or identical solutions in the reformed codes of criminal procedure of the countries in the region has been kept in respect of the filing of a restitution claim by an injured party as well as – but to a lesser extent and with the exception of BiH – in relation to the injured party’s participation in evidentiary action, representation by a proxy, and filing of a private indictment. That is indicative not only of lawmakers’ different approaches and aims, but in the first place of different schools of thought existing among theorists and practitioners, the foreign ones included, who had decisive influence on the creation of the draft codes in the region. Among the observed countries, it is evident that injured parties are given the greatest range of possibilities by the recently amended CPC of Croatia, which has also introduced the concept of a victim into its procedural code, then by the Montenegrin Code, substantially less by the new Serbian CPC, whereas the most limited range of possibilities is provided in Bosnia and Herzegovina.¹²⁹ In BiH, which was the first country to adopt the prosecutorial model of investigation, injured parties are solely secondary participants in criminal proceedings (among other things, owing to the fact that all offences are prosecuted *ex officio*) and they are only entitled to file an objection against the prosecution’s decision not to conduct an investigation; their procedural position has been virtually reduced to putting forward and realising restitution claims and as such, it has been met with criticism in BiH, including proposals that injured parties should be granted more rights.¹³⁰

---

129 Even a mere linguistic analysis and summary of the number of times the words “injured party”, or “injured party” and “victim”, are used in the four national criminal procedure codes could lead to the same conclusion and “ranking” of the countries. As a result, those words are most frequently used in the Croatian CPC (the word injured party appears 227 times and the word victim 47 times), then comes the Montenegrin CPC (injured party – 250 times), followed by the Serbian one (203 references to the injured party in the new 2001 CPC and 233 in the previous one), and finally by the BiH CPC (76 times).

130 It is emphasised that in respect of regulations governing the position of injured parties BiH is ranked among the countries such as the United Kingdom, which have consistently excluded victims from criminal proceedings or relegated them to a marginal status (see Dautbegović and Pivić, *op. cit.*, p. 12).

As regards Serbia, the new 2011 CPC has deprived injured parties of a number of rights and possibilities they used to have under the previous 2001 CPC (which had been otherwise exposed, during its application, to criticism for not giving victims an adequate and sufficiently active role). It could therefore be said that the procedural position of injured parties has been made even more secondary and worse in that regard by the current CPC when compared to the previous one. In Serbia, the capacity of a subsidiary prosecutor may now be acquired only after the confirmation of an indictment; injured parties cannot participate in a decision-making process on the application of conditionally deferred prosecution nor are they even notified in cases of the exercise of unconditional prosecutorial discretion; their position in the process of plea bargaining has been provided for in the most restrictive manner in the region, and proxies who represent injured parties must be attorneys-at-law – to mention some of the most important restrictions of rights that have been singled out in this paper. What has been new in the Serbian system is the introduction of an objection by the injured party similar to the one in BiH as a replacement for the subsidiary indictment during the investigation; it is the only procedural recourse before the confirmation of an indictment whereby injured parties may defend their interest that criminal prosecution is undertaken. Aside from objecting to individual solutions concerning the rights of injured parties, general criticism has been levelled over the fact that the interests and rights of injured parties have been even more relegated to a marginal status by the new Serbian CPC.¹³¹ On the other hand, some authors hold that injured parties have been given a more prominent role in criminal proceedings in Serbia.¹³² There are also those who are of the opinion that the rights of injured parties have been restricted in comparison to the previous CPC as a logical result of implementing a new model of investigation that is no longer controlled by the court and may not depend on “private justice”.¹³³ A partial justification for such rights and role of the injured party may indeed be found in the new conception of prosecutorial investigation and increased burden and level of responsibility on the part of the prosecution, but it is nevertheless obvious from the examples of Montenegro and Croatia that the concept of pros-

---

131 Tatjana Lukić, „Uticaj međunarodnih pravnih standarda na oblikovanje pripremnog stadijuma krivičnog postupka“, *Annals of the Belgrade Faculty of Law*, Year LIX, 2/2011, p. 161, Goran Ilić, ”Position of the Public Prosecutor According to the New Serbian Criminal Procedure Code“ op. cit., pp. 65-66, Ivana Simović-Hiber, op. cit., pp. 235-253.

132 Goran P. Ilić, „O položaju oštećenog u krivičnom postupku“, op. cit., pp. 153-154.

133 They maintain that if injured parties had a more active role in such proceedings, the law would be at risk of being transformed from the corrective mechanism into the retaliatory one. *Commentary to the Serbian CPC*, op. cit., p. 201.

ecutorial investigation can be implemented while keeping or even extending the scope of certain rights enjoyed by injured parties. Still, it ought to be said that those who object to the position of injured parties under the new Serbian CPC do underline that they still have a better procedural position than injured parties in many countries in which they can be nothing more than witnesses and have no active role in the proceedings.¹³⁴

The rights of injured parties to attend and participate in evidentiary actions are regulated in Serbia, Montenegro, and Croatia in accordance with the jurisprudence of the European Court of Human Rights, Council of Europe recommendations and EU regulations and the same can be said about the duty imposed on the authority that conducts the proceedings to notify the injured party of their course and decisions made. The ECtHR, the recommendations as well as the EU Directive insist in particular on adequate and timely notification of injured parties which is why the discharge of that duty by prosecutors, for whose neglect there are no procedural sanctions under the national law, will be among key parameters for assessing the exercise of rights of injured parties in light of the international standards.

There are a number of international recommendations which advise that injured parties should have the right to a review of decisions to abandon criminal prosecution, although, for the time being, there are no binding international rules in that respect other than those that will be awaiting the countries in the region on their way to the EU. In concrete terms, that would specifically refer to the injured party's right to put forward some kind of an objection against prosecutor's decision not to resort to criminal prosecution on grounds of unconditional discretion, in keeping with the EU Directive 2012/29 – which has been laid down in an adequate manner only by Croatia, an EU member state, whereas the other countries have yet to complete that task.

The majority of other *de lege ferenda* suggestions aimed at improving the position of injured parties in the investigation - especially under the Serbian CPC - would be based on the reasons of criminal and criminal procedure policies. The interest of injured parties should be taken into account more, but it certainly should not be the *ultima ratio* of providing for their position in criminal proceedings; personal - and certainly legitimate - restorative and retributive interests of an injured party in respect of a specific criminal event should be considered against the public interest (which includes, among other things, the efficiency of proceedings, special and general prevention, society's restorative policy) which need not be taken into account by the injured party, as well as in the

---

¹³⁴ Momčilo Grubač, *op. cit.*, p. 117.

light of a need for preserving the position of the prosecutor as the person in charge of the investigation. On the other hand, the public prosecutor as a state authority should not be the only one vested with the duty of taking care of the interests of injured parties which would then discharge it only to the extent in which an injured party can be of help to him in his investigation; instead, the voice of the injured party should be heard and its relevance ought to be ensured, which would contribute to a desirable increase in the restorative level of criminal proceedings. Therefore, making some amendments to the new Serbian CPC concerning the injured party should be taken into consideration. They would include as follows: bringing back the possibility of filing a subsidiary indictment during the investigation; public prosecutor's duty to obtain an opinion from the injured party in cases of exercise of prosecutorial discretion; injured party's right to be informed of the hearing on a plea agreement, to declare his opinion about the plea agreement, and to be informed of its conclusion, as well as that the court while deliberating on the plea agreement shall have a duty to examine whether or not the agreement violates any of the injured party's rights. Finally, injured parties should also be allowed a possibility to choose a proxy who is not an attorney-at-law by profession if they wish so.

Prof. dr Nataša MRVIĆ-PETROVIĆ
Institut za uporedno pravo,
Beograd

Pregledni članak
UDK: 343.11/.12
Primljeno: 15. juna 2014. god.

ZAŠTITA OŠTEĆENOG U PREKRŠAJNOM POSTUPKU

U radu se analiziraju nova rešenja Zakona o prekršajima usvojenog 25. jula 2013. godine koji je počeo da se primenjuje od 1. marta 2014. godine u pogledu položaja oštećenog i mogućnosti zaštite njegove lične bezbednosti određivanjem procesne mere zabrane pristupa okrivljenog oštećenom. Autor ukazuje na nedostatke zakonskih rešenja (posebno procesne razrade u vezi određivanja mere) i na pravnu prazninu u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija koja onemogućava izvršenje procesne zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom.

Ključne reči: Srbija, prekršaji, oštećeni, zabrana pristupa, procesne mere.

1. Uvod

Novi Zakon o prekršajima¹ počeo je da se primenjuje od 1. marta 2014. godine. Rad na izradi ovog Zakona započeo je u vidu pripremanja izmena ranijeg Zakona iz 2005. godine, a okončao se predlogom novog Zakona koji je baziran na sistematici i nekim rešenjima tog ranijeg Zakona, uz značajnu doradu i usaglašavanje sa Krivičnim zakonikom i Zakonikom o krivičnom postupku.

---

¹ „Službeni glasnik RS“, br. 65/13.

Jedna od značajnih novina u Zakonu o prekršajima tiče se mogućnosti izricanja zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom (a takođe i nekom objektu ili mestu izvršenja prekršaja) u toku prekršajnog postupka. Reč je o rešenju koje je koncipirano na predlog sudske prakse, sa ciljem da se pruži dodatna zaštita oštećenom u slučaju kada je žrtva izvršenja prekršaja sa elementom nasilja (pre svega u porodici). Praktični značaj obezbeđenja te zaštite proizilazi iz činjenice da prekršajna reakcija predstavlja prvi vid blagovremene državne reakcije na nasilje². Ako je delotvorna, to bi značilo da je njome moguće ciklus nasilja ne samo privremeno prekinuti, nego i njegov dalji razvoj potpuno onemogućiti. Zbog toga je bilo važno razmotriti koje su novine koje Zakon o prekršajima (dalje ZP) predviđa u pogledu položaja oštećenog u prekršajnom postupku, imajući u vidu posebno značaj uvedene procesne mere zabrane pristupa oštećenom u toku tog postupka.

2. Položaj oštećenog u prekršajnom postupku

Pojam oštećenog je određen u članu 126. st. 1. ZP. Kao što je to bio slučaj i u ranijim zakonima, oštećeni je određen posredno, na osnovu činjenice da je neko njegovo lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo prekršajem. Zakonska definicija očigledno podrazumeva samo ono lice koje je neposredna žrtva prekršaja. Da je izvršenjem prekršaja povređeno ili ugroženo nečije pravo, biće od značaja utvrditi kako bi to lice moglo steći aktivnu procesnu legitimaciju u svojstvu oštećenog ili mogućnost da koristi druga procesna prava koja su takođe predviđena u članu 126. Oštećeni u prekršajnom postupku može biti kako fizičko, tako i pravno lice, a svoja prava može ostvarivati samostalno (od navršanih šesnaest godina, kada je u pitanju fizičko lice), preko zakonskog zastupnika (ako nema poslovnu sposobnost) ili preko punomoćnika.

Oštećeni ima dvostruku ulogu u prekršajnom postupku:

1. da vrši funkciju optužbe (u svojstvu ovlašćenog tužioca podnošenjem zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, a kasnije, u svojstvu podnosioca zahteva, da koristi prava žalbe na rešenje o odbacivanju tog zahteva, odnosno na presudu – prema čl. 184. i čl. 259. st. 1) i
2. da ostvaruje funkciju uzgrednog tužioca sa privatnim zahtevom na naknadu štete (u postupku po imovinskopravnom zahtevu, kada raspolaže pravom na žalbu protiv odluke suda o tom zahtevu – po čl. 151. st. 4).

---

2 Mrvić-Petrović, N., Sprečavanje nasilja izricanjem mere zabrane okrivljenom da pristupi oštećenom u prekršajnom postupku, u: Kolarić, D., (ur.), Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije, Kriminističko-policijska akademija, Beograd, 2014, tom I, str. 97.

Prema tome, procesni položaj oštećenog u prekršajnom postupku zavisi od toga da li je prekršajni postupak pokrenut na osnovu njegovog zahteva ili na zahtev ovlašćenog državnog organa. Ako je oštećeni jedini ovlašćeni podnositelj zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, može koristiti sva prava koja mu pripadaju po tom osnovu (izuzev onih koje bi podnositelj imao kao državni organ). Oštećeni istovremeno može da ostvaruje i imovinskopравни zahtev. Međutim, ako je prekršajni postupak pokrenut za zahtev državnog organa kao ovlašćenog podnosioca, procesni položaj oštećenog se svodi na sporednog umešača na strani optužbe (tzv. supsidijarni tužilac) sa pravom da kao privatna stranka podnosi dokaze, stavlja predloge i ističe imovinskopравни zahtev za naknadu štete ili povraćaj stvari. U tom slučaju, nema pravo žalbe na presudu, osim u pogledu odluke o troškovima.

Osim ovih procesnih uloga, oštećeni može u prekršajnom postupku da učestvuje i u funkciji svedoka. Što se tiče prava na imovinskopравни zahtev, pored oštećenog, pravo da ga podnesu u prekršajnom postupku imaju i sva druga lica ovlašćena da takav zahtev ostvaruju u parnici (čl. 150).

Dosadašnji razvoj prekršajnog postupka koji je pokretan po službenoj dužnosti i za koji su bili nadležni organi uprave ostavio je traga i na strukturu sadašnjeg prekršajnog postupka u kome oštećeni zadržava podređen položaj jer i dalje prioritet ima javni zahtev za pokretanje prekršajnog postupka koji su ovlašćeni da podnesu javni tužilac ili drugi nadležni državni organi. Oštećeni se tada, sa svojim zahtevom, „povlači“ u procesnu ulogu sporednog umešača s tim što raspolaže i pravom na podnošenje imovinskopavnog zahteva. Tako, kao i svaki drugi tzv. supsidijarni tužilac, oštećeni na osnovu člana 126. st. 3. tačka 1) ima pravo da samostalno podnosi i zastupa zahtev za pokretanje prekršajnog postupka tek kada javni tužilac ili drugi ovlašćeni državni organ to ne učine ili pošto od svog zahteva odustanu. Pretpostavka korišćenja tog prava jeste da oštećeni bude pisanim putem obavešten o tome da li je nadležni organ podneo zahtev za pokretanje prekršajnog postupka i da li je od tog zahteva eventualno odustao. Zbog toga su od posebnog značaja odredbe iz člana 128. st. 2. (nadležni organ je dužan da pisanim putem obavesti oštećenog da je podneo zahtev za pokretanje prekršajnog postupka) i iz čl. 127. po kojima je javni tužilac dužan da u roku od osam dana od dana odustajanja od zahteva za pokretanje prekršajnog postupka obavesti oštećenog da bi mogao nastaviti postupak, s tim što se u slučaju kada je oštećeni već podneo zahtev za pokretanje postupka, taj postupak nastavlja po zahtevu oštećenog. U praksi, međutim, javni tužilac po pravilu ne preuzima svoju procesnu ulogu, iako bi to bilo od velikog značaja da bi se izbegla moguća povreda načela *ne bis in idem* kada se prekršajni postupak vodi povodom prekršaja

koji ima slična obeležja kao i određeno krivično delo.³ Sa druge strane, u slučaju kada se postupak vodi po zahtevu nadležnog državnog organa, a oštećeni nije podneo svoj zahtev, dešava se da oštećeni, čak i kada je sam podneo prekršajnu prijavu i potom učestvovao u postupku kao svedok, ne bude obavešten o ishodu prekršajnog postupka (jer nije stranka u postupku). S obzirom na to da se u skladu sa načelom dokazivanja (čl. 89) prekršajni postupak nastoji transformisati u sudski postupak u kome prekršajni sud ima ulogu nepristrasnog trećeg koji sudi u sporu između dve ravnopravne stranke (državnog organa ili oštećenog, sa jedne i okrivljenog, sa druge strane), a u skladu sa međunarodnim standardima koji se nameću u pogledu zaštite žrtava krivičnih dela, trebalo bi očekivati da će *de lege ferenda* ZP više pažnje posvetiti regulisanju procesnog položaja oštećenog⁴.

Pravni položaj oštećenog u prekršajnom postupku sada je ojačan utoliko što je u članu 126. st. 3. tačka 4) predviđeno da može tražiti izricanje mere zabrane pristupa okrivljenog oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja. Reč je o meri koju sud može odrediti na zahtev oštećenog u toku prekršajnog postupka. *Ratio legis* je da se izricanjem jedne takve procesne mere spreči da okrivljeni tokom prekršajnog postupka nastavi da vrši ili ponovi prekršaj kojim ugrožava oštećenog.

Meru je opravdano primeniti ako iz vrste prekršaja i okolnosti pod kojima je učinjen proizilazi da se oštećeni opravdano može smatrati ugroženim ponajmanje okrivljenog (na primer, u slučajevima nasilja u porodici ili drugih prekršaja protiv javnog reda i mira). U čl. 126. stavu 5. je predviđeno samo da mera može trajati dok traju razlozi za njeno izricanje, a najduže do pravnosnažnog okončanja postupka. Zakonom nisu opredeljeni posebni uslovi i način na koji bi oštećeni podneo svoj zahtev, pa bi u tom smislu bilo opravdano primeniti analogiju sa članom 61. st. 2. u kome je predviđeno da zaštitnu meru pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja sud izriče na pismeni predlog podnosioca zahteva za pokretanje prekršajnog postupka ili na usmeni zahtev oštećenog istaknut pri saslušanju u prekršajnom postupku. Međutim, procesna mera zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja razlikuje se od istoimene zaštitne mere predviđene u članu 61. po tome što se ta zaštitna mera izriče posteriorno, uz odluku o kazni ili

---

3 Vidi: Mrvić-Petrović, N., Poštovanje načela ne bis in idem pri suđenju za slične prekršaje i krivična dela, NBP – žurnal za kriminalistiku i pravo, 2014, XIX, br. 2, str. 27-40.

4 Vidi: Mrvić-Petrović, N., Prilagodavanje krivičnog zakonodavstva Republike Srbije evropskim standardima zaštite prava žrtava krivičnih dela, u: L. Kron, A. Jugović (ur.), Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013, str. 81-92.

opomeni. Ti uslovi moraju postojati u vreme izricanje odluke o sankciji i protezati se za ubuduće. Za razliku od toga, procesna mera se primenjuje samo za period trajanja prekršajnog postupka do njegove pravosnažnosti (u svrhe brze zaštite oštećenog). Prema tome, mora se utvrditi da opasnost po ličnu bezbednost oštećenog, koja je došla do izražaja već prilikom izvršenja prekršaja postoji i u vreme pokretanja prekršajnog postupka. Po prirodi stvari, oštećeni bi morao dokazati svoje tvrdnje da učinilac u datim okolnostima može ponoviti prekršaj ili nastaviti da ugrožava oštećenog.

Procesna mera zabrane pristupa je predviđena u okviru člana koji nosi naslov „oštećeni“ (čl. 126) u vidu posebnog prava oštećenog da sudu predoči dokaze na osnovu kojih će sud odlučiti o određivanju te mere prema okrivljenom u toku trajanja postupka. Iz te činjenice proizilazi da je procesna mera uvedena isključivo u svrhe zaštite lične bezbednosti oštećenog. Uzgredno je njome moguće sprečiti i tzv. koluzionu opasnost (uticanje okrivljenog na kasnije izjave oštećenog kao svedoka), ali to nije *ratio legis* njenog propisivanja. Zbog toga je procesna mera zabrane prilaza oštećenom, objektu ili mestu izvršenja prekršaja samostalne prirode i po svrsi se jasno razlikuje od slične mere zabrane prilazanja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem koja se određuje u krivičnom postupku, a odnosi na širi krug lica (a ne samo na oštećenog), pa je zato podobna da bude supstitucija pritvoru⁵. U prekršajnosudskoj praksi ustanova zadržavanja (a to je mera po funkciji slična pritvoru) ima vrlo malu primenu, pa je i to jedan od razloga što u ZP procesna mera zabrane prilaza oštećenom nije predviđena kao supstitucija zadržavanju, nego u svrhe zaštite lične bezbednosti oštećenog.

Opasnost po oštećenog treba razumeti kao ugroženost njegovog života, telesnog integriteta, slobode ili sigurnosti. Činjenica da je osuđeni prethodno izvršio prekršaj prema oštećenom i vrsta tog prekršaja osnov su za procenu postojanja ugroženosti, tj. opasnosti po dobra oštećenog, a motivi izvršenja i okolnosti pod kojima je izvršen delikt (a naročito odnos učinioca i žrtve) opredeljuju zaključak suda da bi trebalo preventivno reagovati, izricanjem procesne mere zabrane pristupa okrivljenog oštećenom. Osećaj ugroženosti kod oštećenog mogu izazvati pretnje, praćenje, posmatranje, dosađivanje posetama, telefonskim pozivima, elektronskom poštom i slični načini uznemiravanja. Za izricanje zabrane nije dovoljno da je postojao samo subjektivni osećaj ugroženosti kod oštećenog, nego je potrebno da se objektivno utvrdi postojanje opasnosti po oštećenog koja traje i ubuduće. Dokazi o takvoj opasnosti po oštećenog mogu

---

5 Bejatović, S., Škulić, M., Ilić, G., (ur.), Priručnik za primenu Zakonika o krivičnom postupku, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2013, str. 157-158.

biti sadržani u iskazima oštećenog, svedoka, lekarskom uverenju ili drugoj medicinskoj dokumentaciji, pismima, elektronskoj pošti i sličnim izvorima. S obzirom na to da se na izricanje procesne mere zabrane pristupa oštećenom mogu shodno primeniti odredbe koje regulišu izricanje zaštitne mere u sklopu odluke o sankciji (čl. 61), bilo bi dovoljno da oštećeni usmeno podnese zahtev sudu pri svom saslušanju u prekršajnom postupku, ako to nije predložio već u sklopu vlastitog zahteva za pokretanje prekršajnog postupka prema okrivljenom.

Na rešenje kojim se izriče privremena zabrana pristupa dozvoljena je žalba u roku od tri dana od dana dostavljanja, koja ne odlaže izvršenje rešenja (stav 5). Što se tiče sadržine tog procesnog rešenja, shodno bi bila primenjiva odredba iz člana 61. st. 3. po kojoj odluka suda kojom je izrečena zabrana pristupa mora da sadrži: vremenski period u kom se izvršava (s tim što se naznačava da se odnosi na period do pravosnažnosti odluke), podatke o licima kojima učinilac ne sme pristupati, naznačenje objekata kojima ne sme pristupiti i u koje vreme, mesta ili lokacija u okviru kojih se učiniocu zabranjuje pristup.

3. Nedostatci zakonskog rešenja

Treba pozdraviti nastojanje da se učini efikasnijom zaštita prava i interesa oštećenog uvođenjem zakonske mogućnosti da sud okrivljenom izrekne procesnu meru zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja koja bi mogla trajati sve do pravosnažnog okončanja postupka (ako ranije ne prestanu razlozi za njeno izricanje). Takvom odredbom trebalo bi omogućiti što brže izricanje zabrane pristupa, koja se po efikasno sprovedenom prekršajnom postupku može nastaviti u vidu zabrane iz člana 61. (pod uslovom da je okrivljeni osuđen za prekršaj i da opasnost od ponavljanja prekršaja postoji još u vreme izricanja mere, a trajeće i ubuduće).

Iako će sudska praksa prevazići izvesne nedostatke zakona, ipak se čini da bi bilo neophodno razrešiti izvesne nedoumice. Najpre, trebalo bi novim odredbama potpunije regulisati uslove pod kojima se zabrana izriče, što uključuje i način na koji se utvrđuje prestanak razloga za izricanje mere. Kako se vidi, zakonodavac je za sada propisao samo trajanje mere, vrstu sudske odluke (rešenje) kojom se procesna zabrana izriče i pravo okrivljenog na žalbu kojom mu se izriče zabrana pristupa.

Sadržina procesne mere zabrane prilaza oštećenom nije potpunije regulisana. U nedostatku detaljnijih odredbi, shodno se moraju primeniti odredbe koje se odnose na istoimenu zaštitnu meru koja se izriče kao sankcija uz kaznu ili opomenu. Iz sadržine odredbi kojima je uređena zabrana pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja (čl. 61) koja se izriče u sklopu odluke o

sankciji, uočljivo je da su zadržana ranija rešenja, kada je zakonodavac prilikom donošenja ZP iz 2005. uvođenjem ove mere nastojao da pruži zaštitu žrtvama nasilja. To je tada bila jedina mera pa zato ne čudi da su u članu 61. zadržane „pomešane“ procesne i materijalnopravne odredbe, tako što su u stavu 1. predviđeni uslovi pod kojima se zabrana izriče, dok je u stavu 2. istog člana propisano da se zaštitna mera izriče na pismeni predlog podnosioca zahteva za pokretanje prekršajnog postupka ili na usmeni zahtev oštećenog istaknut pri saslušanju u prekršajnom postupku (što bi u suštini više odgovaralo procesnoj meri zabrane pristupa, jer se zaštitna mera iz čl. 61. određuje pod zakonskim uslovima u sklopu odluke suda o sankciji). U stavu 3. je navedeno šta mora biti sadržina sudske odluke kojom određuje takvu zabranu. Shodna primena člana 61. na procesnu zaštitnu meru zabrane prilaska oštećenom, objektu ili mestu izvršenja prekršaja izaziva određene teškoće. Recimo, postavlja se pitanje na koji način rešiti koliziju javnog i privatnog interesa ako državni organ kao ovlašćeni podnosilac zahteva za pokretanje prekršajnog postupka istakne zahtev za određivanjem procesne mere zabrane pristupa oštećenom, a oštećeni se sa time ne saglašava. U praksi će sigurno oštećeni u vreme intervencije državnih organa na mestu izvršenja prekršaja ili kada sam podnosi prekršajnu prijavu protiv okrivljenog biti saglasan sa predlogom ovlašćenog državnog organa da okrivljenom bude izrečena zabrana prilaska. Na taj način štiti se lična bezbednost oštećenog, a istovremeno oštećeni izbegava da bude formalno istaknut kao onaj ko traži da se okrivljenom zabrani prilazak (što može da podrazumeva i zahtev za njegovim iseljenjem iz zajedničkog domaćinstva). Međutim, u slučajevima nasilja u porodici česte su situacije da oštećeni naknadno u toku postupka odbija da svedoči ili menja svoj iskaz u korist okrivljenog, pa se zato može očekivati da svojim postupcima kasnije opstruira okrivljenom izrečenu zabranu prilaska. Problem se neće postaviti u situaciji kada oštećeni ubrzo zatraži da se prekine izvršenje zabrane okrivljenom, zato što su prestali razlozi zbog koje je izrečena. Međutim, kada faktički dopušta okrivljenom da mu prilazi ili da ostane u zajedničkom stanu, otvara se pitanje pravičnosti procene da i u takvim situacijama okrivljeni krši zabranu koja mu je izrečena (što može biti predviđeno kao poseban prekršaj). Zbog toga bi trebalo uvek insistirati na tome da inicijalni predlog mora poteći od oštećenog ili, u njegovo ime, predstavnika organizacije koja se stara o zaštiti prava žrtava nasilja (u porodici), a da formalno može biti podnet u pisanoj formi (u prekršajnoj prijavi, zahtevu za pokretanje prekršajnog postupka) i, kad je u pitanju oštećeni, usmeno istaknut prilikom njegovog saslušanja. Osim toga, izmenama ZP trebalo bi u potpunosti razdvojiti dve mere (procesnog i materijalnog karaktera), precizirati uslove za njihovo izricanje i sadržinu. Jer, te zabrane se razlikuju po svojoj prirodi, a na sličan

način podrazumevaju ograničenje slobode kretanja okrivljenog i zadiru i u neka druga njegova osnovna prava (pravo na uživanje imovine, na primer, ako se sprečava boravak u zajedničkom stanu). O tome se naročito mora voditi računa kada je reč o određivanju procesne mere zabrane pristupa oštećenom, objektu ili mestu izvršenja prekršaja, jer se u osnovnim pravima ograničava osoba zaštićena prezumpcijom nevinosti. ZP, na primer, dozvoljava primenu zaštitnih mera prema maloletnim učiniocima prekršaja, pri čemu ne isključuje ni mogućnost određivanja procesne zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom, objektu ili mestu izvršenja prekršaja. ZP bi morao da ponudi makar okvirno rešenje šta učiniti sa maloletnikom koji je okrivljen za nasilje u vlastitoj porodici: zaštitna mera (pa i procesna) očigledno bi mogla da se izvrši samo njegovim smeštajem kod drugog roditelja (ako su razvedeni), kod druge rodbine ili u drugoj porodici. U svakom od tih slučajeva neophodno bi bilo mišljenje, pa i organizaciona podrška organa starateljstva (centra za socijalni rad) u pogledu izvršenja.

Sa stanovišta efikasne zaštite žrtava nasilja može se staviti primedba da zaštita oštećenog izostaje za onaj period koji protiče od izvršenja prekršaja do pokretanja prekršajnog postupka. U tom periodu bi bilo značajno obezbediti delotvornu aktivnost centara za socijalni rad, policije i sudova koji obezbeđuju porodičnopravnu zaštitu žrtava nasilja. Ali, moralo bi se više računati o međusobnoj usaglašenosti aktivnosti koje ti organi preduzimaju svaki u okviru svoje nadležnosti.

Najveći problem u pogledu zaštite oštećenog ne odnosi se na odredbe ZP, nego na nedostatke Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (dalje ZIKS)⁶.

Da bi se omogućilo izvršenje izrečene zabrane iz člana 61 (a shodno bi valjalo primeniti i na procesnu meru u smislu čl. 126. st. 2. i 3, sud je u obavezi, prema čl. 61. st. 6. da obavesti oštećenog, policiju i organ starateljstva. Očigledno, organ starateljstva i policija se obaveštavaju kao državni organi za koje se pretpostavlja da bi mogli biti uključeni u nadzor nad izvršenjem mera zabrane prilaska oštećenom. U pogledu izvršenja te mere ZP u članu 310. upućuje na primenu ZIKS-a. Problem je što ni u ranijim zakonima u kojima je regulisano izvršenje krivičnih sankcija, pa tako ni u sada važećem ZIKS-u nema ni jedne odredbe koja bi se odnosila na izvršenje zaštitne mere zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja, iako ta zaštitna mera u prekršajnom zakonodavstvu postoji od 2005. godine. Štaviše, u delu ZIKS-a u kome se propisuje izvršenje mera bezbednosti izrečenih za krivična dela (a te odredbe se shodno primenjuju i na zaštitne mere izrečene za prekršaje) postoji pravna praznina u pogledu regulisanja načina izvršenja mere bezbednosti iz čl.

---

6 „Službeni glasnik RS“, br. 55/2014.

89a KZ (zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim) koja ima sličnu sadržinu kao zaštitna mera zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja koja se izriče u prekršajnom postupku. Kako su i mere pravne zaštite u slučajevima nasilja u porodici predviđene u članu 198. Porodičnog zakona⁷ praktično neizvršive, jer se ne zna ko je zadužen za njihovo izvršenje⁸, onda ostaje utisak da je zakonodavac u ZP ispoljio samo puku želju da poboljša zaštitu oštećenog, ne vodeći računa o realnim mogućnostima da se to i dogodi.

Čak i da ZIKS reguliše način na koji se kontroliše poštovanje zabrane pristupa oštećenom postojao bi problem, ako zakonodavac ne predvidi na koji bi se način rešio problem moguće kumulacije izrečenih zabrana izrečenih jednom licu povodom istog slučaja kada se zbog povremene porodičnih odnosa praćenih nasiljem aktivira i porodičnopravna zaštita, kao i prekršajna (ali i krivična) državna reakcija. Ispoljavajući neshvatljivi nemar za izvršenje značajne mere zabrane pristupa, zakonodavac kao da olako prelazi preko preteće mogućnosti ugrožavanja ljudskih prava okrivljenog time što nije „razmrsio“ složeno pitanje moguće kumulacije zabrana prilaska i kontakta sa oštećenim – određenih istom licu povodom istog činjeničnog stanja po različitim zakonskim osnovama. U takvoj situaciji bi bilo neophodno jasno odrediti koje mere imaju prioritet pri izvršenju. To se pre svega odnosi na zaštitnu meru koja se izriče po ZP i na sličnu meru bezbednosti, jer je u članu 198. st. 2. Porodičnog zakona predviđeno da će se pritvor ili drugo lišenje slobode koje bude određeno u krivičnom ili prekršajnom postupku uračunati u trajanje mera zaštite od nasilja u porodici koje se izriču prema odredbama tog zakona. U očekivanju da se otkloni pravna praznina u ZIKS-u opravdano je založiti se da se izmenama ZP upotpuni zaštita oštećenog u pogledu procesne mere zabrane pristupa, koja bi mogla da bude naročito korisna kao tzv. mera opreza kojom se učinilac u nekom periodu stavlja pod nadzor kako ne bi ponovio izvršenje delikta.

4. Zaključak

Česte i *ad hoc* izmene kaznenog zakonodavstva u Srbiji uz formalno (ali ne i suštinsko) ujednačavanje prekršajnog i krivičnog prava, kao i materijalnog, procesnog i izvršnog prava utiču na pojavu nedovoljno jasnih odredbi ili pravnih praznina koje onemogućavaju napore zakonodavca da propisivanjem novih sankcija i procesnih mera zaštite oštećenog značajnije spreče ponovnu viktimizaciju. Izmene zakonodavstva su stihijne. Kako izmene ne proizilaze iz

---

7 „Službeni glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon.

8 Nasilje u porodici, Beogradski centar za ljudska prava i USAID, Beograd, 2009, str. 14. U istom istraživanju izneto je da ni pooštrenje kazni u krivičnom zakonodavstvu, kao ni zabrana ublažavanja kazne nisu bitnije doprineli smanjenju nasilja u porodici.

dugoročno planirane strategije na polju kaznenog zakonodavstva, po pravilu se previđa potreba međusobnog usklađivanja zakona i ne sagledavaju realne mogućnosti izvršenja zakona i troškovi tog izvršenja. Zato se stiče utisak da zakonodavac više vodi računa da u zakonu obelodani spisak svojih „lepih želja“, koje odgovaraju trenutnom kriminalnopolitičkom imperativu, nego što se stara o tome da zakonske odredbe budu primenjive u praksi. Zbog toga se i zakonska regulativa u pogledu prava oštećenog u prekršajnom postupku uglavnom iscrpljuje u deklarativnom nabranju njegovih prava (uključujući tu i pravo da podnosi dokaze kako bi sud odredio okrivljenom zabranu prilaženja oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja) bez dovoljne razrade načina na koji oštećeni ta prava može da ostvari. Kada je reč o novim pravima koja se zakonom uvode, detaljnija razrada se pokazuje neophodnom, jer nastale pravne praznine nije moguće popuniti shodnom primenom nekog zakona. To posebno važi za zaštitne mere predviđene u prekršajnom zakonodavstvu koje se odnose na procesnu zabranu pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja (po čl. 126. st. 3. t. 4) i na istoimenu zaštitnu meru koja se određuje u sklopu izrečene sankcije za prekršaj (čl. 61). U zakonu koji uređuje izvršenje krivičnih sankcija mora biti propisan način izvršenja mera bezbednosti iz čl. 89a KZ i zaštitne mere iz čl. 61. ZP. Danas se u takve svrhe uspešno koristi elektronski nadzor, tj. mobilna telefonija u kombinaciji sa uređajem za globalno pozicioniranje tako da se automatski aktivira odgovarajući predajnik koji se nalazi u stanu žrtve čim se učinilac nađe u zabranjenoj zoni, pri čemu se minijaturnom video kamerom obezbeđuju dokazi o kretanju osuđenog i postupcima kojima krši zabranu prilaska oštećenom⁹. Kako u Srbiji već postoji služba za izvršenje tzv. alternativnih krivičnih sankcija i uz pomoć odgovarajuće elektronske opreme prati izvršenje procesne mere obezbeđenja prisustva okrivljenog (tzv. kućni pritvor) i izvršenje kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (tzv. kućni zatvor), ne postoje veće teškoće da se na sličan način organizuje i izvršenje zabrane prilaska oštećenom. Inače, jedna dobra i korisna ideja, koja je na zahtev sudske prakse sa mnogo razloga „pretočena“ u zakonski tekst biće ozbiljno kompromitovana ukoliko zakonodavac uskoro uredi organizaciju i izvršenje tih mera.

---

9 Mrvić-Petrović, N., Alternativne krivične sankcije i postupci, Medija centar Odbrana, Beograd, 2010, str. 94.

5. Literatura

- Bejatović, S., Škulić, M., Ilić, G., (ur.), Priručnik za primenu Zakonika o krivičnom postupku, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2013.
- Nasilje u porodici, Beogradski centar za ljudska prava i USAID, Beograd, 2009.
- Mrvić-Petrović, N., Alternativne krivične sankcije i postupci, Medija centar Odbrana, Beograd, 2010.
- Mrvić-Petrović, N., Komentar Zakona o prekršajima, Paragraf Lex, Beograd, 2014.
- Mrvić-Petrović, N., Prilagodavanje krivičnog zakonodavstva Republike Srbije evropskim standardima zaštite prava žrtava krivičnih dela, u: L. Kron, A. Jugović (ur.), Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2013, str. 81-92.
- Mrvić-Petrović, N., Poštovanje načela ne bis in idem pri suđenju za slične prekršaje i krivična dela, NBP – žurnal za kriminalistiku i pravo, 2014, XIX, br. 2, str. 27-40.
- Mrvić-Petrović, N., Sprečavanje nasilja izricanjem mere zabrane okrivljenom da pristupi oštećenom u prekršajnom postupku, u: D. Kolarić (ur.), Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, tom I, str. 97-105.

6. Zakonski propisi

- Krivični zakonik Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013.
- Porodični zakon, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, „Službeni glasnik RS“, br. 55/2014.
- Zakon o prekršajima, „Službeni glasnik RS“, br. 65/13.

Nataša Mrvić-Petrović, Ph.D.

*PROTECTION OF INJURED PARTY IN MISDEMEANOR
PROCEEDINGS*

This paper analyzes the new solution of the Law on Misdemeanors adopted on 25 July 2013 (effective from 1 March 2014). We analyzed the position of the victim as injured party in trial process and the ability to protect the victim's personal safety with restraining order which prohibit defendant access to the victim. The author points out the shortcomings of legal provisions (particularly the process of elaboration regarding the determination of rates) and a legal gap in the Law on Execution of Criminal Sanctions, which prevents the execution of restraining orders.

Key words: *Serbia, injured party, misdemeanors, restraining orders, prohibit access*

Biljana SIMEUNOVIĆ-PATIĆ
Kriminalističko-policijska akademija,
Beograd

Pregledni članak
UDK: 343.91-053.6
Primljeno: 15. jun 2014. god.

DOMAŠAJI I PERSPEKTIVE NAUČNOG ZNANJA U PREVENCIJI MALOLETNIČKE DELINKVENCije¹

U poslednjih tridesetak godina u svetu je znatno unapređeno saznanje o faktorima rizika maloletničke delinkvencije, čime su uglavnom identifikovana težišta preventivnih aktivnosti u ovoj oblasti. Ipak, primena postojećih naučnih saznanja u oblasti prevencije maloletničke delinkvencije i razumevanje značaja metodološki korektnih evaluacija postojećih programa prevencije danas generalno nisu na zadovoljavajućem nivou, po čemu se ne razlikuje ni Srbija. Savremeni odgovori na maloletničku delinkvenciju trebalo bi da se temelje na saznanjima o heterogenosti dece i maloletnika koja su u nju uključena, a u fokusu preventivnih nastojanja trebalo bi da bude neutralisanje faktora rizika za razvoj perzistentnog prestupništva. Razvijanje efektivnih programa rane intervencije, odnosno komprehenzivnih programa prevencije namenjenih predškolskoj deci, jedini je pouzdan način da se blagovremeno odgovori na razvojne potrebe ove kategorije dece i ublaži rizik od razvijanja hroničnog prestupništva. Na drugoj strani, longitudinalne studije o maloletničkoj delinkvenciji u Srbiji čije se sprovođenje u radu zagovara, mogli bi biti solidan polazni osnov za kreiranje efikasnijeg odgovora na problem kriminaliteta u budućnosti, kao dragoceni izvor saznanja o kritičnim konstelacija-

---

1 Tekst je rezultat rada na projektu „Kaznena reakcija u Srbiji kao ključni element pravne države” (br. 179051) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ma i mehanizmima aktiviranja i neutralizacije faktora rizika za perzistentno i tranzitorno prestupništvo mladih i specifičnostima u pogledu životnih prilika, prekretnica i problema sa kojima se suočavaju adolescenti u našoj zemlji, kao i trajektorija ulaska u delinkvenciju i izlaska iz nje.

Ključne reči: maloletnička delinkvencija; prevencija; faktori rizika; rano prestupništvo; perzistentno prestupništvo.

1. Uvodni osvrt

Tokom poslednjih decenija u svetu je znatno unapređeno saznanje o faktorima rizika i zaštite u vezi sa prestupništvom maloletnika čime su manje-više identifikovana težišta preventivnih aktivnosti u ovoj oblasti. S druge strane, na evropskom kontinentu, ali i na globalnom nivou, još uvek nedostaju saznanja o najboljoj praksi u domenu prevencije utemeljena na solidnoj evaluaciji, praktično upotrebljiva i dostupna relevantnim stručnjacima različitog profila. Nasuprot dinamičnoj istraživačkoj aktivnosti i širenju korpusa pouzdanih i upotrebljivih empirijskih nalaza, društveno reagovanje je neretko rigidno i s tendencijom da se prepusti nedovoljno argumentovanom, ali rasterećujućem verovanju da su mere koje u suštini predstavljaju jednokratno ili kratkotrajno „disciplinovanje” maloletnika koje bi trebalo da dovede do jačanja njegove odgovornosti i izbegavanje stigmatizacije „nepotrebnim” intervenisanjem ili štetnom procedurom, ključni civilizacijski pomak u reagovanju na maloletničku delinkvenciju i primarni zadatak u oblasti sprečavanja povrata, čime se pride ostvaruju i drugi specifični društveni interesi.²

Zaštita maloletnika od stigmatizacije je, podrazumeva se, izuzetno važna. No, ona ne bi smela postati izgovor za površnost i ne bi trebalo da zaklanja hipokriziju ili nespremnost da se s jednakom odlučnošću štite sva prava maloletnih lica, uključujući i pravo na pravilan razvoj. Ponekad se stiče utisak

---

2 Kao ciljevi koji se ostvaruju primenom mera diverzionog karaktera obično se navode: redukcija povrata, obezbeđivanje usluga maloletniku, izbegavanje stigmatizacije, snižavanje troškova sistema i redukovanje nepotrebne socijalne kontrole (Models for Change Juvenile Diversion Workgroup, 2011: 11). Razume se da redukovanje „nepotrebne” socijalne kontrole i sniženje troškova sistema moraju imati dobru teorijsko-empirijsku potporu kako bi bilo nesporno da ovi ciljevi nisu u suprotnosti sa pretežnijim društvenim interesom. Tako, od ekonomičnosti i racionalizacije postupka reagovanja na tzv. bagatelni i srednji kriminalitet maloletnika (koji je u jednom manjem broju slučajeva takav prvenstveno zato što su učinioci nejak i neiskusni) pretežniji je društveni interes da se na kriminalitet maloletnika odgovori merama koje su optimalne sa stanovišta njihovih razvojnih potreba i interesa društva da se spreči razvoj perzistentnog prestupništva.

da su u fokusu pre finese neke dogme u „savremenoj” reakciji i njen imidž nego sami maloletnici i njihove stvarne razvojne potrebe. Neretko se prenebregavaju opštepoznata saznanja o heterogenosti populacije maloletnih prestupnika, da diverziju ne bi trebalo shvatiti uvek, pa ni u većini slučajeva prevashodno kao skretanje *od nečega* što može biti štetno, već i *ka nečemu* što bi bilo korisno za razvoj maloletnika shodno njegovim razvojnim potrebama, prenebregavaju se saznanja o razvoju perzistentnog prestupništva i odnosu maloletničkog i kriminaliteta u odraslom dobu, dok se ključni učinak u oblasti prevencije maloletničke delinkvencije neretko očekuje od kaznenog sistema, što je svojevrsni paradoks. I umesto da tercijarna prevencija i maloletnički kazneni sistem, barem onaj koji se deklariraše kao „zaštitnički”, budu upodobljeni i u funkciji ciljeva i zadataka teorijski dobro utemeljene strategije prevencije koja angažuje daleko šire društvene resurse, tercijarnopreventivne mere praktično se tretiraju kao težišne i dominirajuće u oblasti prevencije.

Očekivanja od kaznenog sistema u oblasti prevencije maloletničke delinkvencije su razumljiva i opravdana, ali ona moraju biti i realna. S tim u vezi, iz vida ne treba gubiti nekoliko stvari. Mnogi od maloletnika koji su sa antisocijalnim ponašanjem otpočeli na vrlo ranom uzrastu se sa krivičnopравnom reakcijom susreću u već poodmakloj fazi razvoja habitualnog prestupništva. S toga će oportunitet i mere „skretanja” krivičnog postupka u najvećem broju takvih slučajeva proći jedva zapaženo, dok će vaspitne mere najčešće biti neefikasne bilo zato što ne pogađaju suštinu stvarnih i kompleksnih razvojnih potreba ovih maloletnika, ili zato što su tretmani koje eventualno uključuju okasnili nekoliko godina. U slučaju maloletnika kod kojih nije razvijeno habitualno prestupništvo „skretanje” krivičnog postupka može biti delotvorno, pod uslovom da bude i malo sreće pride, tj. da sam maloletnik i njegovo neposredno okruženje poseduju lične i interpersonalne resurse koji će pravovremeno omogućiti prevazilaženje tranzitorne adolescentske krize i napuštanje prestupničkog obrasca ponašanja.³ Ukoliko je maloletniku neophodna stručna pomoć u razvoju, tretmani koji se realizuju u okviru pojedinih vaspitnih mera ostvariće određeni učinak pod uslovom da nisu zakasneli i da su optimalno prilagođeni njegovim potrebama. Sve u svemu, tercijarnoj prevenciji, da bi bila efektivna, potrebno je i mnogo sreće.

---

3 Srećna je okolnost da najveći broj mladih koji ulaze u delinkvenciju oko 15-16. godine sazrevanjem preraste prestupnički obrazac ponašanja na pragu odraslog doba (Burfeind, Bartusch, 2011 :75). Elliot navodi da maloletnici najviše stope nasilničkog kriminaliteta dostižu na uzrastu od 16-17. godina, nakon čega ove stope opadaju: oko 80% onih koji su vršili nasilje tokom adolescencije odustaje od nasilnog obrasca ponašanja pre nego što navršu 21 godinu (Elliot, 1994: 2).

Naše društvo spada u red onih koja imaju sreće, posebno u svetlu činjenice da akademsko i ekspertske pregrnuće usmereno na polje primarne i sekundarne prevencije daleko nadmašuju predimenzionirana očekivanja od modernizovanog kaznenog sistema za maloletnike i tercijarne prevencije. Današnja naučna saznanja o maloletničkoj delinkvenciji trebalo bi da podstaknu preusmeravanje težišta i temeljno unapređenje društvenog reagovanja na problem maloletničkog prestupništva pre svega širenjem spektra vankrivičnih i vanpravnih mera usmerenih prema deci. Primedbe koje se tiču „širenja mreže socijalne kontrole” (Muncie, 1999; Hine, Williams, 2007, prema: Evans, 2011: 102 i dr.), izuzimajući one kojima se sasvim opravdano kritikuje besmisleno širenje skupih diverzionih šema čija je suština kratkotrajno disciplinovanje maloletnika, uglavnom su ideološkog karaktera i neosetljive na pojedinačne sudbine ljudi. Pitanje je da li je pravično zastupati neintervencionizam po cenu uvećavanja rizika da neka deca (deprivirana ne samo usled nepovoljnog položaja u socijalnoj strukturi, već i emotivno i razvojno), rastu bez mogućnosti da im bilo ko pokaže koliko su važni, da ovladaju socijalnim veštinama koje će im omogućiti da se integrišu u društvo u kojem će proživeti svoj jedini vek. Intervencionizam ne mora i ne treba da bude isključivo u neposrednoj funkciji bezbednosti društva, već i u funkciji ostvarivanja jednakih šansi. Nekada oštro napadan neintervencionizam u vezi sa problemom nasilja nad ženama koji se pravdao nedopustivošću zadiranja u „privatnost porodičnog života”, danas se na sličan način opravdava u neshvatljivoj kritici rane intervencije, odnosno primarno i sekundarnopreventivnih programa. Štititi dete od stigmatizacije tako što će se onemogućiti da dođe u kontakt sa socijalnim službama i programima koji će povećati izglede za njegovo socijalno uključivanje i u krajnjoj liniji sprečiti ireverzibilnu stigmatizaciju u kasnijem životu, u najmanju ruku je nonšalantno, ako ne i licemerno. Takvi programi, s jedne strane, pod uslovom da su dobro osmišljeni i pažljivo implementirani, mogu izbeći stigmatizaciju pojedinaca i porodica. S druge strane, prigovori da su oni intruzivni na slobodu mladih osoba i njihovu svest o sebi (Evans, 2011: 102) zvuče slobodarski zavodljivo, ali prenebregavaju činjenicu da se isto može reći i za socijalizaciju uopšte.⁴ Nesporno je da pravo svakog deteta na pravilan razvoj i zaštitu ne može biti ograničeno roditeljskim pravima, a kamoli uzalud žrtvovano zarad promocije ideja o boljem svetu. Jer, upravo je neintervencionizam u slučaju dece sa

---

4 Bez obzira na to što se na individualnom nivou socijalizacija uglavnom doživljava kao bolan proces samoograničavanja, socijalizovati se i prilagoditi ne znači praviti kompromis sa svojom suštinom i potrebama, već pronaći (na temelju iskustava, znanja i veština stečenih u interakciji sa tzv. agensima socijalizacije) društveno prihvatljive načine zadovoljavanja vlastitih potreba i samoaktualizacije.

složenim razvojnim potrebama u funkciji održavanja socijalnih razlika, nejednakih šansi, („prihvatljive” mere) delinkvencije, stigmatizacije i isključivanja.

Cilj ovog rada je da pruži doprinos razmatranju povezanosti između postojećih naučnih saznanja o maloletničkoj delinkvenciji i aktuelnog stanja u oblasti njegove prevencije, sa posebnim akcentom na inostrana i domaća iskustva iz kojih kreatori budućeg strateškog odgovora u domenu prevencije prestupništva mladih u Republici Srbiji mogu izvući dragocene pouke.

2. Šta i koliko danas znamo o maloletničkom prestupništvu

Po svemu sudeći, danas o prestupništvu mladih znamo prilično i to ne samo u pogledu njegovih pojava i obeležja, već i u vezi sa njegovim prekursorima, odnosno izolovanim faktorima rizika, čiji se uticaj preovlađujuće razume u ključu postavki socijalno-ekološke teorije o interakcijama individue i okruženja.

Značajan broj adolescenata ima iskustvo prestupničkog ponašanja. Anketna ispitivanja prevalence delinkvencije samoprijavlivanjem uglavnom ukazuju da oko polovine adolescenata navodi da su izvršili najmanje jednom neki od delikata obuhvaćenih ispitivanjem,⁵ premda ima i onih u okviru kojih se utvrđena prevalenca delinkvencije lica muškog pola mlađih od 18 godina kreće i do 90%.⁶ Rezultati nekih anketa o samoprijavljenoj delinkvenciji pokazuju da je preko 80% težih delikata na koja su ukazali ispitanici ostalo neevidentirano ili nerasvetljeno (Mukherjee, 1997: 3). Istraživanje u okviru drugog ciklusa Međunarodne ankete o samoprijavljenoj delinkvenciji (*Second International Self-Report Delinquency Study - ISRD-2*) koje je sprovedeno u 31 državi na 43.968 ispitanika uzrasta od 12-15 godina pokazalo je da se prevalenca delinkvencije⁷ tokom godine koja je prethodila ispitivanju kretala od 13,8 (u Venecueli) do 40,1% (u Irskoj). U okviru evropskog projekta pod nazivom *Youth deviance and youth violence: A European multi-agency perspective on*

---

5 Tako, na primer, Graham i Bowling (1995) nalaze da je 55% adolescenata i 31% adolescentkinja potvrdilo da je izvršilo najmanje jednom u životu neki od 23 delikata iz upitnika. Slično nalaze i Flood-Page *et al.* (2000): 57% mladića i 37% devojaka navodi da je izvršilo najmanje jedan od 27 delikata obuhvaćenih ispitivanjem. Prema: Farrington, 2001. U istraživanju koje je 1990. godine sprovedeno na uzorku studenata Pravnog fakulteta u Beogradu utvrđeno je da je 42% ispitanika potvrdilo da je najmanje jednom izvršilo neko krivično delo, a uglavnom se radilo o imovinskim i krivičnim delima protiv privrede i platnog prometa (Ignjatović, 1991, prema: Ignjatović, 2013: 110).

6 Više u: Mukherjee, 1997.

7 Anketni upitnik je obuhvatao pitanja koja se odnose na namerno oštećenje tuđe imovine, krađu u prodavnici, provalnu krađu, krađu bicikla/mopeda/skutera/motocikla/automobila, krađu iz automobila, krađu ličnih stvari, nošenje oružja/opasnog oruđa, razbojništvo, grupnu tuču, nanošenje telesne povrede i preprodaju droge. Vidi: Enzmann *et al.*, 2010.

*best practices in prevention and control (YouPrev)*⁸ koje je 2011. i 2012. godine sproveo međunarodni konzorcijum nekoliko univerziteta, istraživačkih institucija, nevladinih organizacija i Evropski policijski koledž⁹ s ciljem unapređenja naučno utemeljenih, upotrebljivih i stručnjacima dostupnih saznanja u oblasti prevencije sagledavanjem efekata postojećih preventivnih aktivnosti kroz empirijska istraživanja, sprovedena su anketna ispitivanja o samoprijavljenom devijantnom¹⁰ i delinkventnom ponašanju mladih¹¹ u šest zemalja Evropske unije: Belgiji, Mađarskoj, Nemačkoj, Portugaliji, Sloveniji i Španiji. Anketirano je 10.682 učenika srednjih škola oba pola, u proseku starih 15 godina.¹² U strukturi kažnjivih ponašanja najraširenije je bilo nedozvoljeno preuzimanje sadržaja (filmova, igrice i muzike): 61% dečaka i 52% devojčica to je učinilo najmanje jednom tokom poslednjih 12 meseci. Od preostalih kažnjivih ponašanja, najzastupljenije tokom godine koja je prethodila ispitivanju bile su krađe u prodavnici (10%), crtanje grafita (9.2%) i grupne tuče (7.6%), dok je mali broj ispitanika prijavio vršenje težih oblika nasilja poput napada (1.5%), razbojništva ili iznude (0.7%). Tokom 12 meseci koji su prethodili istraživanju, 19% anketiranih učenika izvršilo je imovinski, a 8.5% nasilni delikt. Sa izuzetkom krađe u prodavnici i crtanja grafita, sve oblike delinkventnog ponašanja češće su prijavili ispitanici muškog pola – trećina dečaka i četvrtina devojčica izjavila je da je izvršila najmanje jedan delikt tokom poslednjih 12 meseci. Prosečna stopa delinkvencije u ukupnom uzorku tokom poslednjih godinu dana iznosila je 31%.

U strukturi maloletničke delinkvencije dominiraju lakši delikti, a u strukturi maloletnih prestupnika oni sa epizodnim delinkventnim ponašanjem. Anketna ispitivanja delinkvencije samoprijavljuvanjem često uključuju i trivijalne delikte. U strukturi delikata generalno dominiraju lakši, dok nalazi koji se

8 Međunarodni izveštaj o istraživanju sadržan je u publikaciji: Görgen et al., eds, 2013.

9 Koordinator Projekta bio je Departman za kriminologiju i interdisciplinarnu prevenciju kriminaliteta Nemačkog policijskog univerziteta u Minsteru.

10 Prema nalazima ovog istraživanja, čak 47.5% učenika se najmanje jednom u životu napilo, 19% je barem jednom u životu koristilo kanabis, a 6,4% inhalante. Procenat ispitanika koji su koristili sedative, alkohol u kombinaciji sa pilulama, amfetamine, heroin, kokain, kreka, halucinogene droge, steroide ili ritalin varirao je od zemlje do zemlje u rasponu od 1.6-5%.

11 Podaci o kažnjivim ponašanjima mladih dobijeni su kroz odgovore na 16 pitanja iz anketnog upitnika koja su se odnosila na: grupnu tuču, krađu u prodavnici, crtanje grafita, nošenje vatrenog oružja, nošenje drugog oružja/opasnog oruđa, vandalizam, krađu od osobe, preprodaju droge, krađu bicikla, krađu automobila/motocikla, napad, zločin iz mržnje, krađu iz vozila, provalnu krađu, razbojništvo/iznudu i nedozvoljeno preuzimanje sadržaja.

12 Za prikupljanje podataka o devijantnom i delinkventnom ponašanju mladih korišćena je anketa samooptuživanjem (tj. instrument koji je primenjivan u okviru dva ciklusa Međunarodne ankete o samoprijavljenoj delinkvenciji) i posebno konstruisan instrument za ispitivanje stavova mladih o prevenciji delinkvencije i nasilja.

odnose na prevalencu onih ozbiljnih, poput nanošenja telesnih povreda, razbojništva, krađe automobila, provalne krađe i učestvovanja u grupnoj tuči i u najvećem broju studija ne prelaze 10-20%.¹³ Pored toga, nalazi koji se odnose na incidencu delinkvencije u anketnim ispitivanjima samoprijavlivanjem pokazuju da se u najvećem broju slučajeva radi o sporadičnoj delinkvenciji, tj. delinkventni čin najčešće javlja jednom ili dva puta (Burfeind, Bartusch, 2011: 57).

Razvoj hroničnog prestupništva počinje na ranom uzrastu. U povišenom riziku od razvijanja perzistentnog prestupništva nalazi se mali segment populacije maloletnih lica. Rezultati dosadašnjih istraživanja redovno pokazuju da su mnogi odrasli učinioci krivičnih dela svojevremeno bili evidentirani kao maloletni prestupnici (Mukherjee, 1997: 2). Univerzalan je i konzistentan nalaz da znatan broj (najmanje četvrtina) svih adolescenata muškog pola izvrši barem jedan delikt, a najveći broj (grubo, oko 4/5) njih izvršiće samo jedan ili dva delikta nakon čega će odustati od prestupničkog ponašanja. Preostali, mali segment populacije maloletnih prestupnika nastaviće da vrši delikte i biće odgovoran za polovinu svih krivičnih dela, uključujući i one najteže (Moffit, 1993; Loeber, Farrington, 2012; Baglivio *et al.*, 2014; Vaughn *et al.*, 2014 i dr.).¹⁴ Tih oko 5% mladih (pretežno mladića) unutar opšte populacije koji su u riziku od perzistentnog prestupništva (Vaughn *et al.*, 2011; Vaughn *et al.*, 2014) trebalo bi da su u primarnom fokusu preventivnih programa.

Prediktori maloletničkog prestupništva su multidomenski. Oni se obično predstavljaju grupisani prema nivoima – individualnom, porodičnom, vršnjačkom, domenu škole i domenu lokalne zajednice/susedstva. Borduin, Dopp i Taylor, na temelju rezultata većeg broja studija, upućuju na sledeće dinamičke (tj. podložne promeni) faktore rizika i korelate nasilnog i ozbiljnog antisocijalnog ponašanja: 1) *na individualnom nivou* – deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj; impulsivnost; pozitivni stavovi prema delinkvenciji i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci; odsustvo osećanja krivice za ispoljavanje agresije; negativni afekt; pripisivanje neprijateljskih namera drugima usled kognitivne disfunkcije; 2) *na porodičnom nivou* – nekonzistentno ili slabo disciplinovanje od strane roditelja; slab roditeljski nadzor; slabe afektivne veze između maloletni-

---

13 Neka anketna ispitivanja delinkvencije samoprijavlivanjem na uzorku dece uzrasta 12 godina i mlađe pokazala su da je trećina njih prijavila vršenje nekog od imovinskih delikta, četvrtina oštećenje tuđe imovine, desetina provalnu krađu, dok je svega 5% ispitanika (9% dečaka i 3% devojčica) bilo uključeno u ozbiljnije, inkriminisane oblike nasilnog ponašanja. Prema: Loeber, Farrington, Petechuk, 2003: 6.

14 Još su Wolfgang, Figlio i Sellin davne 1972. identifikovali malu grupu adolescenata (6%) u filadelfijskoj kohorti rođenih 1945. godine čiji su zločini dominirali u strukturi ukupnog kriminaliteta i nasilnih delikata. Prema: Vaughn *et al.*, 2014, p. 15.

ka i članova porodice, odnosno osoba koje se staraju o njemu; visok nivo konfliktne tenzije i neprijateljstva; zloupotreba psihoaktivnih supstanci, mentalni problemi ili kriminalno ponašanje roditelja; 3) *na nivou vršnjačkih grupa* – udruživanje sa vršnjacima sklonih zloupotrebi psihoaktivnih supstanci i/ili delinkventnom ponašanju; slaba povezanost sa vršnjacima/odbacivanje od strane vršnjaka i neuključenost u prosocijalne vršnjačke grupe; 4) *na nivou škole* – negativan stav prema školi; akademske poteškoće; problemi u ponašanju u školi/bežanje sa časova/izbacivanje iz škole; pohađanje škole koja ne odgovara na potrebe maloletnika, i 5) *na nivou lokalne zajednice/susedstva* – slaba socijalna podrška od strane različitih socijalnih aktera; visok nivo psihosocijalnog stresa (npr. nasilje) i dostupnost oružja i droga (Borduin *et al.*, 2013: 201).

Od značaja je pomenuti nalaze ranije pomenutog evropskog istraživanja *YouPrev* u vezi sa prediktorima maloletničkog prestupništva. Logistička regresiona analiza je, naime, pokazala da su snažni prediktori nasilničkog ponašanja mladih kontakti sa vršnjacima sklonih nasilnom ponašanju, usvajanje normi o „muškosti”, slaba samokontrola i često opijanje. Kontakti sa delinkventnim i nasilnim vršnjacima još pouzdanije generišu vršenje imovinskih nego nasilničkih delikata, a snažni prediktori su i neprihvatanje socijalnih normi i slaba samokontrola. Slab roditeljski nadzor i konzumiranje kanabisa ostvaruju umeren uticaj na rizik od maloletničkog prestupništva (Görge *et al.*, 166-167).

Rani ulazak u delinkvenciju je najbolji prediktor perzistentnog prestupništva i vršenja nasilnih zločina, dok je najbolji prediktor ranog ulaska u delinkvenciju antisocijalno ponašanje u detinjstvu. Dečaci koji svoje prvo kažnjivo delo izvrše na uzrastu između 6 i 14 godina su u najvećem riziku da postanu perzistentni i nasilni prestupnici. Obično, oni se druže sa prestupnicima, češće žive sa samohranim roditeljem ili u zajednici sa očuhom/maćehom nego sa oba biološka roditelja, dok su im roditelji skloni vršenju krivičnih dela ili nezainteresovani za vršenje roditeljskog nadzora. Skloni su siledžijstvu u školi i bežanju sa časova, često se disciplinski kažnjavaju u školi, imaju slabo akademsko postignuće, koriste psihoaktivne supstance i redovno konzumiraju alkohol (Flood-Page *et al.*, 2000, prema: Farrington, 2001). Najzad, najbolji prediktor ranog ulaska dečaka u delinkvenciju jeste antisocijalno ponašanje u detinjstvu (poput ispoljavanja agresivnosti) – to je, prema navodima Loebera i saradnika, potvrđeno u šest longitudinalnih studija sprovedenih u pet država (Kanadi, Engleskoj, Novom Zelandu, Švedskoj i Sjedinjenim Američkim Državama) na tri kontinenta (Loeber, Farrington, Petechuk, 2003: 6).

3. Težišta prevencije: stanje i perspektive

Istraživači poslednjih godina eksplicitno ukazuju na potrebu razvijanja preventivnih programa i intervencija za mlade u riziku u čijem je fokusu jačanje kognitivnih sposobnosti, uključujući naročito kognitivnu empatiju i veštine donošenja odluka, kao i razvijanje i učvršćivanje prosocijalnih stavova (Baglivio *et al.*, 2014). Pored toga, jačanje veština samokontrole (samoregulacije), takođe se smatra važnom komponentom preventivnih programa i intervencija usmerenih na sprečavanje prestupništva, odnosno povrata.

Kao naročito značajno, ističe se širenje programa prevencije utemeljenih na empirijskim saznanjima i to kako programa namenjenih široj prestupničkoj populaciji, tako i programa čija su ciljna grupa oni u povišenom riziku od razvoja hroničnog ili ozbiljnog violentnog prestupništva. Baglivio i saradnici ukazuju da je evaluacija svakog programa i intervencije jedini način da se osigura da preventivne aktivnosti budu zasnovane na aktuelnim rezultatima o efektivnosti, odnosno da se postigne napredak u dostizanju ideala da maloletni korisnik dobi prvu uslugu u pravom trenutku i u pravom intenzitetu i trajanju (Baglivio *et al.*, 2014: 109).

U oblasti tercijarne prevencije, odnosno tretmana maloletnih prestupnika, danas se generalno najefektivnijim smatraju tri koncepta: multisistemska terapija,¹⁵ funkcionalna porodična terapija i multidimenzionalni tretman maloletnih prestupnika u hraniteljskim porodicama.

Multisistemska terapija, koja se pokazuje najdelotvornijom u redukciji povrata maloletnih prestupnika,¹⁶ predstavlja intenzivan tretman na nivou porodice i zajednice. Intervencije iz plana tretmana mogu uključivati porodičnu terapiju, trening socijalnih veština, podsticanje prosocijalnih aktivnosti i veza maloletnika i drugo. Teorijske osnove ovog modela čine teorija porodičnih sistema i socijalno-ekološka teorija. Porodica se razume kao sistem vođen pravilima ponašanja, a problematično ponašanje pojedinca u vezi je sa obrascima interakcija između članova porodice. Ne samo da strategije disciplinovanja

---

15 Model je od sredine 70-ih godina XX veka razvijao Scott Henggeler sa grupom saradnika, koji je u to vreme u Virdžiniji (SAD) bio angažovan u radu sa maloletnicima sa antisocijalnim ponašanjem. Vidi: Henggeler *et al.*, 1986; Henggeler, Borduin, 1990. Prvobitno, model je dizajniran za maloletnike sklone vršenju težih i nasilnih delikata, ali se u međuvremenu potvrdio kao efikasan i u radu sa mladima koji manifestuju druge vrste poremećaja u ponašanju. Multisistemska terapija je doživela veliku popularnost i uticajnost. U nju se godišnje uključuje preko 17.000 mladih i njihovih porodica u SAD, Kanadi, Evropi i Australiji. Vidi: Borduin *et al.*, 2013, pp. 194-196.

16 Mnoge eksperimentalne i druge evaluacijske studije potvrdile su delotvornost modela u redukciji stope recidivizma maloletnika, uključujući i one koji su vršili nasilne delikte. Više informacija na: www.mstservices.com/proven-results/proven-results

unutar porodice imaju uticaj na antisocijalno ponašanje, već i antisocijalno ponašanje maloletnika ima povratni uticaj na ponašanje ostalih članova, a može imati i određenu funkciju unutar porodice.¹⁷

Funkcionalna porodična terapija se temelji na premisi da svaki problem predstavlja simptom disfunkcionalnih porodičnih odnosa, a rešavanje problema se vidi u korigovanju stilova komunikacije unutar porodice i snižavanju defanzivnosti i negativiteta. U proseku, tretman uključuje dvanaest sesija tokom tri-četiri meseca i realizuje se na temelju protokola koji predviđa tri faze: 1) *uključivanje/motivacija*, u kojoj terapeut ohrabruje klijentova pozitivna očekivanja od tretmana; 2) *promena ponašanja*, tokom koje terapeut podstiče stvaranje novih obrazaca porodične interakcije primenom bihejvioralnih i kognitivno-bihejvioralnih tehnika; 3) *faza generalizacije*, u kojoj terapeut nastoji da podstakne održanje postignute promene u ponašanju i njenu generalizaciju. Porodici se pomaže da intenzivira saradnju sa školom i predstavnicima krivičnog sistema za maloletnike, da anticipira moguće probleme u budućnosti i pripremi plan odgovora na njih (Alexander, Sexton, 2000). Funkcionalna porodična terapija se za sada pokazuje delotvornijom u tretmanu maloletnih prestupnika koji vrše lakša krivična dela (Borduin *et al.*, 2013: 198-199).

Multidimenzionalni tretman maloletnih prestupnika u hraniteljskim porodicama, koji je razvijen kao alternativa zavodskom tretmanu maloletnika sa hroničnim prestupničkim ponašanjem,¹⁸ podrazumeva sprovođenje intervencija sa maloletnikom smeštenim u porodicu hranitelja posebno obučeni za primenu adekvatnih tehnika vaspitanja i kontrole ponašanja, ali i sa njegovom prirodnom porodicom. Model je utemeljen na postavkama teorije socijalnog učenja i tezi da prevencija antisocijalnog ponašanja zahteva delovanje na sve sisteme iz maloletnikovog okruženja – porodicu, školu i zajednicu. Primarni ciljevi jesu redukovanje prestupničkog i promovisanje prosocijalnog ponašanja i povratak u biološku porodicu na kraju uspešnog tretmana. Boravak maloletnika u hraniteljskoj porodici obično traje od 6-9 meseci. Do sada je više kliničkih eksperimen-

---

17 Većinu terapijskih usluga klijent dobija direktno od svog terapeuta, a u slučajevima u kojima usluge pružaju druge službe terapeut nadgleda kvalitet pruženih usluga. Intenzitet direktnih kontakata terapeuta sa porodicom po pravilu je veći na početku tretmana, da bi se u završnoj fazi uglavnom sveo na jedan nedeljno.

18 Ovaj koncept tretmana namenjen je hroničnim prestupnicima uzrasta od 12-17 godina, kreirao je početkom 80-ih godina XX veka tim koji je predvodila Patricia Chamberlain. Po pravilu, program se primenjuje ukoliko druge intenzivne intervencije ostanu bez rezultata. U skladu sa teorijskim utemeljenjem i ciljevima programa, metode rada uključuju pažljiv nadzor, konzistentno postavljanje granica i predvidljivost posledica kršenja pravila, razvijanje podržavajućeg odnosa sa maloletnikom i redukciju kontakata sa antisocijalnim vršnjacima.

mentalnih studija potvrdilo efektivnost ovog koncepta tretmana u radu sa hroničnim prestupnicima, a program se primenjuje u SAD, Kanadi i Evropi.¹⁹

Uopšte uzev, u akademskoj i stručnoj javnosti danas preovlađuje mišljenje da se postojeća naučna saznanja ne koriste u potrebnoj meri u oblasti prevencije maloletničke delinkvencije, kao i da se aktuelni programi prevencije uglavnom ne evaluiraju na zadovoljavajući način. Ranije pomenutim istraživanjem u okviru evropskog projekta *YouPrev* ispitani su i stavovi i mišljenja eksperata na lokalnom i nacionalnom nivou²⁰ o delinkvenciji i efikasnosti preventivnih mera i programa. Problem prestupništva mladih eksperti mahom posmatraju kao univerzalni i tranzitorni razvojni fenomen: kršenje društvenih normi deo je procesa odrastanja i u najvećem broju slučajeva je organičeno na kratak period tokom adolescencije; retko kada poprima teže oblike od sitnog kriminaliteta, dok u manjem broju maloletnici postaju hronični prestupnici skloni vršenju težih krivičnih dela. Perzistentni prestupnici su oni na koje deluje više nepovoljnih faktora – obično, to su mladići sa nepovoljnim socio-ekonomskim zaleđem i slabim roditeljskim nadzorom, socijalno marginalizovani, niskog obrazovanja, a često su skloni zloupotrebi psihoaktivnih supstanci. Među ekspertima je raširen stav da se prevenciji i dalje posvećuje malo pažnje i da je društveni odgovor na prestupništvo i nasilje mladih još uvek primarno viđen kao odgovor kaznenog sistema. Preventivni programi često nisu dobro teorijski i empirijski utemeljeni, sprovode se nesistematski, retko se evaluiraju i nisu adekvatno finansijski podržani, dok se multisektorska saradnja često prihvata samo deklarativno. Potrebno se smatra razvijanje programa primarne prevencije i mera rane intervencije (primena mera prevencije na ranom uzrastu radi neutralisanja faktora rizika i jačanja faktora zaštite). Za oblast prevencije od najvećeg značaja je obezbediti odgovarajuća finansijska sredstva i osigurati solidnu naučnu evaluaciju preventivnih programa i mera, koje treba da budu skrojene prema potrebama ciljnih grupa, da uključe mere rane intervencije, da budu usmerene na faktore rizika (zloupotrebu psihoaktivnih supstanci, uključenost u delinkventne vršnjačke grupe itd.) i faktore zaštite, poput dobrih roditeljskih veština, obrazovanja i drugih (Görge *et al.*, 175-176).

Iz perspektive postojećih naučnih saznanja, Vaughn i saradnici s pravom upućuju na to da bi racionalna politika sprečavanja kriminaliteta dominantno trebalo da se oslanja na prevenciju i ranu intervenciju, dok najveći deo resursa

---

19 Više o rezultatima evaluacijskih studija, kao i drugim informacijama u vezi sa modelom na: www.mtfc.com

20 Ispitanici-eksperati na lokalnom nivou obuhvatili su pripadnike policije, pravosuđa i socijalnih službi. Eksperti na nacionalnom nivou (istraživači, praktičari i kreatori politika) ispitani su primenom *delfi* metode.

treba da bude usmeren na onih 5% populacije u povišenom riziku od razvijanja perzistentnog antisocijalnog obrasca ponašanja. Ovi autori očekuju da će evaluacije preventivnih mera i tretmana koji se danas smatraju obećavajućim (poput patronažnih poseta, obuke roditelja u vaspitnim veštinama i unapređenje veština samoregulacije) omogućiti ocenu efekata na ponašanje one dece i adolescenata koji se, usled sticaja nepovoljnih faktora, nalaze u najvećem riziku (Vaughn *et al.*, 2014: 16-17).²¹

4. Završna diskusija: domaće prilike i pouke

Postojeća naučna saznanja o faktorima delinkvencije dece i maloletnika ukazuju da se neposredni zadaci preventivnih aktivnosti težišno svode na sprečavanje razvijanja antisocijalnih stavova i zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, jačanje veština prevladavanja stresa, samoregulacije i rešavanja problema. Još uvek nedostaje kritična masa saznanja o specifičnim konstelacijama faktora i mehanizmima aktiviranja dinamičkih faktora rizika, znanja o mehanizmima delovanja zaštitnih faktora i razumevanje važnosti metodološki korektnih evaluacija programa prevencije.

Primena naučnih saznanja u oblasti prevencije maloletničke delinkvencije danas generalno nije na zadovoljavajućem nivou, pa Srbija u ovom pogledu nije izuzetak. Uzgred, kriminalitet maloletnika u Srbiji nema alarmantne razmere i predstavnici akademske javnosti koji ocenjuju da u našoj zemlji postoji problem moralne panike u vezi sa maloletničkom delinkvencijom i nasiljem dece i maloletnika, to čine s punim pravom. Godinama unazad, učešće maloletnika u strukturi lica protiv kojih su podnete krivične prijave kreće se nešto ispod 10%.²² No, takvo stanje nipošto ne opravdava izostanak istraživačke pažnje i sistemskog pregnuća u oblasti prevencije. Obim i struktura kriminaliteta danas ne bi trebalo da određuje intenzitet aktivnosti u oblasti prevencije imajući u vidu da ona, u osnovi, ne predstavlja odgovor na sadašnje stanje kriminaliteta, već sprečavanje nepovoljnog razvoja u budućnosti.

Budući da učešće dece i maloletnika u strukturi lica protiv kojih su podnete krivične prijave za dela sa elementima nasilja nije zanemarljivo i da u nekim slučajevima znatno nadmašuje opšte učešće maloletnika u populaciji pri-

---

21 U SAD je, kako se procenjuje, na stotine miliona dolara potrošeno na programe prevencije koji nisu bili solidno utemeljeni na rezultatima empirijskih studija (Vaughn *et al.*, 2014: 16).

22 Prema podacima dobijenim od Uprave za analitiku Sektora za analitiku, telekomunikacione i informacione tehnologije MUP-a RS, u ukupnom broju lica protiv kojih su podnete krivične prijave za krivična dela evidentirana u periodu od početka 2006. do kraja 2012. godine (382.255) lica mlađa od 18 godina učestvuju sa 9%.

javljenih lica,²³ nesporno je da je potrebno pokloniti daleko više pažnje prevenciji nasilja mladih. Domaća akademska zajednica snosi značajnu odgovornost s tim u vezi i ostaje nada da će u budućnosti biti više interesovanja, volje i posvećenosti istraživanju problema nasilja mladih, kao i efekata preventivnih i drugih mera u oblasti maloletničke delinkvencije.

To što se u Srbiji danas sprovode određeni programi prevencije nasilja i viktimizacije nasiljem ne treba da zavara da je učinjeno i da se čini dovoljno, budući da izostaju jasni pokazatelji njihovih realnih učinaka. S tim u vezi, teba podsetiti da se efekti programa koji su evaluirani, poput programa “Škola bez nasilja”, nisu pokazali zadovoljavajućim.²⁴ Ovaj program je, prema oceni evaluatora iz 2009. godine, najveći uspeh postigao na planu razvijanja svesti o oblicima nasilja. Kao izazovi uspehu programa označeni su velika opterećenost škola sličnim i drugim projektima i teža primena programa u većim školama zbog manjka resursa u nastavničkom kolektivu i komplikovane organizacije programskih sadržaja. Evaluacijom je i utvrđena i slaba zainteresovanost i uključenost kako roditelja, tako i lokalne zajednice u realizaciju ciljeva programa (Ipsos Strategic Marketing, 2009).

Istraživanje koje su 2011. godine sproveli članovi Panela mladih savetnika Zaštitnika građana u 72 osnovne i srednje škole u Srbiji pokazalo je da se

---

23 Tako, recimo, dok se učešće maloletnika u broju lica protiv kojih je podneta krivična prijava zbog ubistva (čl. 113. KZ) ili teškog ubistva (čl. 114. KZ) evidentiranog u periodu od 2006-2012. godine kretalo u proseku oko 6%, učešće maloletnika u starosnoj strukturi lica protiv kojih je u tom periodu podneta krivična prijava za tešku telesnu povredu (čl. 121. KZ), laku telesnu povredu (čl. 122. KZ) i učestvovanje u tuči (čl. 123. KZ) iznosilo je 12,8%, 13,5% i 17,6%, respektivno. Participacija maloletnika u masi lica protiv kojih je podneta krivična prijava za silovanje (čl. 178. KZ), obljudu nad nemoćnim licem (čl. 179. KZ), razbojničku krađu (čl. 205. KZ), iznudu (čl. 214. KZ), nasilničko ponašanje (čl. 344. KZ) i nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (čl. 344a) kretala se između 12% i 14,8%, dok je u slučaju krivičnog dela razbojništva (čl. 206. KZ) i izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 317. KZ) ona iznosila 21,3% i 28%, respektivno. Deca, odnosno lica sa nenavršenih 14 godina ostvaruju učešće u vršenju inkriminiranih dela od 1%. U strukturi dela najmlađih, međutim, učestvuju i dela sa elementima nasilja uključujući ubistvo, tešku telesnu povredu, laku telesnu povredu, razbojništvo, razbojničku krađu, nasilničko ponašanje, izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, silovanje, ugrožavanje sigurnosti, nasilje u porodici, ubijanje i mučenje životinja, a nije zanemarljiva ni učestalost dela iz čl. 348. KZ (nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija).

24 Ovaj program je evaluacijskom studijom koju je sproveo Ipsos Strategic Marketing 2009. godine ocenjen kao delimično uspešan u mlađim razredima, dok je uspeh izostao u starijim razredima osnovne škole – utvrđeno je da je u nižim razredima došlo do pada kako fizičkog, tako i verbalnog, psihičkog i socijalnog nasilja, dok je u starijim razredima zabeležen porast verbalnog i socijalnog nasilja, pri čemu su ostali oblici nepromenjeni u odnosu na početno stanje (Ipsos Strategic Marketing, 2009).

obaveze škola na planu sprečavanja nasilja²⁵ koje proističu iz *Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2009), *Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama* (2007) i *Pravilnika o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje* (2010) ne ispunjavaju u zadovoljavajućoj meri. Pored ostalog utvrđeno je da, premda 3/4 ispitanih učenika prepoznaje vršnjačko nasilje kao problem u svojoj školi, čak 60% njih nema saznanja o tome da je njihova škola preduzela ijednu aktivnost u vezi sa njegovim sprečavanjem (Nešić, Jović, 2011).

Povrh toga što je potrebno dalje razvijati oblast prevencije maloletničke delinkvencije naročito u praktičnom aspektu, neophodno je razmišljati i o koncipiranju teorijski dobro utemeljenog strateškog okvira u ovoj oblasti, a evaluaciji programa prevencije pokloniti naročitu pažnju, budući da se njome sprečava sprovođenje neefektivnih, nepotrebnih, u najgorem kontraproductivnih programa, a time i rasipanje organičenih resursa. S tim u vezi treba reći da je do sada u Srbiji razvijeno sasvim dovoljno programa koji ciljaju na „podizanje svesti” o nasilju, a premalo pravih, razvojnih programa prevencije nasilja i prestupništva mladih. Za razliku od podizanja svesti o nasilju za koje se ne može reći da je u današnje vreme neki naročiti poduhvat, sprečavanje razvoja perzistentnog prestupništva vrhunski je izazov i najznačajniji zadatak za sve one koji se na bilo koji način bave pitanjima prevencije kriminaliteta. Sprečiti da neka deca odrastaju emotivno zanemarena i vaspitno zapuštena, bez razumevanja perspektive drugih ljudi i jasnih spoznaja o posledicama ponašanja, ogorčena, srdita i frustrirana, s osećanjem indiferentnosti, mržnje i neprijateljstva najpre prema svom neposrednom okruženju, a potom i čitavom društvu, daleko je komplikovanije, ali jedno od malobrojnih uistinu vrednih nastojanja u oblasti prevencije. U toj perspektivi i u svetlu do sada poznatog, unapređivanje veština roditeljstva pokazuje se značajnijim za sprečavanje perzistentnog prestupništva i teškog nasilničkog kriminaliteta od programa podizanja svesti o nasilju u školi, premda se i ovo drugo smatra važnim.

Na to kakav ćemo kriminalitet imati sutra u značajnoj meri ukazuje kriminalitet maloletnika danas, kao i način na koji se na njega reaguje (Soković, 2013). Od naročite je važnosti to kakvu i koliku podršku danas dobijaju porodice koje nailaze na teškoće, pre svega u realizovanju roditeljskih uloga i zadataka. Uz to, značajno je i u kojoj meri ćemo uspeti da preveniramo razvoj

---

25 Da za učenike organizuju razgovore, tribine, debate, obezbede promotivni materijal na temu sprečavanja nasilja i omoguće obuke o nenasilnoj komunikaciji i strategijama rešavanja problema i veštinama alternativnog razrešenja konflikata.

kulturnih vrednosti i normi mladih oslonjenih na glorifikovanje ili normalizaciju manifestne egocentričnosti, indiferentnosti i antisocijalnih stavova. Ko zna, možda će nas jednom iznenaditi rezultati nekog temeljnijeg istraživanja koje bi moglo pokazati da neki tzv. zabavni medijski sadržaji krcati banalnim manifestacijama ljudske pakosti, primitivnog egoizma, ravnodušnosti prema drugome i makijavelizma onih koji se smatraju „uspešnim” u nekim oblastima javnog života imaju veći uticaj na razvijanje antisocijalnih stavova mladih nego ozloglašeni filmovi i video-igrice sa nasiljem virtuelnih junaka.

Najzad, ne treba gubiti iz vida da svaka generacija mladih ima svoju kulturu i svoje potkulture. Prestupnička aktivnost mladih možda, iz perspektive statistike, nalikuje delinkvenciji njihovih prethodnika. Ipak, mladi primenjuju specifične, današnjem trenutku i svojoj generaciji svojstvene neutralizacije i racionalizacije vlastitih delinkventnih činova, imaju specifične životne probleme i dileme, bore se sa specifičnim stresogenim situacijama, imaju specifične životne prekretnice, pa i specifičnu hijerarhiju vrednosti na svom adolescentskom uzrastu. Oni koji su generacijski udaljeni od njih, povremeno bi trebalo iznova da zavire u taj svet. S tim u vezi, indikativni su rezultati evropskog projekta *YouPrev* koji su pokazali da mladi i odrasli ne percipiraju na isti način tzv. agense socijalizacije i nosioce preventivnih aktivnosti. Slabo ocenjena uticajnost aktivnosti koje sprovode škola i socijalne službe jasno ukazuju da se nešto u pristupu mladima mora menjati.²⁶ Pitanje prevencije nije samo pitanje optimalnih mera i aktivnosti, već i adekvatnosti njihovih nosilaca.

Jedan od načina da se popune praznine u saznanjima koja se tiču mehanizama delovanja dinamičkih faktora rizika jeste dobro osmišljeno longitudinalno istraživanje kojim bi se mogle identifikovati kritične tačke i trajektorije ulaska u delinkvenciju i izlaska iz nje, identifikovanje mehanizama delovanja faktora zaštite koji su ključni resursi i okosnice programa prevencije i markiranje kulturnih činilaca koji imaju uticaj na razvijanje antisocijalnih stavova/kriminalnih (nasilnih) modela ponašanja. Povrh toga, ovakva istraživanja bi omogućila

---

26 Uspešne mere prevencije, rangirane od najbolje do najlošije ocenjene, uključuju: 1) slušanje mladih o tome šta su njihove brige i problemi; 2) unapređenje mogućnosti zaposlenja; 3) obezbeđivanje dobrog obrazovanja i mogućnosti za korišćenje slobodnog vremena; 4) osiguranje obuke u oblasti socijalnih veština; 5) jasno upoznavanje mladih sa posledicama nedozvoljenog ponašanja; 6) obezbeđivanje savetovanja za roditelje i 7) oštro kažnjavanje (punitivne pristupe u odgovoru na nasilje mladi ne odbacuju sasvim, ali ih vide kao manje efikasne u poređenju sa drugim merama. Nalazi u posmatranim zemljama su u velikoj meri saglasni). Najznačajniji subjekti preventivnog uticaja su, prema mišljenju mladih roditelji i prijatelji, dok je među profesionalnim grupama najznačajnijom ocenjena policija, premda generalno, uticaj profesionalaca u oblasti formalne kontrole ceni se osrednjim ili slabim. Uticaj škole, nastavnika i socijalnih radnika ocenjen je kao najslabiji (Görge *et al.*, str. 168-196).

i uvid u proces implementacije i efekte postojećih preventivnih mera, a potom i razmenu znanja o faktorima delinkvencije, kao i dobroj/lošoj praksi u prevenciji prestupništva mladih na nacionalnom i međunarodnom nivou.²⁷ Longitudinalna istraživanja zahtevaju temeljne pripreme, ozbiljan istraživački tim i stabilno finansiranje i ostaje nada da će neko od relevantnih ministarstava prepoznati značaj i dugoročnu dobit od jednog takvog istraživanja i podržati ga.

U opštem je interesu da se programi prevencije pažljivo selektuju i korektno evaluiraju, kako bi se blagovremeno unapređivali i optimizovali društveni odgovori u ovoj oblasti. To je dug, a opet najkraći, ako ne i jedini put ka snižavanju stopa kriminaliteta i nasilja u budućnosti. Programi prevencije bi trebalo da budu osmišljeni tako da na najekonomičniji efikasan način odgovore na stvarne potrebe specifičnih kategorija dece i maloletnika, ali bi u primarnom fokusu trebalo da bude neutralisanje faktora rizika za razvoj perzistentnog prestupništva – što je manje resursa za prevenciju na raspolaganju, to je veća obaveza da se oni što promišljenije troše, da se preventivne aktivnosti pažljivo formulišu, dobro teorijski i praktično utemelje, kvalitetno implementiraju i usmere pre svega na ovu populaciju, koja antisocijalne obrasce ponašanja razvija rano i koja, premda daleko malobrojnija od maloletnika koji će u delinkvenciju ući na starijem uzrastu, ima znatno izraženiju potrebu za pomoći i podrškom u razvoju. Razvijanje efektivnih programa rane intervencije, odnosno programa prevencije namenjenih predškolskoj deci, utemeljenih na savremenim naučnim znanjima uključujući naročito saznanja koja se tiču specifičnosti našeg podneblja, jedini je način da se blagovremeno odgovori na razvojne potrebe ove kategorije dece i ostvari pomak u redukciji rizika od razvijanja perzistentnog prestupništva.

5. Literatura

- Alexander, J.F., Sexton, T.L. (2000). Functional family therapy. *OJJDP Juvenile Justice Bulletin*. Dostupno na: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/184743.pdf> (pristupljeno 18. jula 2014).
- Baglivio, M.T. et al. (2014). Serious, Violent, and Chronic Juvenile Offenders: A Statewide Analysis of Prevalence and Prediction of Subsequent Recidivism Using Risk and Protective Factors, *Criminology & Public Policy*, 13 (1): 83-116.

---

²⁷ Jedno od takvih istraživanja koje se danas sprovodi jeste Peterburška longitudinalna studija (Peterborough Adolescent and Young Adult Development Study). Istraživačko iskustvo u okviru ove ali i drugih longitudinalnih studija može biti od velike koristi za osmišljavanje i implementaciju ovakvih istraživanja u domaćim uslovima.

- Borduin, C.M. et al. (2013). Evidence-Based Interventions for Serious and Violent Juvenile Offenders, In Craig, L.A. et al. (eds). What Works in Offender Rehabilitation—An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment, Wiley-Blackwell, pp. 192-210.
- Burfeind, J. W., Bartusch, D. J. (2011). Juvenile Delinquency: An Integrated Approach. Jones and Bartlett Publishers, LLC.
- Elliott, D. S. (1994), Serious Violent Offenders: Onset, Developmental Course, and Termination. The American Society of Criminology 1993 Presidential Address, Criminology, 32(1): 1-21.
- Enzmann, D. et al. (2010). Self-reported youth delinquency in Europe and beyond: First results of the Second International Self-Report Delinquency Study in the context of police and victimization data, European Journal of Criminology, 7(2): 159-183.
- Evans, K. (2011). Crime prevention: A Critical Introduction. Sage.
- Farrington, D. P. (2001). What Has Been Learned from Self-Reports about Criminal Careers and the Causes of Offending? Home Office Online Report. September 2001. Dostupno na: http://www.crim.cam.ac.uk/people/academic_research/david_farrington/srdrep.pdf (pristupljeno 20. oktobra 2014).
- Görgen, T. et al., eds. (2013). Youth deviance and youth violence: Findings from a European study on juvenile delinquency and its prevention. International Report. Muenster: German Police University. Dostupno na: <http://www.youprev.eu/internationalreport.html> (pristupljeno 14. aprila 2014).
- Henggeler, S. W. et al. (1986). Multisystemic treatment of juvenile offenders: Effects on adolescent behavior and family interactions, Developmental Psychology, 22: 132-141
- Henggeler, S.W., Borduin, C.M. (1990). Family Therapy and Beyond: A Multisystemic Approach to Treating the Behavior Problems of Children and Adolescents. Brooks/Cole, Pacific Grove.
- Ignjatović, Đ. (2013). Metodologija istraživanja kriminaliteta (drugo izdanje). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ipsos Strategic Marketing (2009). „Evaluacija programa škola bez nasilja”. Prezentacija. Dostupno na: <http://www.unicef.rs/skola-bez-nasilja.html> (pristupljeno 18. aprila 2014.)
- Loeber, R., Farrington, D.P. (2012). From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy, and Prevention. New York: Oxford University Press.
- Loeber, R., Farrington, D.P., Petechuk, D. (2003). Child Delinquency: Early Intervention and Prevention. U.S. Department of Justice, Office of Juvenile

- Justice and Delinquency Prevention. Dostupno na:
<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/186162.pdf> (pristupljeno 5. oktobra 2014).
- Models for Change Juvenile Diversion Workgroup (2011). *Juvenile Diversion Guidebook*. Dostupno na: <http://www.modelsforchange.net/publications/301> (pristupljeno 20. oktobra 2014).
  - Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review*, 100: 674–701.
  - Mukherjee, S. (1997). Juvenile Crime: Overview of Changing Pattern. Paper presented at the Australian Institute of Criminology Conference Juvenile Crime and Juvenile Justice, Towards 2000 and Beyond, Adelaide, 26 -27 June 1997. Dostupno na:
http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/juvenile/mukherjee.pdf (pristupljeno 10. oktobra 2014).
  - Muncie, J. (1999). Institutionalized intolerance: youth justice and the 1998 Crime and Disorder Act, *Critical Social Policy*, 19: 147-175
  - Nešić, S., Jović, N. (2011), *Zaštita dece od nasilja u školama. Izveštaj Zaštitnika građana i Panela mladih savetnika*, str. 23-24. Dostupno na: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/izvestaji/posebnii-izvestaji> (19. April 2014.)
  - Soković, S. (2013). Maloletnički kriminalitet i recidivizam – pravilo i/ili izuzetak?, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 51(3): 23-37.
  - Vaughn, M.G., *et al.* (2011). The severe 5%: A latent class analysis of the externalizing behavior spectrum in the United States, *Journal of Criminal Justice*, 39: 75-80.
  - Vaughn, M.G., *et al.* (2014). Violence and Externalizing Behavior Among Youth in the United States: Is There a Severe 5%? *Youth Violence and Juvenile Justice*, 12(1): 3-21.

Biljana Simeunović-Patić, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

**THE REACH AND PERSPECTIVES OF SCIENTIFIC
KNOWLEDGE IN PREVENTION OF JUVENILE
DELINQUENCY**

Abstract. *In the last thirty years, the knowledge about risk factors of juvenile delinquency has significantly improved worldwide, thereby mainly identifying the focus of preventive activities in this area. However, the application of existing scientific knowledge in the field of prevention of juvenile delinquency and understanding of the importance of methodologically correct evaluation of existing prevention programs, generally are not at a satisfactory level today, and situation in Serbia is not different. Contemporary response to juvenile delinquency should be based on understanding of the heterogeneity of children and juveniles involved, and preventive efforts should be focused on neutralizing the risk factors for development of persistent delinquency. Development of effective early intervention programs or comprehensive prevention programs intended for preschool children, is the only reliable way to timely respond to the developmental needs of this category of children and alleviate the risk of developing persistent delinquency. On the other hand, longitudinal studies of juvenile delinquency in Serbia, whose implementation is advocated in this paper, could be a solid starting point for creating a more efficient response to the problem of crime in the future, as a valuable source of knowledge on critical constellations and mechanisms of activation and neutralization of the risk factors for persistent and transient juvenile delinquency and specificities in terms of living conditions, turning points and problems faced by adolescents in our country, as well as the trajectory of entering or leaving delinquency.*

Key words: *juvenile delinquency; prevention; risk factors; early delinquency; persistent delinquency*

Svetlana NENADIĆ,
Zamenik javnog tužioca u Prvom
osnovnom javnom tužilaštvu
u Beogradu

Pregledni članak
UDK: 343.211
Primljeno: 15. juna 2014. god.

NAČELO NE BIS IN IDEM¹ U EVROPSKOJ KONVENCIJI ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA I PRIMENA NAČELA U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Predmet analize je pravni aspekt povrede načela ne bis in idem iz člana 4. Protokola 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Preciznije, rad se bavi analizom prirode, porekla, svrhe i značaja načela ne bis in idem, kao i određenjem načela u unutrašnjem i međunarodnom pravu, strukturom, pojmovnom analizom i obimom načela ne bis in idem sadržanog u članu 4. Protokola 7., kao i kritičkom analizom pravnih izlučevina prakse Evropskog suda za ljudska prava. Takođe, razmatrani su mogući problemi u primeni člana 4. Protokola 7. od strane naših pravosudnih organa, situacije u kojima je moguća povreda ovog prava prema našem procesnom i materijalnom pravu i dat je kratak kritički osvrt na pozitivne propise koji se tiču primene ovog načela u Republici Srbiji.

Ključne reči: Ne bis in idem; član 4. Protokola 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; Evropski sud za ljudska prava; Zolotukhin v. Russia; Maresti v. Croatia.

---

¹ Ne ponovo u istom.

1. Aktualnosti i značaj pitanja

U julu 2009. Godine Evropski sud za ljudska prava² u predmetu *Maresti v. Croatia*³ presudio je da je Hrvatska povredila član 4. Protokola 7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda⁴. Presuda je uzburkala stručnu javnost u Hrvatskoj, a potom i stručnu javnost u Srbiji, jer polazeći od sličnih pravnih sistema i istog pravno istorijskog nasleđa, postoji realna opasnost da bi sličnu presudu ECtHR mogao da donese i u odnosu na Srbiju. Bojazan proizilazi iz činjenice da je dugogodišnja praksa policijskih službenika u obe zemlje da istovremeno, povodom istog događaja, protiv jednog lica podnose krivične prijave i zahteve za pokretanje prekršajnog postupka. Tako u Republici Hrvatskoj „u jednoj četvrtini kaznenih⁵ postupaka paralelno je vođen i prekršajni postupak“⁶.

Posledice kumulativnog vođenja prekršajnih i krivičnih postupaka za identičan događaj protiv istog lica su višedimenzionalne. Prvenstveno, pravosudni sistem se veštački opterećuje velikim brojem predmeta čime se usporava rad pravosudnih organa. Drugo, vođenje postupaka protiv istog lica pred prekršajnim i krivičnim sudovima, a povodom istog događaja, rezultuje opasnošću od donošenja različitih odluka od strane različitih sudova u pogledu istog događaja i u odnosu na ista lica, čime se urušava poverenje građana u pravosudni sistem. Treće, nije zanemarljiv ni ekonomski element. Četvrto, svakako ne od najmanjeg značaja, kršenje A4P7 predstavlja kršenje garantovanog ljudskog prava.

2. Priroda, svrha i značaj načela. Načelo u nacionalnom i međunarodnom pravu

Načelo *ne bis in idem*⁷ koje bi najopštije mogli da definišemo kao – zabranu ponavljanja krivičnog postupka u odnosu na lice prema kome je već

---

2 U daljem tekstu ECtHR.

3 *Maresti v. Croatia*, No.55759/07 od 25.07.2009. godine.

4 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u daljem tekstu: Konvencija, a član 4. Protokola 7 u daljem tekstu: A4P7.

5 Pojam „kazneni postupak“ u hrvatskom jeziku prevodi se na srpski jezik kao pojam „krivični postupak“. U našem jeziku pojam „kazneni postupak“ koristi kao pojam koji označava svaki postupak koji se vodi protiv nekog lica, a povodom kažnjivog dela – krivičnog dela, prekršaja, privrednog prestupa, vidi G. Ilić i dr. /2008/ Javnotužilački priručnik, Beograd, str. 373. Pojam „kazneno pravo“ je definisan i članom 34. Ustava Republike Srbije, Sl. gl. 98/2006.

6 Novosel, D., Rašo, M., Burić, Z./2010/, *Razgraničenje kaznenih djela i prekršaja u svetlu presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Maresti protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, n. 2, <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id>, 15. februar 2013. godine.

7 Načelo je poznato i pod drugim nazivima. U kontinentalnom pravu se koristi i naziv *non bis in idem*, a u anglosaksonskom pravu – *double jeopardy*.

doneta pravnosnažna odluka, na prvi pogled deluje kao jednostavno načelo koje ne zahteva posebno tumačenje. Ukoliko pođemo od pretpostavke da postoji veliki broj različitih varijacija ovog načela i načelo pokušamo da definišemo najpre uz pomoć konstrukcije najbližeg roda – *genus proximum* možemo da zaključimo da načelo sadrži nekoliko ključnih elemenata: prvo – tiče se isključivo krivičnog postupka; drugo – štiti pojedinca u odnosu na koga je doneta pravnosnažna odluka (*res iudicata*); treće – zaštita se sastoji u zabrani ponavljanja krivičnog postupka i četvrto – pravnosnažna odluka i ponovljeni krivični postupak moraju da se tiču istog (*idem*). Međutim, utisak o jednostavnosti se zadržava samo na analizi teksta načela, a primenom načela postaje jasno da je takav utisak samo obmana, jer primena nužno otvara niz novih pravnih pitanja i logičkih zamki. Zavodljivu prividnu jednostavnost predmeta našeg interesovanja Zupančić je slikovito nazvao – *la belle dame sans merci*⁸. Ipak se čini da suštinski problem primene načela ne leži u njegovoj logičkoj strukturi, koja je relativno jednostavna, već u pravnoj prirodi koja podrazumeva inherentne tenzije između: prvo – pravde i pravne sigurnosti⁹, drugo – pravde i istine.¹⁰

Prvi pisani trag o načelu *ne bis in idem* je Demostenov govor protiv Leptina iz 356. godine p.n.e. Forimiranje rimske izreke *ne bis in idem* pripisuje se Gaju u 2. veku p.n.e. Ovo načelo je duboko ukorenjeno u ustavnim tradicijama i krivičnopravnim propisima evropskih država i označava prevashodno pravo pojedinca u odnosu na državu, tako se pominje i u Habeas Copus Act. Međutim, načelo prevazilazi granice Evrope, pa je tako propisano članom 14. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i članom 8. Američke konvencije o ljudskim pravima. O značaju načela govori i činjenica da je obuhvaćen statutima Međunarodnog krivičnog suda i Tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu.

Na tlu Evrope primena navedenog načela je naročito složena, s obzirom da postoje različiti evropski pravni okviri – Savet Evrope, Evropska unija i zona Šengena, kao i dva suda u navedenim okvirima – ECtHR i CJEU¹¹. Svaki od ovih pravih okvira predviđa načelo *ne bis in idem* – Savet Evrope u Protokolu

---

8 Lepa gospa bez milosti, vidi: Zupančić, B. M. /2011/, *Ne bis in idem* (zabrana ponovnog suđenja za isto delo) *la belle dame sans merci*, *Crimen*, n. 1, str. 171-181.

9 van Bockel W. B. /2009/, *The ne bis in idem principle in EU law. A conceptual and jurisprudential analysis*, Leiden, <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13844>, 15. februar 2013. godine.

10 „Načelna zabrana ponovnog suđenja proizlazi iz vitalnih interesa pravne sigurnosti i pravičnosti, koji u vezi s ovim principom, u većini nacionalnih zakonodavstava odnose prevagu u odnosu na princip istine, onda kada se ponekad ta načela „sukobe““, Škulić, M./2007/, *Ne bis in idem*, Hrvatska i Tribunal, *Politika*, 09.10.2007. godine, <http://www.politika.rs/pogledi/Milan>, 10. februar 2013. godine.

11 Court of justice European Union.

7. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska unija u Povelji o osnovnim pravima Evropske unije, a zona Šengena u Šengenskom sporazumu. U navedenim dokumentima načelo *ne bis in idem* nije formulisano na isti način, a i odluke navedenih sudova se suštinski razlikuju u shvatanju načela. Ukoliko se imaju u vidu i različite definicije načela u nacionalnom zakonodavstvu, postaje jasno da ne postoji jedno načelo *ne bis in idem*, već više načela čija se obeležja, manje ili više, prepliću i poklapaju. Sve ukazuje koliko je složeno pitanje načela *ne bis in idem* i da ispravna primena načela zahteva detaljnu analizu elemenata konkretnog načela koje se primenjuje, svrhu konkretnog načela, kao i analizu sudske prakse, bilo nacionalnih ili/i međunarodnih sudova koji konkretno načelo primenjuju.

Prilikom analize svrhe konkretnog pravila *ne bis in idem* posebno treba imati u vidu činjenicu da povreda ovog načela podjednako šteti i privatnim i javnim interesima. Privatnim interesima u smislu povrede ljudskog prava koje se ogleda u „oslobađanju neizvesnosti od ponovnog pokretanja krivičnog postupka za isto delo“¹², a javnim interesima u smislu narušavanja načela vladavine prava i pravne sigurnosti. Povreda javnih interesa na nacionalnom nivou se ogleda u tome što država pokazuje da odluke koje donosi jedan sud u državi nisu obavezujuće za drugi sud u državi, što sledstveno vodi tome da odluke države nisu obavezujuće za samu državu, pa se postavlja pitanje zašto bi bile obavezujuće za bilo koga drugog, samim tim i građanina. Dakle, načelo *ne bis in idem* predstavlja ljudsko pravo, ali istovremeno i suštinsku garanciju pravne sigurnosti.

3. Specifičnosti A4P7

Članom 4. Protokola 7. od 22. novembra 1984. godine načelo *ne bis in idem* postalo je i sastavni deo Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹³. Njime je propisano pravo „da se ne bude suđen ili kažnjen dvaput u istoj stvari“.

U stručnoj javnosti¹⁴ je zauzet stav da A4P7 predstavlja segment prava na pravično suđenje, tj. člana 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i to preciznije prava protiv samooptuženja¹⁵. Međutim, možemo da zaključimo da je navedeni stav samo teorijski, jer ni Komisija za

---

12 Knežević, S./2007 /, Zabrana dvostruke ugroženosti i ljudska prava okrivljenog, Pravni život, n. 9, str. 757.

13 Navedeni protokol potpisale su, ali nisu ratifikovale Belgija, Nemačka, Holandija, Španija i Turska.

14 Popović, D. /2012/, Evropsko pravo ljudskih prava, Beograd, Službeni glasnik, str. 275.

15 Trechsel, S. /2005/, Human Rights in Criminal Proceedings, New York, Oxford University Press, str. 381.

ljudska prava, ni ECtHR nisu doneli odluku u kojoj bi se precizno izjasnili da li je član 6. Konvencije primenjiv na načelo *ne bis in idem*.

Nakon što smo načelo definisali *genus proximum*, ukazaćemo na *differentiam specificam* načela u okviru A4P7, a na osnovu strukturalne analize i upoređujući ih sa specifičnostima drugih načela.

Prvo, u pogledu *ratione loci* teritorijalna primena A4P7 se ograničava isključivo na odluke donete na nacionalnom nivou. Odnosno, primena ovog člana ne proteže se na slučajeve kada se licu sudi pred sudom jedne zemlje za krivično delo za koje je već osuđen u nekoj drugoj zemlji, bez obzira da li su jedna ili obe države ratifikovale Konvenciju. U slučaju *Baragiola v. Switzerland*¹⁶ ECtHR je konstatovao da na osnovu izričitog smisla ove odredbe A4P7 jasno je da ona potvrđuje načelo *ne bis in idem* samo u pogledu slučajeva u kojima je nekome dva puta suđeno ili je dva puta kažnjen za isto delo pred sudovima jedne države. Kako je u konkretnom slučaju predlagač prvo bio osuđen u Italiji, dok je drugu osudu, u pogledu istih dela, izrekao švajcarski sud, ECtHR je našao da nema povrede A4P7. Ukoliko se ima u vidu prethodno izneti stav da načelo *ne bis in idem* derivira iz prava na pravično suđenje, logično bi bilo da bi lice kome su zbog iste stvari sudili sudovi dve različite države moglo da se poziva na povredu člana 6. Konvencije. Međutim, primena člana 6. u ovom slučaju je isključena, jer „nije se postavljalo pitanje širenja obima odredbi Konvencije koji su ugovorne strane imale nameru izričito da isključe putem Protokola koji se odnosi samo na gonjenje osobe dvaput u okviru iste države“.¹⁷ Smatramo osnovanom konstataciju da se ograničenjem načela samo na odluke donete na nacionalnom nivou, praktično relativizuje samo načelo.¹⁸

Drugo, načelo iz A4P7 se može primeniti samo ako je okrivljeni pravnosnažno oslobođen ili osuđen, ali ne i ako je postupak okončan na drugi način, na primer rešenjem o obustavi istrage ili odbijajućom presudom. Identičnu definiciju sadrži i načelo iz člana 14. st. 7. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Naš član 6. „starog“ Zakonika o krivičnom postupku¹⁹ daje širu garanciju, pa tako primenu garancije ne ograničava samo u

---

16 *Baragiola v. Switzerland*, No.17626/90 od 21.10.1993. godine.

17 Rid, K. /2007/, *Evropska konvencija o ljudskim pravima. Vodič za praktičare*, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava, str. 112.

18 Knežević, S., op. cit., str. 758.

19 Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni list SRJ“, br. 70/2001, 68/2002, „Službeni glasnik RS“, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 46/2006, 49/2007, 122/2008, 20/2009, 72/2009.

(1) Niko ne može da bude gonjen i kažnjen za krivično delo za koje je pravnosnažnom presudom oslobođen ili osuđen ili je za to delo postupak protiv njega pravnosnažno obustavljen ili optužba pravnosnažno odbijena.

(2) U postupku povodom vanrednog pravnog leka, pravnosnažna sudska odluka se ne može izmeniti na štetu okrivljenog.

slučaju pravnosnažne oslobađajuće ili osuđujuće presude, već i na svaki slučaj kada je postupak pravnosnažno obustavljen ili je optužba pravnosnažno odbijena. član 4. „novog“ Zakonika o krivičnom postupku²⁰ zadržava istu garanciju.

Treće, iako u stavu 2. A4P7 dopušta mogućnost ponavljanja krivičnog postupka u posebnim slučajevima, sa druge strane, na daje garancije kojima bi se isključila mogućnost ponavljanja krivičnog postupka na štetu okrivljenog – garanciju zabrane *reformatio in peius*. Ovu garanciju daje Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i naš Zakonik o krivičnom postupku.

Ukazaćemo na još jednu specifičnost koja na prvi pogled može da deluje kao *differentiam sprecificam*, mada to nije. Naime, analizirajući prevod na srpski jezik, uočavamo da A4P7 zabranjuje ponovno suđenje i kažnjavanje, ali ne i ponovno krivično gonjenje. Dakle, strogo jezički tumačeći verziju na srpskom jeziku, dozvoljeno je da organ krivičnog gonjenja jedne države preduzme krivično gonjenje osumnjičenog lica za krivično delo za koje je to lice, pred sudom iste te države već pravnosnažno oslobođeno, i to pravo ima sve do trenutka dok krivični progon ne uđe u fazu suđenja. Ukoliko razmišljamo o posledicama, pravnim i psihološkim, koje mogu nastupiti po osumnjičenog usled krivičnog progona, bez obzira što taj progon nije doveden do faze glavnog pretresa (suđenja), jasno je da je ovakvo tumačenje pogrešno. Svakako treba imati u vidu nepreciznosti u prevodu Konvencije na srpski jezik, s obzirom da original Konvencije na engleskom jeziku glasi „no one shall be liable to be tried or punished“ što znači da „niko ne podleže da mu bude suđeno ili da bude kažnjen“²¹. Dakle, iako originalni tekst ne sadrži izričitu zabranu krivičnog gonjenja lica za krivično delo za koje je već pravnosnažno oslobođen ili osuđen, možemo da zaključimo da je zabrana krivičnog progona praktično obuhvaćena jezičkom konstrukcijom „podložan da mu bude suđeno“, odnosno da predstavlja njenu „logical extension“²². ECtHR je takođe prihvatio navedeno šire tumačenje i u više presuda je ukazivao da A4P7 sadrži tri garancije („trostruku garanciju“), prvu – pravo osumnjičenog da ne bude podložan da mu se ne sudi dva puta, što praktično znači pravo osumnjičenog da ne bude ponovo krivično gonjen, drugu – pravo da mu se ne sudi ponovo i treće – pravo da ne bude

---

20 Zakonik o krivičnom postupku, „Službeni glasnik RS“, br.72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014.

Ne bis in idem

(1) Niko ne može biti gonjen za krivično delo za koje je odlukom suda pravnosnažno oslobođen ili osuđen ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili je postupak pravnosnažno obustavljen.

(2) Pravnosnažna sudska odluka ne može bi izmenjena na štetu okrivljenog.

21 Prevod autor.

22 van Bockel W. B. /2009/, op. cit. str. 188.

kažnjen. Ovu „trostruku garanciju“ ECtHR je definisao u presudi *Nikitin v. Russia*²³, a posebno apostrofirao u presudi *Zolotukhin v. Russia*²⁴ o kojoj ćemo kasnije detaljnije govoriti. Trostrukom garancijom A4P7 je obuhvatio sve faze krivičnog progona čime je obezbeđena mogućnost primene načela u bilo kojoj fazi postupka. Napomene radi, naš „stari“ Zakonik o krivičnom postupku daje preciznu i široku definiciju načela, pa tako navodi da niko ne može da bude „gonjen i kažnjen“ čime se, na jedan jezički precizan način, obuhvataju sve faze krivičnog postupka. „Novi“ Zakonik o krivičnom postupku predviđa samo zabranu gonjenja, a ne pominje i zabranu kažnjavanja. Međutim, kako nema kažnjavanja bez gonjenja, to se može smatrati da se zakonodavac opredelio za jedno, logički gledano, praktičnije rešenje. Sa druge strane međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, daje istu definiciju prava kao i Konvencija.

O značaju garancije iz A4P7, govori činjenica da ovo pravo, zajedno sa pravom na život, zabranom mučenja, zabranom ropstva i načelom legaliteta predstavlja pravo koje ne može biti derogirano na osnovu člana 15. Konvencije. Ipak, A4P7 predviđa jedan izuzetak u primeni. Naime, ponavljanje postupka je dopušteno ukoliko se pojave dokazi o novim ili novootkrivenim činjenicama ili ukoliko je u prethodnom postupku došlo do bitnih povreda koje su mogle uticati na odluku.

Analizirajući *differentiam specificam* A4P7 i upoređujući ih sa *differentiam specificam* načela u domaćem pravu i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima uočavamo da je A4P7 relativno usko definisan. Smatramo da razlog za ovako usko postavljeno načelo leži u naročitoj senzibilitnosti koju države pokazuju u pogledu krivičnih procedura, budući da krivično pravo doživljavaju kao ekskluzivnu sferu suverenosti i moći države. Međutim, čini se da o pravom obimu ne možemo govoriti samo na osnovu teksta načela, već prvenstveno iz perspektive njegove primene od strane ECtHR. O tome će biti reči u sledećem poglavlju.

4. Obim primene A4P7 i pojmovna analiza kroz praksu ECtHR

4.1. Ratio

ECtHR je u slučajevima u kojima je razmatrao povredu A4P7 bio u prilici da obrazlaže *ratio* načela *ne bis in idem*. Sud je davao različita obrazloženja koja se kreću u tri pravca. Prvo, po kome načelo *ne bis in idem* shvata kao segment garancija okrivljenog u krivičnom postupku i to preciznije kao pravo u

---

23 Nikitin v. Russia, No.50178/99 od 20. jula 2004. godine, paragraf broj 36.

24 Zolotukhin v. Russia, No.14939/03 od 10.02.2009. godine.

okviru prava okrivljenog da bude saslušan. Drugo, po kome se načelo odnosi prvenstveno na rad pravosudnih organa i treće, po kome načelo treba sagledati u kontekstu pravne sigurnosti. Dakle, možemo da zaključimo da se i u presudama ECtHR-a uočava inherentna tenzija načela – tenzija između privatnog i javnog interesa.

4.2. Ratione materiae

Obim primene načela *ratione materiae* se ograničava samo na krivični postupak. Međutim, ECtHR, kao što je poznato, ima autonomno tumačenje pojma krivičnog postupka. Pravna karakterizacija nekog postupka u nacionalnom pravu stoga nije od značaja, jer države članice mogu istu radnju inkriminisati na različite načine, kao različita kažnjiva dela, na primer kao krivično delo, prekršaj, prestup ili disciplinski prestup. Međutim, ukoliko su ispunjeni određeni uslovi, ECtHR će bilo koji postupak za kažnjivo delo smatrati krivičnim postupkom u smislu autonomnog pojma. Konstituisanje koncepta krivične optužbe i krivičnog postupka započelo je slučajem *Engel and Others v. Netherlands*.²⁵

Engel test je od naročitog značaja za primenu načela *ne bis in idem*. Naime, u zemljama na visokom nivou razvoja demokratije sa relativno visokim stepenom vladavine prava, na nivou incidenta, će doći do situacije ponovnog

---

25 Presuda No.5100/71 od 08. juna 1976. godine. Prema Mole N., Harby C. /2006/, The right to a fair trial, A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg, Council of Europe, str. 16. Engel test sadrži četiri kriterijuma: „1. klasifikacija norme u domaćem pravu; 2. priroda inkriminisane radnje; 3. svrha kazne; 4. priroda i strogost kazne“. Ukoliko nacionalno zakonodavstvo određenu radnju kvalifikuje kao krivično delo, ECtHR će automatski smatrati da se radi o krivičnoj optužbi i krivičnom postupku. S druge strane, ukoliko nacionalno zakonodavstvo neku radnju kvalifikuje kao prekršaj ili disciplinski prestup, to neće automatski značiti za ECtHR da se ne radi o krivičnoj optužbi i krivičnom postupku. U tom slučaju ECtHR razmatra kriterijume pod 2, 3. i 4. i to tako što prvo, u okviru prirode inkriminisane radnje utvrđuje kom broju lica je upućena kaznena norma – određenom ili neodređenom radi utvrđivanja da li se radi o normi sa „generalnim efektom“ ili normi koja se odnosi na određenu specifičnu grupu ljudi, na primer pripadnike jedne profesije. Veće su šanse da u slučajevima norme sa generalnim efektom ECtHR protumači da se radi o krivičnoj optužbi i krivičnom postupku, nego u slučajevima kada norma ima ograničeno dejstvo na manju grupu ljudi. Kriterijum svrhe kazne služi za razlikovanje krivičnih od administrativnih kazni. ECtHR pri tom razmatra da li kazna ima karakter naknade štete – kompenzacioni karakter, da li ima za cilj zaštitu građana – kao na primer oduzimanje vozačke dozvole pijanom vozaču ili je njen karakter suštinski kaznen. Poslednji kriterijum prirode i strogosti kazne primenjuje se samo ukoliko na osnovu primene ranijih kriterijuma nije bilo moguće odrediti o kojoj vrsti postupka se radi. ECtHR uobičajno svaku deprivaciju slobode ili pretnju deprivacijom slobode smatra krivičnom kaznom. Dakle, ECtHR će uobičajno smatrati krivičnim postupkom svaki onaj postupak koji se vodi na osnovu norme koja kao sankciju predviđa lišenje slobode.

krivičnog progona lica za krivično delo za koje je krivični postupak pravosnažno okončan. Međutim, često se dešava da dolazi do krivičnog progona lica za radnje koje u sebi sadrže i elemente prekršaja ili disciplinskog prestupa, a za koje radnje su ta lica već bila kažnjena u drugom kaznenom postupku. Stoga je jasno od kakvog je značaja pravilna i blagovremena primena Engel testa na nivou nacionalnog pravosuđa. ECtHR je prihvatio Engel test u slučajevima u kojima je razmatrao povredu A4P7 sve do slučaja *Knut Haarving v. Norway*.²⁶ U ovom slučaju ECtHR odstupa od uobičajnog Engel testa i to, kako navodi, samo za potrebe primene A4P7, tako što širi listu kriterijuma i pored navedena četiri – modifikovana kriterijuma dodaje još dva kriterijuma i to: prvi – da li je mera izrečena nakon osude za krivično delo i drugi kriterijum koji se tiče implementacije izrečene mere. Međutim, kasnije, u već pomenutoj presudi *Zolotukhin v. Russia*, ECtHR izričito navodi da jedini kriterijum za određivanje krivične optužnice i krivičnog postupka jeste Engel test. Na prvi pogled deluje krajnje nejasno iz kog razloga je ECtHR, samo za potrebe primene A4P7, menjao test na osnovu koga u svim drugim slučajevima utvrđuje da li se radi o krivičnom postupku ili ne. Praktično, ECtHR je samo za potrebe A4P7 promenio značenje autonomnog pojma. Očigledno je da je, u situaciji kada je lice osuđeno za jednu radnju u krivičnom postupku, a potom je u administrativnom postupku u odnosu na njega primenjena neka administrativna mera povodom istog događaja, ECtHR bio suočen sa inherentnom tenzijom između pravde i pravne sigurnosti usled čega je uočio nepodobnost Engel testa da dilemu reši, pa je pribegao njegovoj modifikaciji samo za potrebe načela *ne bis in idem*.

4.3. Ratione temporis

Ratione temporis, načelo *ne bis in idem* je dvoslojno. Prvo, tiče se samo krivičnih postupaka koji su hronološki usledili nakon donošenja pravosnažne osuđujuće ili oslobađajuće presude. Dakle, tiče se potonjeg, odnosno kolokvijalno rečeno „drugog“ krivičnog postupka. Ključni trenutak za eventualnu primenu načela je trenutak konačnosti ishoda „prvog“ gonjenja. Stoga se načelo ne primenjuje u situacijama u kojima se protiv jednog lica vode istovremeno dva ili više krivičnih postupaka povodom istog događaja. Drugo, primenjuje se samo u situacijama kada je drugi krivični postupak započet, a ne i kada se priprema njegovo započinjanje. Stoga je potrebno utvrditi šta ECtHR smatra trenutkom konačnosti ishoda prvog gonjenja i šta smatra trenutkom započinjanja drugog krivičnog postupka.

---

26 Knut Haarving v. Norway No.1187/05 od 11. decembra 2007. godine.

Konačnost ishoda predstavlja formalni uslov u pogledu kvaliteta prve odluke. Formalni uslov je da odluka mora da bude pravnosnažna, odnosno kako je ECtHR naziva *final*. ECtHR smatra da je presuda *final* ukoliko ima karakter *res iudicata* u smislu unutrašnjeg prava. Procenu da li je presuda *res iudicata* u unutrašnjem pravu ECtHR zasniva na kriterijumima neopozivosti. U slučaju *Nikitin v. Russia*²⁷ ECtHR kao kriterijume neopozivosti navodi: nepostojanje ili nedostupnost redovnih pravnih lekova; iscrpljenost svih redovnih pravnih lekova; protek roka u kome se redovan pravni lek mogao uložiti. Navedene kriterijume ECtHR ponavlja i u presudi *Zolotukhin v. Russia*, s tim što precizira da eventualna mogućnost ulaganja vanrednog pravnog leka nije od značaja prilikom procene da li je slučaj *res iudicata* ili ne, kao ni to da li se radi o osuđujućoj ili oslobađajućoj presudi.²⁸ ECtHR posebno naglašava da se iz primene A4P7 izuzimaju sve odluke protiv kojih je moguće uložiti žalbu. Interesantan je slučaj *Smirnova and Smirnova v. Russia*.²⁹ ECtHR je našao da odluka javnog tužioca da ponovno pokrene krivično gonjenje protiv lica ne predstavlja kršenje A4P7. ECtHR smatra da diskontinuitet u krivičnom gonjenju koje preduzima javni tužilac ne podrazumeva postojanje osuđujuće ili oslobađajuće presude i na takve situacije ne može da se primeni načelo *ne bis in idem*.

Trenutkom započinjanja novog krivičnog postupka treba da se smatra trenutak započinjanja novog krivičnog gonjenja, s obzirom na „trostruku garanciju“, o kojoj je već bilo reči, a koja podrazumeva – pravo osumnjičenog da ne bude podložan da mu se ne sudi dva puta, drugu – pravo da mu se ne sudi ponovo i treće – pravo da ne bude kažnjen. Mišljenja smo da se garancija u „drugom“ postupku, odnosno pojam *bis* u konstrukciji *ne bis in idem*, aktivira od onog trenutka od kada može da započne primena člana 6. Konvencije. Član 6. Konvencije u krivičnom postupku se primenjuje na sve proceduralne akcije koje su u direktnoj vezi sa donošenjem odluke o krivici nekog lica. Ove proceduralne akcije započinju policijskim saslušanjem osumnjičenog, zatim nastavljaju sa aktivnostima usmerenim ka krivičnom progonu, obuhvataju sve radnje krivičnog progona, postupak suđenja u svim fazama po redovnim pravnim lekovima, vanrednim pravnim lekovima, pa čak i u toku postupka izvršenja kazne. Posebno treba napomenuti da meritorni ishod „drugog“ postupka (oslobađajuća ili osuđujuća presuda) nije ni od kakvog značaja za procenu da li je povređen A4P7. Dakle, samo u situaciji kada je „drugi“ postupak okončan iz formalnih razloga – isključivo zbog povrede načela *ne bis in idem*, neposrednom

---

27 Nikitin v. Russia, No.50178/99 od 20. jula 2004. godine, paragraf broj 37.

28 Zolotukhin v. Russia, No.14939/03 od 10.02.2009. godine, paragraf broj 108.

29 Broj 46133/99 i 48183/99 od 24.07.2003. godine.

primenom A4P7 ili primenom načela *ne bis in idem* u nacionalnom zakonodavstvu, mogli bismo da zaključimo da do povrede prava nije došlo, shodno načelu supsidijarne zaštite.

U pogledu materijalnih uslova „prvog“ postupka zahteva se poseban kvalitet. Odluka mora da bude meritorna – osuđujuća ili oslobađajuća, ali ne i odluka doneta iz procesnih razloga, npr. zastarelosti ili odustanka tužioca. Ipak, odluka ne mora da ima formu presude, niti mora biti doneta od strane sudske vlasti jedne države ili bilo kog drugog organa koji ima formalni status suda. Ona može da bude doneta i od strane organa uprave ili disciplinskog organa, odnosno svakog drugog organa koji ima karakter tribunala u smislu autonomnog pojma tribunala. Sve dok takva odluka ima, u smislu Engel testa, karakter krivične presude, podobna je da se na nju primenjuje A4P7. Ipak, iako je tekst A4P7 izričit u smislu kvaliteta odluke – osuđujuća ili oslobađajuća odluka, Trešchel³⁰ je mišljenja da je A4P7 moguće primeniti i u situacijama kada odluka suda nije bila osuđujuća ili oslobađajuća, ukoliko ispunjava formalni karakter konačnosti, kao na primer – pravnosnažna odbijajuća presuda, ali samo ukoliko načelo *ne bis in idem* u domaćem procesnom zakonodavstvu, daje takvu garanciju. Dakle, ukoliko garancija *ne bis in idem* u nacionalnom zakonodavstvu ne ograničava kvalitet odluka „prvog“ postupka samo na osuđujuće i oslobađajuće, već dozvoljava, kao što je slučaj sa našim zakonodavstvom, mogućnost da odluka može da bude i drugačija – npr. odbijajuća presuda, u tom slučaju se A4P7 ima primenjivati šire, odnosno ima se primeniti i ukoliko odluka u „prvom“ postupku nema karakter osuđujuće ili oslobađajuće presude. Smatramo da je ovakvo tumačenje primene A4P7 pravilno, jer „ne može biti zadatak Suda da negira garanciju koju daje nacionalno zakonodavstvo“³¹.

4.4. Idem

Kamen spoticanja u primeni A4P7 za ECtHR bio je pojam *idem*. O tome šta se smatra *istim* u formulaciji *ne ponovo u istom* bilo je mnogo različitih stavova. Sa čulnog stanovišta, može da se čini relativno jednostavnim prepoznati šta je isto, a šta različito. Međutim, drugačije stvari stoje sa pojmom *isto*. Pojam, kao misao o suštini onoga o čemu mislimo, predstavlja filozofsku, odnosno logičku kategoriju, a pojam *isto* podrazumeva misao o sadržini, obimu i dosegu istovetnosti onoga o čemu promišljamo uporedbom. Dakle, pojam *isto* zahteva logičku misaonu operaciju upoređivanja karakteristika najmanje dve

---

30 Trechsel, S., op. cit. str. 389.

31 Trechsel, S., op. cit., str. 389.

odvojene pojave i utvrđivanje postojanja elemenata istovetnosti. Pojam *isto*, sa stanovišta primene načela, je link koji povezuje „prvi“ i „drugi“ postupak i otuda je ovaj pojam od ključnog značaja za primenu načela. Prilikom donošenja odluke, sud odlučuje na osnovu činjeničnog stanja, a primenom pozitivnih propisa. Dakle, odlučuje misaonom operacijom podvođenja činjeničnog stanja pod pravnu normu. Postavlja se pitanje na šta se primenjuje pojam *isto*, ili preciznije šta upoređujemo – činjenično stanje ili pravnu normu ili misaonu konstrukciju nastalu podvođenjem činjeničnog stanja pod pravnu normu. Problem ne bi bio složen kada bi jednostavno mogli da se opredelimo za jednu od tri ponuđene opcije. Međutim, čini se ispravnim zaključak Zupančića da se ovde radi o „dijalektičkom problemu“, jer „činjenice određuju pravnu kvalifikaciju slučaja – ali sa druge strane, različite pravne kvalifikacije takođe predodređuju selektivnu apercepciju (zapažanje) činjenica“³². Dakle, po svojoj prirodi ovaj problem vodi u *aporiju* – filozofski pojam koji označava situaciju u kojoj razumemo neki problem i možemo da ga razložimo, ali nijedan put iz tog pojma nam se ne čini ispravnim, odnosno problem predstavlja „besputicu“. Suština problema leži u samoj srži filozofije prava, odnosno u pitanju odnosa i pitanju primata u odnosu činjenica i prava. *Ne bis in idem* je jedan od retkih pravnih instituta čija primena nužno podrazumeva, makar intuitivno, filozofsko opredeljenje sudije i tužioca.

ECtHR je pokazao priličnu nekonzistentnost u stavu šta smatra pod pojmom *idem*. Preciznije ECtHR je u više navrata ukazao da se, shodno jezičkom tumačenju, pojam *idem* nesporno tiče pojma *offence* – kažnjivog dela. Tako, u presudi *Maresti v. Croatia* ECtHR smatra da „upotreba izraza „djelo“ u tekstu članka 4. Protokola br. 7. ne može opravdati zauzimanje strožijeg pristupa. Sud ponavlja da Konvenciju treba tumačiti i primjeniti na način koji prava čini praktičnima i djelotvornima, a ne teorijskima i iluzornima“³³. Kada smo nesporno utvrdili da se *idem* tiče *offence*, postavlja se pitanje kako ECtHR definiše *offence* u smislu primene A4P7.

U prvoj presudi u kojoj je ECtHR odlučivao o povredi A4P7 - *Gradinger v. Austria*³⁴ podnosilac predstavke je pred nacionalnim sudom bio osuđen za krivično delo zbog izazivanja saobraćajne nezgode sa smrtnim ishodom i ujedno je u tom krivičnom postupku bio oslobođen u pogledu stanja alkoholisanosti kritičnom prilikom. Nakon pravnosnažnosti odluke suda, protiv njega je pokrenut drugi - prekršajni postupak u kome je osuđen za vožnju u stan-

32 Zupančić, B.M., op. cit., str. 171.

33 *Maresti v. Croatia*, No.55759/07, stav 80, prevod na hrvatski.

34 *Gradinger v. Austria*, No15963/90 od 23. oktobra 1995. godine.

ju alkoholisanosti. ECtHR je prvo naveo da je jasno da se različitost kažnjivih dela ne određuje samo prema različitosti njihovih oznaka, odnosno formi, već prevažno prema njihovoj prirodi i svrsi. Potom je zaključio da prekršaj praktično predstavlja samo jedan aspekt krivičnog dela, ali da su obe odluke bile zasnovane na *same conduct (istom ponašanju)*.³⁵ Dakle, prva intencija ECtHR je bila da kriterijum ocene istovetnosti veže za činjenice koje se tiču *istog ponašanja*. Odnosno da kriterijum za ocenu istovetnosti *offence* jeste *isto ponašanje*.

U značajnoj presudi *Oliveira v. Switzerland*³⁶ ECtHR menja stav utvrđen u presudi *Gradinger v. Austria*. Podnositeljka predstavke je prvo bila osuđena pred nacionalnim sudom zbog prebrze vožnje i gubitka kontrole nad vozilom, a potom je osuđena zbog krivičnog dela – izazivanja saobraćajne nezgode u kojoj je drugo lice zadobilo teške telesne povrede. Obe osude su se ticale istog događaja. Specifičnost ovog slučaja je u tome što je krivični sud u kaznu za krivično delo uračunao i kaznu koju je prethodno izrekao drugi sud za prekršaj – prebrzu vožnju i gubitak kontrole nad vozilom. ECtHR prvo konstatuje da nije bilo nekonzistentnosti u pogledu utvrđivanja činjenica između dva suda. Potom, da je nadležnost policije koja je u prekršajnom postupku donela prvu odluku ograničena i da nije mogla da obuhvati sve aspekte događaja i konačno – da podnosilac radnjama ova dva organa, u odvojenim procedurama, nije stavljena u nepovoljniji položaj.³⁷ Potom ECtHR zaključuje da se radi o tipičnom slučaju kada jedna radnja konstituiše više krivičnih dela, kako navodi – *concoirs ideal d'infractions*, odnosno da se očigledno radi o idealnom sticaju. Objašnjavajući da je krivično delo moguće podeliti na dva dela – na propuštanje kontrole nad vozilom i drugo, nanošenje telesnih povreda, pri tom ocenjujući da teža kazna apsorbuje lakšu.³⁸ Potom objašnjava da A4P7 ne sprečava vođenje postupaka pred različitim sudovima povodom različitih kaznenih dela, čak i ako su svi deo jedne radnje, a posebno u slučajevima kada kazne nisu kumulativne i kada je manja kazna absorbovana većom³⁹. Dakle, ECtHR u slučaju *Oliveira v. Switzerland* daje novo značenje pojmu *offence* tako što ukazuje da pravna kvalifikacija kažnjivog dela nije beznačajna i da postoje slučajevi kada jednom radnjom može da se konstituiše više dela, odnosno kriterijumi za utvrđivanje istovetnosti *offence* treba da bude *pravna kvalifikacija i osnovne činjenice na kojima ona počiva*. Kada analiziramo ovu presudu, čini se da je drugi problem značajniji. Naime, čak i ukoliko prihvatimo stav ECtHR u

---

35 Ibidem, paragraf 55.

36 *Oliveira v. Switzerland*, No84/1997/868/1080 od 30.07.1998. godine.

37 Ibidem, paragraf 23.

38 Ibidem, paragraf 26.

39 Ibidem, paragraf 27.

pogledu značenja pojma *offence* i saglasimo se sa tim da nema povrede A4P7 u situaciji kada sud, koji sudi u „drugom“ slučaju, izvrši apsorpciju „prve“ kazne u „drugu“, neminovno se postavlja pitanje – zar nije došlo do povrede načela u pogledu prava da se nikome ne može suditi dva puta? Jednostavnije, okrivljena faktički nije kažnjena dva puta, jer su kazne apsorbovane, ali joj je nesporno suđeno dva puta. Kako ECtHR u paragrafu 27. presude objašnjava da povrede nema „posebno“ u slučajevima kada kazne nisu kumulativne, proizilazi da se ECtHR nije ni bavio pitanjem povrede prava u pogledu prava okrivljene da joj se ne sudi dva puta.

U presudi *Fischer v. Austria*⁴⁰ koja presuda se tiče skoro identičnog činjeničnog stanja kao i *Gradinger v. Austria*, ECtHR ukazuje da u presudi *Oliveira v. Switzerland* postoje kontradiktornosti⁴¹. Potom precizira da smisao A4P7 nije „isto kažnjivo delo“, već „ponavljanje“ postupka u odnosu na kažnjivo delo za koje je postupak već vođen. ECtHR se udaljava od pravne kvalifikacije kao kriterijuma za utvrđivanje istovetnosti *offence*.⁴² ECtHR potom konstituše nov kriterijum za utvrđivanje istovetnosti *offence* navodeći da su to *same essential elements*⁴³. Dakle, ECtHR smatra da nema povrede načela ako se kažnjiva dela razlikuju u pogledu bitnih elemenata, s tim što se analiza kažnjivih dela ne može ograničiti samo na njihovu nominalnu različitost, odnosno pravnu kvalifikaciju. Možemo da zaključimo da se ECtHR ovom presudom udaljava od presude *Oliveira v. Switzerland* i približava presudi *Gradinger v. Austria*, odnosno da pravi balans između činjenica i pravne kvalifikacije kao kriterijuma za ocenu istovetnosti. U kasnijim presudama, kao na primer *Hauser – Sporn v. Austria*⁴⁴ ECtHR razrađuje pojam *same essential elements* navodeći da se ovaj pojam može ticati radnji i propusta okrivljenog, ali i drugih elemenata koji se nalaze van radnje okrivljenog, kao na primer težinu posledica kažnjivog dela, značaj zaštićenog dobra i sl.

Konačno, presudom *Zolotukhin v. Russia*⁴⁵ donetom od strane Velikog veća, ECtHR pravi potpuni zaokret i čini se, stavlja tačku na sve nedoumice u pogledu pojma *idem*. ECtHR u presudi konstatuje da je bio na meti kritike zbog nepredvidljivosti i pravne neizvesnosti u pogledu odluka koje su donošene u odnosu na A4P7. Potom daje sažet prikaz postojećih pristupa u rešavanju problema *idem*, posebno razmatrajući kriterijume za ocenu istovetnosti. Činjenično

---

40 *Fischer v. Austria*, No37950/97 od 29.05.2001. godine.

41 *Ibidem*, paragraf 23.

42 *Ibidem*, paragraf 25.

43 *Ibidem*, paragraf 27.

44 *Hauser Sporn v. Austria*, No37301/03 od 07.12.2006. godine.

45 *Zolotukhin v. Russia* No.14939/03 od 10.02.2009. godine.

– podnosilac prestavke je najpre bio kažnjen disciplinski zbog remećenja javnog reda i mira, a potom je protiv njega pokrenut krivični postupak, povodom identičnog događaja pod optužbom za krivično delo nasilničkog ponašanja u kojoj radnji izvršenja je opisan i prekršaj za koji je prethodno disciplinski kažnjen. ECtHR je konačno u paragrafu 82 kratko zaključio „član 4. Protokola 7 mora se razumeti kao zabrana krivičnog gonjenja ili suđenja za drugo delo sve dok proizilazi iz *identičnih činjenica ili činjenica koje su suštinski iste (from identical facts or facts which are substantially the same)*“⁴⁶. Ovom presudom ECtHR zauzima „široki i objektivni pristup interpretaciji pojma isto delo“⁴⁷, stavlja tačku na pravnu dilemu i kao jedini kriterijum za ocenu istovetnosti *idem* ustanovljava činjenice, a sve polazeći od pretpostavke da je metod primene činjenica kao kriterijuma u odnosu na metod primene pravne kvalifikacije kao kriterijuma sigurniji za pojedinca. U kasnijim presudama, pa i u presudi *Maresti v. Croatia* ECtHR se pozivao na presudu *Zolotukhin v. Russia* čime je samo potvrđivao snagu odluke.

Dakle, u skali od pravne norme, kao apstraktne misaone konstrukcije, do činjenica, ECtHR se konačno opredelio za činjenice. Mekbrajd navodi da sličan pristup ima i Interamerički sud za ljudska prava i CJEU tako što usvajaju pristup strogo zasnovan na „istovetnosti stvarnih (ne) činjenja, odbacujući pravno određenje tih dela kao nebitno“, jer bi samo takav pristup „pomogao izvršiocu, koji bi znao da, nakon što je osuđen i odslužio kaznu ili nakon što je oslobođen optužbe, ne mora da se boji naknadnog krivičnog gonjenja u vezi sa tim delom“⁴⁸

Čini nam se da je ECtHR opredeljujući se za činjenice, odnosno „događaj“ odluku doneo u skladu da monističkom koncepcijom jus realizma kojom se „pravo razrešava u empirijskoj stvarnosti“ budući da „norme nisu stvarnost koja je ontološki različita od stvarnosti empirijskih činjenica“⁴⁹.

46 Ibidem, pasus 82, Ivčević Karas E. u tekstu „Povodom presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Maresti v. Hrvatske* – analiza mogućeg utjecaja na reformu prekršajnog prava u Republici Hrvatskoj“ http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Zbornik_sa_specijalistickog_savjetovanja.pdf sentencu „from identical facts or facts which are substantially the same“ prevodi kao „identičnih ili bitno istih činjenica“ – str. 10. Iako je nesporno da reč *substantially* može da se prevede i kao bitno i kao suštinski, smatramo da pojmovi bitno i suštinski nisu identični. Ukoliko se opredelimo za pojam bitno to bi značilo da prilikom upoređivanja činjeničnih opisa događaja u okviru pravni kvalifikacija treba da se fokusiramo na kvantitet identičnih elemenata opisanih u oba činjenična opisa. Ukoliko se opredelimo za pojam suštinski bavili bismo se samo analizom glavnih, odnosno osnovnih elemenata i vršili njihovo poređenje, a zanemarili bi smo sve druge sporedne elemente, ma koliko se oni međusobno podudarali.

47 van Bockel W. B., op. cit., str. 185.

48 Mekbrajd, Dž./2009/, Ljudska prava u krivičnom postupku. Praksa Evropskog suda za ljudska prava, Beograd, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu, str. 265.

49 Faso, G. /2007/, Istorija filozofije prava, Podgorica, CID, str. 680.

Međutim, jus realizam, sa druge strane, podrazumeva razumevanje prava kao sinteze disciplina koje se bave jezikom i ponašanjem, odnosno koje su lingvističko sociološke u širokom smislu. Jus realizam odbija svako razumevanje prava u kontekstu normativne teorije prava. Dakle, osnovni problem jeste u tome što ECtHR vrši sintezu nespojivog – polazi od strogo formalnog tumačenja nacionalnog prava i odluka nacionalnih sudova, a istovremeno Konvenciju primenjuje u kontekstu empirijske stvarnosti činjenica.

Za trenutak ćemo se vratiti na ranije iznet zaključak da pravna kvalifikacija zavisi od činjenica, ali i da zapažanje činjenica zavisi od pravne kvalifikacije. Tako, sudiju će u postupku zanimati samo one činjenice koje predstavljaju radnju izvršenja kažnjivog dela, a neće biti od značaja činjenice koje se ne tiču tog dela. Zapažanje činjenica od strane sudije biće ograničeno na elemente koji čine kažnjivo delo. U filozofskom smislu možemo se zapitati da li u pravu postoje činjenice same po sebi, nezavisno od pravne kvalifikacije?⁵⁰ Činjenice su u pravu uvek vezane za pravnu kvalifikaciju. Pravnik putem apstraktnih konstrukcija – kakve su pravne kvalifikacije, selektivno bira činjenice tako što bira samo one koje može da podvede pod odgovarajuću pravnu normu. Stoga, događaj se objektivno desio, ali je pravna percepcija činjenica u vezi tog događaja nužno selektivna, odnosno filtrirana kroz prizmu pravne kvalifikacije. Vezivanjem pojma *idem* za činjenice, ECtHR polazi „od premise tabula rasa: da istorijski događaj kao takav – nezavisno od pravne prizme kroz koju se percipira – uopšte postoji“⁵¹

Nezavisno od ECtHR, a inspirisani njegovim odlukama, autori su promišljali koji bi to element bio podoban da posluži kao kriterijum ocene istovetnosti *offence*. Tako Trešel smatra da se pitanje istovetnosti utvrđuje na osnovu nekoliko elemenata: identiteta cilja, npr. zaštite javnog reda i mira, života i tela ili bezbednosti saobraćaja; identiteta okrivljenog lica; radnje izvršenja i činjenica slučaja u svetlu prirodnog i pravnog jedinstva radnje i posledica radnje; identiteta oštećenog lica⁵². Pri tom posebno naglašava zbunjujući odnos između presuda *Oliveira v. Switzerland* i *Gradinger v. Austria*. Trešel daje predlog kriterijuma koji bi ECtHR trebalo da primeni⁵³. Smatra dobrom praksu Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država u slučaju *Blockburger v. United States*⁵⁴ koji se tiče idealnog sticaja i gde sud konstatuje da postoji povreda načela kada se licu sudi dva puta, izuzev u slučaju kada svaka

---

50 Zupančič, B. M., op. cit., str. 172.

51 Ibidem, str. 173.

52 Trechsel, S., op. cit., str. 391.

53 Ibidem, str. 398.

54 Blockburger v. United States 284 US 299 (1932).

pravna kvalifikacija zahteva dokaz o dodatnim činjenicama koji dokaz druga pravna kvalifikacija ne zahteva.⁵⁵

5. Mogući problemi u praksi naših pravosudnih organa sa posebnim osvrtom na relevantne odredbe nacionalnog zakonodavstva

5.1. Mogući problemi u praksi naših pravosudnih organa

ECtHR je u više navrata razmatrao rad domaćih sudova u pogledu primene nacionalnog zakonodavstva i Konvencije u krivičnopravnoj materiji. Do sada ECtHR je ustanovio sledeće povrede „povredu procesnog aspekta člana 3., povredu prava na slobodu i bezbednost iz člana 5, povrede članova 6. st.1. i 2. i povredu slobode izražavanja zbog osude na klevetu“⁵⁶. ECtHR još uvek nije razmatrao povredu A4P7 od strane Srbije. Međutim, imajući u vidu da je do sada u odnosu na Hrvatsku razmatrao povredu A4P7 u četiri navrata⁵⁷, neizostavno je da slična sudbina očekuje i Srbiju.

Složićemo se u pogledu stava da pravosudni organi Republike Srbije pravilno primenjuju član 4. Zakonika o krivičnom postupku i da je ekstremno retka situacija u kojoj bi sud ili tužilaštvo povredili načelo tako što bi ponovo bilo preduzeto krivično gonjenje protiv lica u odnosu na koje je krivični postupak pravosnažno okončan. Kada su u pitanju krivična dela propisana Krivičnim zakonikom, čini se da problem u primeni načela ni ne postoji. Međutim, podrobnom analizom odluka ECtHR, a s obzirom na praksu naših pravosudnih organa možemo da zaključimo da problemi nastaju prevashodno po pitanju odnosa krivičnog dela i drugog kažnjivog dela – prekršaja, privrednih prestupa i nekih vrsta disciplinskih prestupa i to ukoliko optužba po ovim kažnjivim delima ima karakteristike krivične optužbe. U tom smislu bavićemo se „graničnim stanjima“, odnosno onim pravnim pitanjima u kojima na neki način dolazi do „preklapanja“, prvo – krivičnog dela i kažnjivog dela i drugo – dva kažnjiva dela, sve ukoliko ta kažnjiva dela ispunjavaju uslove Engel testa.

Kada je u pitanju odnos krivičnog dela i drugog kažnjivog dela „preklapanje“ sa kažnjivim delima prevashodno može da nastane zbog prirode krivičnog dela kod blanketnih krivičnih dela. Kažnjiva dela, kao što je prekršaj, neretko predstavljaju blanketnu dispoziciju krivičnog dela, odnosno kažnjivim

---

55 Isti stav zauzima i Zupančić, vidi: Zupančić, B. M., op. cit., str. 174.

56 Carić, S./2012/, Iskustva Republike Srbije u vezi sa kršenjem ljudskih prava u krivičnim sudskim predmetima koji su razmatrani od strane Evropskog suda za ljudska prava, Crimen, n. 2, str. 223.

57 Testa v. Croatia, No.20877/04; Maresti v. Croatia, No.55759/07; Tomasović v. Croatia, No.53785/09; Marguš v. Croatia, No.4455/10.

delom se detaljnije određuje biće krivičnog dela. Tipičan slučaj je krivično delo Ugrožavanje javnog saobraćaja iz člana 289. Krivičnog zakonika. Međutim, na sreću, čini se da u praksi sudova ne postoje slučajevi u kojima su istovremeno pokrenuti i prekršajni i krivični postupci protiv jednog lica, a povodom istog događaja. Razlog navedenom pre svega leži u činjenici da policijski službenici saobraćajne policije koji podnose krivične prijave vrlo jasno razlikuju krivično delo od prekršaja. Ipak, iako po pitanju krivičnog dela Ugrožavanje javnog saobraćaja ne preti opasnost za povredu načela, ne možemo da zaključimo da se ta opasnost ne javlja kod nekih drugih krivičnih dela, kao na primer Zagađenje životne sredine iz člana 260. Krivičnog zakonika i sl. Već smo navodili nekoliko primera iz prakse ECtHR u kojima je odlučivano upravo po pitanjima blanketnih krivičnih dela.

Drugo „preklapanje“ krivičnog i drugog kažnjivog dela može da nastane u situaciji kada je zakonski opis krivičnog dela u najvećem delu identičan opisu drugog kažnjivog dela. U našem zakonodavstvu to može biti slučaj sa krivičnim delom Ugrožavanje sigurnosti iz člana 138. st. 1. Krivičnog zakonika i prekršaja iz člana 6. st.2. Zakona o javnom redu i miru. Posledica navedenog može biti pokretanje krivičnog i prekršajnog postupka protiv istog lica zbog identičnog događaja sa skoro identičnim opisom dispozitiva, a različitom pravnom kvalifikacijom.

Treće „preklapanje“ odnosi se na slučaj kada je u činjeničnom opisu krivičnog dela sadržan i opis nekog drugog kažnjivog dela. Primer može da bude odnos krivičnog dela Nasilničko ponašanje iz člana 344. Krivičnog zakonika i prekršaja iz člana 6. st. 1. Zakona o javnom redu i miru, kao i krivično delo Poreska utaja iz člana 219. Krivičnog zakonika i prekršaja iz Zakona o poreskom postupku i poreskoj administraciji. U ovom slučaju takođe preti opasnost od povrede načela vođenjem dva postupka, a dispozitiv u krivičnom postupku bi obuhvatio celokupan dispozitiv iz prekršajnog postupka. U konkretnom slučaju radi se o prividnom idealnom sticaju i to u vidu konzumpcije.

Kada je u pitanju „preklapanje“ dva kažnjiva dela, najčešće se radi o situacijama kada činjenični opis jednog kažnjivog dela obuhvata i činjenični opis drugog kažnjivog dela ili kada postoji skoro identičan opis kažnjivog dela u dva propisa. Dakle, imamo situacije prividnog idealnog sticaja i to u vidu supsidijariteta, konzumpcije i specijaliteta.

Sudeći po stavu zauzetom u odluci *Zolotukhin v. Russia*, ECtHR bi lako u svim navedenim slučajevima mogao da zaključi da se radi o identičnim činjenicama ili činjenicama koje su suštinski iste. Međutim, čini se da primena principa definisanog u slučaju *Zolotukhin v. Russia*, može dovesti do krajnjih granica već postojeću tenziju između principa pravne sigurnosti sa jedne strane i istine i pravde sa druge strane. Odluke donete primenom ovako definisanog

načela mogu sa stanovišta oštećenog lica i šire javnost delovati krajnje nepravedno, kao na primer u slučaju *Maresti v. Croatia*. U ovom slučaju podnositelj predstavke Armando Maresti je prvo prekršajno kažnjen zbog naročito drskog i nepristojnog ponašanja na javnom mestu iz člana 6. Zakona o javnom redu i miru, a u opisu prekršaja je navedeno da je na javnom mestu, pod uticajem alkohola, verbalno napao oštećenog D.R., udario ga šakom nekoliko puta u glavu i nastavio ga udarati nogama i šakama po telu. Izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od četrdeset dana. Potom je protiv osumnjičenog Armanda Marestija pokrenut krivični postupak zbog krivičnog dela teška telesna povreda učinjenog na štetu oštećenog D.R., a povodom identičnog događaja, s obzirom da je utvrđeno da je oštećeni kritičnom prilikom zadobio teške telesne povrede. ECtHR je presudio da je Hrvatska odgovorna za kršenje A4P7. U situaciji da slučaj nije ni došao do EctHR, odnosno u slučaju da je Hrvatska postupila u skladu sa stavovima ECtHR i obustavila krivični postupak protiv okrivljenog primenom načela *ne bis in idem*, oštećeni i šira javnost bi mogli da zaključe da je Armando Maresti „amnestiran” za krivično delo nanošenja teških telesnih povreda oštećenom, a kažnjen samo za one radnje za koje je, po pravnoj kvalifikaciji, zaprećena znatno manja kazna.

Ipak, država je ta koja je krajnje odgovorna za krivični i drugi kazneni progon. Stoga, svaka država mora da pokaže visok nivo odgovornosti u načinu organizovanja organa zaduženih za krivični i drugi kazneni progon lica. Državi nije dopušteno da „ispali drugi metak“ – ukoliko je propustila šansu, njene greške treba da služe u korist okrivljenog.⁵⁸

Preventivno delovanje države treba da se ogleda u suzbijanju prakse pokretanja krivičnih i drugih postupaka koji se tiču kažnjivih dela za isti događaj, pravilnoj i blagovremenoj proceni da li se radi o krivičnom delu ili drugom kažnjivom delu, „boljoj koordinaciji rada policije i javnog tužilaštva jer upućuje na neprihvatljivost, bar u načelu, istovremenog vođenja prekršajnog i krivičnog postupka“⁵⁹. Ukoliko ipak dođe do situacije da se jednom licu povodom istog događaja dva puta sudi, potrebno je da sudovi ukažu poseban napor radi utvrđivanja da li je u odnosu na lice već vođen postupak povodom istog događaja. Dakle, ovu činjenicu sudovi treba da utvrđuju po službenoj dužnosti, jer zabrana *ne bis in idem* „predstavlja svojevrsnu sankciju za nepotpuno i nemarno istraživanje kaznenih djela od strane državnih vlasti“⁶⁰.

---

58 Trechsel, S., op. cit., str. 384.

59 Obradović, D. /2012/, Mogućnost istovremenog vođenja postupka pred krivičnim i prekršajnim sudom, Izbor sudske prakse, n. 4, str. 27.

60 Roxin, C., prema Krapac, D. /2010/, Kazneno procesno pravo, Zagreb, Prva knjiga, str. 278.

Ukazaćemo ne još jednu dilemu koja se može postaviti pred sudije i tužioce. Naime, imajući u vidu da je Republika Srbija prilikom ratifikacije stavila rezerve na članove 5 (1c) i 6 (1) i (3) Konvencije i to tako što navedeni članovi neće uticati na primenu Zakona o prekršajima RS⁶¹, kao i to da je teorijski gledano A4P7 sastavni deo člana 6. Konvencije, može se postaviti pitanje da li se onda A4P7 može primeniti i na odluke prekršajnih sudova koje su donete pre 01.01.2010. godine, odnosno pre primene novog Zakona o prekršajima. Smatramo da je dilema nepotrebna. Rezerve kao „formalne jednostrane izjave kojima se jedna država ograđuje od izvesnih odredaba ugovora, s tim da je taj deo ugovora uopšte ne vezuje ili tim odredbama daje ograničen smisao“⁶² imaju dejstvo samo u onom delu u kome su formalno iskazane, odnosno one moraju biti precizno formulisane i na njih se ne može primeniti ekstenzivno tumačenje putem analogije. Stoga se A4P7 ima primenjivati i na odluke sudija za prekršaje do 01.01.2010. godine, kada prekršajni sudovi nisu bili deo sudske vlasti, jer su tadašnji prekršajni sudovi u svemu ispunjavali kriterijume autonomnog pojma tribunala.

5.2. Poseban osvrt na relevantne odredbe nacionalnog zakonodavstva

Ukazaćemo na odredbe nacionalnog zakonodavstva koje su relevantne za opisane slučajeve, kao i na njihovu međusobnu neusaglašenost.

Postoji očigledna neusaglašenost načela *ne bis in idem* u Ustavu i Zakoniku o krivičnom postupku. član 34. st. 4. Ustava⁶³ načelo *ne bis in idem* definiše šire od člana 6. „starog“ Zakonika o krivičnom postupku i člana 4. „novog“ Zakonika o krivičnom postupku. Tako, Ustav izričito navodi da se načelo ima primenjivati ne samo na krivične postupke, već i na postupke za druga kažnjiva dela. Teorijski gledano, Ustavno načelo *ne bis in idem* može da se tumači i šire od A4P7, jer kažnjivo delo u smislu nacionalnog zakonodavstva je širi pojam od autonomnog pojma krivične optužbe na koji se primenjuje Engel test. Dakle, neki prekršaj u domaćem zakonodavstvu, možda ne bi zadovoljio uslove Engel testa, pa se stoga na njega ne bi mogao primeniti A4P7, ali bi se svakako na njega morao primeniti član 34. st. 4. Ustava.

---

61 Zakon o prekršajima, Sl. gl. 55/2004, koji se primenjivao do 01.01.2010. godine.

62 Kreća, M. /2010/, Međunarodno javno pravo, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 432.

63 „Niko ne može biti gonjen ili kažnjen za krivično delo za koje je pravnosnažnom presudom oslobođen ili osuđen ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili je postupak pravnosnažno obustavljen, niti sudska odluka može biti izmenjena na štetu okrivljenog u postupku po vanrednom pravnom leku. Istim zabranama podleže vođenje postupka za neko drugo kažnjivo delo.“ Ustav Republike Srbije, Sl. gl. 98/2006.

Imajući u vidu ovakvo ustavno rešenje, kao i shvatanje pojma *idem* u presudi *Zolotukhin v. Russia* koja ima precedentnu snagu, čini se opravdanim postaviti pitanje ustavnosti člana 63. st. 3. Krivičnog zakonika⁶⁴. Nesporno je da je ECtHR u presudi *Oliveira v. Switzerland* 1998. godine primenu principa „uračunavanja kazne“ smatrao dozvoljenim, međutim, nijedna kasnija presuda nije potvrdila ovaj stav, naprotiv, što je i naročito apostrofirano u presudi *Zolotukhin v. Russia*.⁶⁵

Možemo konstatovati da je zakonodavac relativno blagovremeno reagovao na izazove koje je postavio ECtHR u primeni A4P7 izmenom Zakona o prekršajima.

Rešenje iz „starog“ Zakona o prekršajima⁶⁶ pokazalo se efikasnim u dovoljnoj meri da može da odgovori na postavljeni izazov u prvom trenutku. Članom 213. bila je propisana mogućnost prekida prekršajnog postupka u slučaju kada je povodom istog događaja pokrenut krivični postupak⁶⁷. Dakle, prekršajni sudovi su bili ovlašćeni da prekinu prekršajni postupak ukoliko imaju saznanja da je povodom istog činjeničnog stanja pokrenut krivični postupak, što je trebalo da doprinese sprečavanju kumulativnog i konsekutivnog vođenja postupaka, a time i sprečavanju pojave dvostrukog kažnjavanja. Ipak, čini se da član 8. st. 2.⁶⁸ kojim je bilo propisano načelo *ne bis in idem* u prekršajnom postupku, zaslužuje kritiku. Naime, njime je bilo propisano da se neće kazniti lice koje je u krivičnom postupku ili postupku za privredni prestup pravnosnažno oglašeno krivim za delo koji ima i obeležja prekršaja. Zakon je zabranjivao samo ponovno kažnjavanje, ali ne i ponovno vođenje prekršajnog postupka. Dakle, teorijski, bilo je dozvoljeno ponovno vođenje prekršajnog postupka u slučaju kada je lice prethodno, povodom istog događaja pravnosnažno osuđeno u krivičnom postupku, ali nije bilo dozvoljeno da to lice bude ponovo kažnjeno.

---

64 „Zatvor ili novčana kazna koju je osuđeni izdržao, odnosno platio za prekršaj ili privredni prestup, kao i kazna ili disciplinska mera lišenja slobode koju je izdržao zbog povrede vojne discipline uračunava se u kaznu izrečenu za krivično delo čija obeležja obuhvataju i obeležja prekršaja, privrednog prestupa, odnosno povrede vojne discipline“.

65 Prema Ivčević Karas, E., Kos, D./2012/, Primjena načela *ne bis in idem* u hrvatskom kaznenom pravu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, n. 2, str. 559, novi Kazneni zakon Republike Hrvatske iz 2011. godine više ne sadrži odredbu o obaveznom uračunavanju kazne izrečene u prekršajnom postupku.

66 „Sl. g. RS“, br. 010/2005, 116/2008, 111/2009.

67 „Sudija, odnosno službeno lice koji u organu uprave vodi prekršajni postupak, rešenjem će obustaviti postupak:... ako je za isto delo protiv okrivljenog pokrenut krivični postupak, kada prekíd traje do donošenja pravnosnažne odluke u krivičnom postupku“.

68 „Neće se kazniti za prekršaj lice koji je u krivičnom postupku ili postupku za privredni prestup pravnosnažno oglašeno krivim za delo koji ima i obeležja prekršaja“.

Smatramo da član 8. Zakona o prekršajima nije bio u skladu sa A4P7, niti sa ustavnim načelom *ne bis in idem*, niti je bio usklađen sa članom 6. „starog“ Zakonika o krivičnom postupku i članom 4. „novog“ Zakonika o krivičnom postupku.

„Novi“ Zakon o prekršajima⁶⁹ pruža drugačije rešenje. Članom 8. st. 3. propisano je da se ne može pokrenuti prekršajni postupak protiv učinioca koji je u krivičnom postupku pravnosnažno oglašen krivim za krivično delo koje obuhvata i obeležja prekršaja, a ukoliko je prekršajni postupak pokrenut ili je u toku, propisano je da se taj postupak ne može nastaviti i dovršiti. Stavom 4. na identičan način je propisano postupanje suda u slučaju kada je učinilac prekršaja pravnosnažno oglašen odgovornim za privredni prestup koji obuhvata i obeležja prekršaja. Radi lakše i blagovremene identifikacije postojanja istovremenog krivičnog i prekršajnog postupka, a u cilju sprečavanja kumulativnog i konsekutivnog vođenja postupaka, članom 181. Zakona je propisano da sadržina zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, između ostalog, obuhvata i podatak o tome da li je pokrenut krivični postupak ili postupak za privredni prestup za delo koje obuhvata obeležja prekršaja koji je predmet zahteva. Ukoliko sud, iz zahteva za pokretanje prekršajnog postupka ili na drugi način, sazna za istovremeno vođenje krivičnog ili postupka za privredni prestup, shodno članu 183. Zakona spise predmeta dostavlja sudu na dalje postupanje. Ukoliko, pak sud utvrdi da je okrivljeni u krivičnom postupku ili u postupku po privrednom prestupu pravnosnažno oslobođen ili oglašen krivim za istovetan događaj koji obuhvata i obeležje prekršaja, na osnovu člana 248. Zakona, sud postupak okončava rešenjem o obustavi. Kao pravni osnov za ponavljanje postupka, kao vanredni pravni lek, Zakon u članu 280. navodi i slučaj kada se utvrdi da je lice koje je kažnjeno za prekršaj, za istu radnju već jednom kažnjeno za prekršaj, privredni prestup ili krivično delo.

Zakonodavac je navedenim odredbama „novog“ Zakona o prekršajima imao ambiciju sveobuhvatnog rešenja problema. Ipak, navedena rešenja u dobroj meri zaslužuju kritiku.

Prvo, odredbe su u priličnoj meri neusaglašene po pitanju kriterijuma za određivanje istovetnosti – *idem*. Tako, u članu 8. prilikom određivanja kriterijuma za *idem* zakonodavac se opredeljuje za pravnu normu – „krivično delo koje obuhvata i obeležja prekršaja“. U članu 183. kao kriterijum za *idem* postavlja činjenično stanje – „povodom istog događaja pokrenut krivični postupak“, a u članu 248, kao kriterijum za *idem*, postavlja misaonu konstrukciju nastalu podvođenjem činjeničnog stanja pod pravnu normu – „istovetan događaj koji obuhvata i obeležje prekršaja“.

---

69 „Službeni glasnik RS“, br. 65/2013.

Drugo, članom 8. propisano je da se prekršajni postupak ne može pokrenuti protiv učinioca koji je pravnosnažno oglašen krivim za krivično delo koje obuhvata i obeležja prekršaja. Navedena odredba predstavlja načelo *ne bis in idem*. Međutim, ova odredba je u potpunoj nesaglasnosti sa širokim garancijama koje daje Ustav u članu 34. st. 4. koji propisuje da niko ne može biti gonjen ili kažnjen za krivično delo za koje je pravnosnažnom presudom oslobođen ili osuđen ili za koje je optužba pravnosnažno odbijena ili je postupak pravnosnažno obustavljen i da istim zabranama podleže vođenje postupka za neko drugo kažnjivo delo. Dakle, navedena odredba je trebalo da obuhvati i situacije kada je lice pravnosnažno oslobođeno ili kada je postupak pravnosnažno obustavljen, odnosno optužba pravnosnažno odbijena. Navedena odredba nije u skladu ni sa A4P7 koji se može primeniti ako je okrivljeni pravnosnažno *oslobođen* ili osuđen. Shodno ovoj odredbi, moguća je situacija da prekršajni sud sudi licu za prekršaj, iako je u krivičnom postupku, koji ispunjava uslove kriterijuma identiteta – *idem*, lice pravnosnažno oslobođeno. Slična zamerka može se izreći i u odnosu na član 248. Zakona kojim je propisano da će sud obustaviti postupak kada utvrdi da je okrivljeni u krivičnom postupku pravnosnažno oslobođen ili oglašen krivim za istovetni događaj. Dakle, iako zakonodavac u članu 248., kao osnov, navodi i oslobađajuću presudu, ipak, ovaj član nije u skladu sa Ustavom, s obzirom da ne predviđa sve garancije date članom 34. st. 4.

Treće, članom 183. propisano je da će prekršajni sud spis predmeta dostaviti nadležnom sudu na dalje postupanje, ukoliko utvrdi da je povodom istog događaja pokrenut krivični postupak. Ostaje nejasno kako će prekršajni sud da postupi u situaciji kada utvrdi da postoji krivično gonjenje u odnosu na koje su ispunjeni uslovi kriterijuma identiteta – *idem*, a još uvek nije započet krivični postupak ili on neće ni biti započet jer je tužilaštvo, na primer, donelo rešenje o odbačaju krivične prijave primenom odlaganja krivičnog gonjenja. Ispravno rešenje bi bilo da prekršajni sud ima obavezu da prekine postupak, ukoliko sazna za postojanje krivičnog gonjenja koje ispunjava uslove kriterijuma identiteta – *idem*. Takođe, smatramo da je trebalo propisati, da prekršajni sud, po principu *jura novit curia*, nakon ocene da postoje zakonska obeležja krivičnog dela ima pravo da prekine postupak i spis predmeta dostavi na nadležnost javnom tužiocu koji bi doneo odluku o eventualnom krivičnom gonjenju.

6. Zaključna razmatranja

Ključni problem u primeni načela *ne bis in idem* leži u pojmu *idem*, odnosno u pitanju da li se pojam *isto* odnosi na činjenice ili na pravo. ECtHR se presudom *Zolotukhin v. Russia* jasno opredelio za činjenice. Na ovaj način

ECtHR je pravnu sigurnost postavio kao najvišu vrednost. Međutim, očigledno je da je ECtHR na umu imao predstavu pravne sigurnost iz percepcije građanina – pravnog laika koji ne poznaje apstraktne pravne konstrukcije, već spoznaju prava konstruiše isključivo na osnovu činjenica i osećaja za pravdu. Kako logika ECtHR pogoduje samo okrivljenom, odnosno samo njemu donosi predvidljivost i izvesnost, u konačnom ishodu, ovakva pravna logika može za posledicu da ima osećaj nepravde. Međutim, ono što treba imati u vidu jeste činjenica da se događaji koji su prethodili primeni načela i osećaju nepravde - kao njene refleksije, nisu desili sami od sebe i da država nije bila nemoćni posmatrač radnji koje su dovele do primene načela. Upravo suprotno, primena načela *ne bis in idem* je posledica prethodnog nepravilnog postupanja države. Država ima pravo da „ispali samo jedan metak“⁷⁰, svaki drugi pokušaj nije dopušten. Dakle, država nema pravo na grešku. Ukoliko problem shvatimo na ovaj način, možemo da zaključimo da je srećna okolnost to što je problem rešiv i leži u preduzimanju aktivnih radnji kojima bi država sprečila kumulativno i konsektivno vođenje krivičnih i prekršajnih postupaka.

Presuda *Maresti v. Croatia* izazvala je buru reakcija u našoj stručnoj javnosti. Sudije i javni tužioci su u početku bili zbunjeni i podozrivi prema stavu ECtHR koji je bio u suprotnosti sa njihovom dugogodišnjom praksom. Nakon prve reakcije, vrlo brzo se, nažalost, klatno sudske i tužilačke prakse okrenulo u suprotnom pravcu. Naime, sudovi i javna tužilaštva su počeli da primenjuju načelo *ne bis in idem* i A4P7 „po automatizmu“, bez analitičnosti u pristupu, pa su tako neretki slučajevi u praksi da su odluke sudija i javnih tužilaca zasnovane na pogrešnom razumevanju, pa samim tim i pogrešnoj primeni ovog načela.

Kako bi predupredili problem, prevashodni zadatak države bi bio da izvrši precizno razgraničenje krivičnih dela i prekršaja i precizno razgraničenje ovlašćenja državnih organa. Međutim, imajući u vidu konceptualnu razliku u shvatanjima načela *ne bis in idem* u dosadašnjoj praksi naših sudova i praksi ECtHR, pre svega, neophodno je aktivno i blagovremeno upoznavanje sudija i javnih tužilaca sa praksom ECtHR radi pravilne primene Konvencije.

7. Literatura

- van Bockel W. B. /2009/, *The ne bis in idem principle in EU law. A conceptual and jurisprudential analysis*, Leiden, <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/13844>, 15. februar 2013. godine.

---

70 Trechsel, S., op. cit., str. 384.

- Carić S. /2012/, Iskustva Republike Srbije u vezi sa kršenjem ljudskih prava u krivičnim sudskim predmetima koji su razmatrani od strane Evropskog suda za ljudska prava, Crimen, n. 2, str. 223-233.
- Faso G. /2007/, Istorija filozofije prava, Podgorica, CID.
- Ivčević Karas, E., Povodom presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Maresti v. Hrvatske – analiza mogućeg utjecaja na reformu prekršajnog prava u Republici Hrvatskoj, http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Zbornik_sa_specijalistickog_savjetovanja.pdf 15. februar 2013. godine.
- Ivčević Karas, E., Kos, D. /2012/, Primjena načela ne bis in idem u hrvatskom kaznenom pravu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, n. 2, str. 555-585.
- Ilić, G. i dr. /2008/, Javnotužilački priručnik, Beograd, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.
- Krapac, D. /2010/, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga, Zagreb.
- Kreća, M. /2010/, Međunarodno javno pravo, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Knežević, S. /2007 /, Zabrana dvostruke ugroženosti i ljudska prava okrivljenog, Pravni život, n. 9, str. 757-768.
- Mole, N., Harby, C. /2006/, The right to a fair trial, A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights, Strasbourg, Council of Europe.
- Mekbrajd, Dž. /2009/, Ljudska prava u krivičnom postupku. Praksa Evropskog suda za ljudska prava, Beograd, Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu.
- Novosel, D., Rašo, M., Burić, Z. /2010/, Razgraničenje kaznenih djela i prekršaja u svjetlu presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Maresti protiv Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, n. 2, <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id>, 15. februar 2013. godine.
- Obradović, D. /2012/, Mogućnost istovremenog vođenja postupka pred krivičnim i prekršajnim sudom, Izbor sudske prakse, n. 4, str. 27-29.
- Popović, D. /2012/, Evropsko pravo ljudskih prava, Beograd, „Službeni glasnik“.
- Rid, K. /2007/, Evropska konvencija o ljudskim pravima. Vodič za praktičare, Beograd, Beogradski centar za ljudska prava.
- Škulić, M. /2007/, Ne bis in idem, Hrvatska i Tribunal, Politika, 09.10.2007. godine, <http://www.politika.rs/pogledi/Milan> 10. februar 2013. godine.
- Trechsel, S. /2005/, Human Rights in Criminal Proceedings, New York, Oxford University Press.
- Zupančić, B. M. /2011/, Ne bis in idem (zabrana ponovnog suđenja za isto delo) la belle dame sans merci, Crimen, n. 1, str. 171-181.

8. CASE LAW

- Maresti v. Croatia, No.55759/07 od 25.06.2009. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Baragiola v. Switzerland, No.17626/90 od 21.10.1993. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Knut Haarving v. Norway No.1187/05 od 11.12.2007. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Nikitin v. Russia, No.50178/99 od 20.07.2004. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Engel and Others v. Netherlands, No.5100/71 od 08.06.1976. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Gradinger v. Austria, No.15963/90 od 23.10.1995. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Oliveira v. Switzerland, No.84/1997/868/1080 od 30.07.1998.
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Fischer v. Austria, No.37950/97 od 29.05.2001. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Zolotukhin v. Russia No.14939/03 od 10.02.2009. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Testa v. Croatia, No.20877/04 od 12.07.2007. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Tomasović v. Croatia, No.53785/09 od 18.10.2011. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine
- Marguš v. Croatia, No.4455/10 od 13.11.2012. godine,
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search>, 10.03.2013. godine

Svetlana Nenadić,

*NE BIS IN IDEM PRINCIPLE IN EUROPEAN CONVENTION ON
HUMAN RIGHTS AND IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE
IN JURISPRUDENCE OF EUROPEAN COURT
OF HUMAN RIGHTS*

The subject of analysis is legal aspect of the violation Ne bis in idem principle in Article 4 Protocol 7 European Convention on Human Rights. Specifically, the work deals with the nature, origin, purpose, importance and the definition of the principle in domestic and international law, as well as the structure, conceptual analysis and scope of Ne bis in idem principle in Article 4 Protocol 7, and critical review of jurisprudence of the European Court of Human Rights. Also, this article explores possible difficulties in the application of Article 4 Protocol 7 by Serbian judiciary, foreseeing situation in which violation of the rights is possible, and gives a brief critical review of the relevant regulations pertaining to the application of the principle in the Republic of Serbia.

Key words: *Ne bis in idem; Article 4 Protocol 7. European Convention on Human rights; European Court of human rights; Zolotukhin v. Russia case; Maresti v. Croatia case;*

INSTRUKCIJE AUTORIMA

1. Radovi se dostavljaju u elektronskoj formi, na disketi ili via email:
skup@sezampro.rs ili zoranstev_iksi@yahoo.com
2. Autori treba da dostave apstrakt, naslov i ključne reči i na engleskom jeziku.
3. Autori treba da dostave i naziv institucije u kojoj su zaposleni, kao i email i broj telefona
4. Neophodni elementi bibliografije navode se isključivo sledecim redosledom:
  - Prezime autora i početno slovo imena;
  - Godina izdanja u zagradi;
  - Za časopise volumen i broj strana, a za knjige mesto izdavanja i naziv izdavača;
  - Naslovi knjiga i nazivi časopisa štampaju se kurzivom;
  - U Bibliografiji se navode samo one reference na koje se autor članka eksplicitno poziva u tekstu. Ime autora koji se citira navodi se u originalu.
5. Uređivački odbor klasifikovaće članke u sledeće kategorije:
  - originalni naučni rad;
  - monografska studija;
  - pregledni članak;
  - naucna kritika, polemika i osvrti.
6. Svi radovi se recenziraju.
7. Recenzije su anonimne.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

343

REVIJA za kriminologiju i krivično pravo
/ glavni i odgovorni urednik Zoran Stevanović. -
Vol. 41, br. 1 (januar/april 2003)- - Beograd
(Ulica Kraljice Natalije 45) : Srpsko udruženje za
kriminologiju i krivično pravo :
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
2003- (Beograd : Kultura print). - 24 cm
Tri puta godišnje. - Je nastavak:
Jugoslovenska revija za kriminologiju i
Krivično pravo = ISSN 0022-6076
ISSN 1820-2969 = Revija za kriminologiju i
Krivično pravo

COBISS.SR-ID 116488460

